

MB.
210.808

Ponori
Thewrewk
Aurél

a
Nap
fiai

MAGYAR CSILLAGÁSZATI EGYESÜLET

A NAP FIAI

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

Ponori Thewrewk Aurél

A NAP FIAI

A Nap tisztelete, napisten-mítoszok
uralkodóikat a Nap Fiának tartó népeknél

... mondta Isten: Legyenek világító testek az égbolton, hogy elválasszák a nappalt az éjszakától és meghatározó jelei legyenek az ünnepeknek, a napoknak és az esztendőeknek. Legyenek ezek világító testek az égbolton, hogy világítsanak a földre... Megalkotta Isten a két nagy világító testet: a nagyobbik világító testet, hogy uralkodjék nappal, és a kisebbik világító testet, hogy uralkodjék éjszaka, és a csillagokat. Az égboltra helyezte őket Isten, hogy világítsanak a földre, és uralkodjanak nappal meg éjszaka. És látta Isten, hogy ez jó. Így lett este, és lett reggel: negyedik nap.

(Teremtés könyve 1;14-19)

**Magyar Csillagászati Egyesület
Budapest, 2007**

Szakmailag ellenőrizte:
Guman István

A rajzos ábrákat készítette:
Ponori Thewrewk Ádám

Borítóterv:
Vizi Péter

Műszaki szerkesztés:
Hingyi Gábor

A címlapon Atonnak áldozó Ehnaton fáraó és családja.
Dombormű, Kairói Múzeum.
A hátoldalon F. G. Poma de Ayala kecsua indián krónikás
(16. sz. vége) rajza a Nap alatt álló inka uralkodóról.

Országos Széchényi Könyvtár

ISBN 978 963 87597 0 2

Felelős kiadó: Mizser Attila
Magyar Csillagászati Egyesület
<http://www.mcse.hu>

© Ponori Thewrewk Aurél, 2007

MB 210.808

2007

TARTALOM

Előszó	7
Bevezetés	13
VILÁGKORSZAKOK	31
A Bika korszak	31
A Kos korszak	35
A Halak kora	47
NAP-MÍTOSZOK	53
Mezopotámia	54
Egyiptom	56
Görögország	61
Héliosz – Phaethón	61
Héraklész	63
Kína	68
Japán	69
ÚJVILÁG	71
Aztékok	73
Maják	81
Inkák (kecsuák)	88
KÖZEL-KELET	95
Perzsia (Irán)	95
Ahura-Mazda	95
Mithra	96
Palesztina	105
Természet-istenek	105
Héber napmítoszok	106
Teremtés	106
Illés	107
Sámson	108
Eszter könyve	110
Napimádás	111
Jézus és a kereszténység	112
Utószó	127
Néhány forrásmunka	128

ELŐSZÓ

Nem tudjuk, mi történt abban a mintegy 14 milliárd évvel ezelőtti másodperc-töredékben, amikor – úgy mondjuk – a semmiből előállt az anyag. És minthogy ekkor született az idő is, nincs értelme azt kérdezni, hogy mi volt az előtt. Ámbár újabban erre is próbálnak választ találni. Tapasztalati tény, hogy van, tehát megszületett az anyag és a tér is, és az idővel kombinálódva megindultak a változások. Ezeket a térben és időben – helyesebben mondva: téridőben – bekövetkezett változásokat tágabb értelemben világtörténelemnek nevezhetjük.

Az anyagváltozás egyik formája az anyagsűrűsödés volt. Ezekben az óriási anyaghalmozokban jöttek létre további tömörödések révén azok az anyagsomók, amelyekből a csillagok alakultak ki.

A Keletkezés – „Teremtés” –, a Genézis, a feltételezett ősrobbanás óta folyamatosan születnek csillagok, a forró anyagsomók. Minél előbb születtek, annál régebbi idő óta van úton felénk a fényük. Ha tehát jól körülnézünk a Világegyetemben, minden korban létrejött, tehát mindenféle távolságban levő és mindenféle korú csillagot láthatunk. A tudomány persze meg akarta ismerni őket, és a rájuk vonatkozó ismeretszerzés közben vagy eredményeként az emberiség számára sok hasznosítható dolgot, természeti törvényt fedezett fel. Csakhogy egy kivételével igen messze vannak tőlünk, földlakóktól.

Ez az egy kivétel a Nap.

Napunk átlagos csillag, hasonló sok billiónyi társához. Minthogy a legközelebbi csillag, sok mindent tudunk megállapítani róla, ami általánosan érvényes a csillagok nagy részére. A Napra vonatkozó ismeretek a csillagászati irodalom tetemes hányadát alkotják. Mindez elsősorban a szaktudósokat érdekli. Az emberek legnagyobb része nem szaktudós, de a Nap mégis sokkal közelebb áll az élővilághoz, a emberhez, mint azt a legtöbben képzelnek.

Az általános érdeklődésre számot tartó ismeretek a Napban – és más csillagok belsejében – zajló bizonyos atomfizikai folyamatoknál kezdődnek. A Nap – és a csillagok túlnyomó többsége – olyan gáz- (helyesebben plazma-)gömb, amelynek legnagyobb része hidrogénből, a legkönnyebb elemből, kisebbik része héliumból, a második elemből áll. A többi elem csak elhanyagolható töredék-százalékot tesz ki. A Nap típusú csillagok

legbelső részében, magjában óriási nyomáson és sok millió fokok hőmérsékleten évmilliárdok óta igen sok atomi és szubatomi részecske-folyamat játszódik le. Ezek során, roppant ritkán, de mégis megtörténik, hogy három-három hélium-atomból létrejön egy-egy szén-atom. A szén minden szerves vegyület alapja, nélküle tehát nincsen élet. E kivételesen ritka atomátalakulás eredménye, a szén ilyen vagy olyan módon a kikerül a Nap – a csillag – belsejéből. A szén vegyületei nélkül nem lennének mi, emberek, nem élne tehát olyan lény, amely magára és a világra – helyes vagy nem helyes – megállapításokat tehetne. De a törzsfelfutás véget nem érő láncolata során előállt sok millió növény- és állatfaj, beleértve az embert, csak meghatározott, meglehetősen szűk kémiai-fizikai feltételek keretein belül jöhetett létre, maradhatott és maradhat fenn.

Ezeket a feltételeket közvetlenül vagy közvetve a Nap biztosította és biztosítja. A Nap a Földön kialakult, sok millió formában létrejött életnek fenntartója, és valószínűleg a szülője is volt. Ezt minden tudományos okfejtés és magyarázat nélkül is tudja, legalábbis sejtí mindenki. A sok ezer évvel ezelőtti emberösünk is hatalmas, sőt a legtöbb régi nép a legfontosabb istenének képzelte a Napot. Nincs is olyan ősi vallás, amelyben a napisten ne játszott volna fontos, sok esetben legfontosabb szerepet. Az egykori népek szerte a Földön Utu, Samas, Ré, Aton, Szúrja, Sen-nung, Amaterasz, Huitzilopochtli, Inti, Mithra, Hélios, Phoibosz-Apollón, Sol Invictus, Baldr és még sok más néven tisztelték, imádták a Napot, napistenüket. Tiszteletére, kegyeinek elnyerésére és megtartására helyenként véres emberáldozatokat is mutattak be.

Sok régi nép – például az egyiptomi, a kínai, a japáni, a kecsua – tartotta uralkodóját a Nap Fiának. Természetes, hogy ilyen birodalmakban a Nap tisztelete, a napisten imádása a nép számára nemcsak természetes, hanem kötelező volt. A királyok, fáraók, császárok mindent megtettek, hogy ez a hit éljen és fennmaradjon az alattvalókban, mert uralmuk és az ehhez szükséges tekintélyük így volt kötve a legszilárdabb, a leg-egyértelműbb égi hatalomhoz. Jó újkori példa erre XIV. Lajos francia uralkodó (1643–1715), aki Napkirálynak nevezte és nevezette magát, és gyermekkorától kezdve valóban úgy viselkedett, mint Apollón, a görögök egyik napistene.

A régi kultúrnépek a tökéletesség jelképének a kört tartották. A Nap mindig kör alakúnak látszott, ezért személyesítette meg a teljességet, a tökélyt. Ám észrevettek olykor, bizonyára a ködös-párás hajnalokon, vagy lebegő porszemekkel szűrt fényű napkorongon sötét pontokat. Ezeket, mármint a napfoltokat a legjobban a Nap-kör közepén, legnagyobb látszó kiterjedésük helyzetében észlelhették, és ezért már a legré-

gebbi ábrázolásain a kör közepén alkalmazott ponttal jelölték: ☉ Az egyiptomi hieroglifek közt ez lett a Nap – és a Napisten, Ré – jele, és mindmáig ez maradt a csillagászatban. Megtaláljuk ezt a formát az ókínai jelek között is. Ám amidőn Kínában az ecsettel való jelírásban a vonalak szögletes kapcsolódása rögzült, a négyszögletessé vált „korong” közepén a pont vízszintes vonallá alakult. A Nap – és a nap mint időegység – jele a kínai és a japáni képirásban ma is ez: 日

A Föld egy meghatározott helyén igen ritkán látható teljes napfogyatkozás. Ekkor a Hold teljesen elfedi a Napot, amely ekkor rövid időre elveszti fényét és melegítő erejét. Képzeltető a régi népek halálos rémülete. Azt gondolták, hogy ilyenkor egy sárkány vagy más égi szörny falja fel az életadó Napot. Mindenféle módon, például nyílak lövöldözésével, nagy zajkeltéssel igyekeztek elkergetni a Nap közeléből a képzelt veszélyes lényt.

Csupán a teljes fogyatkozások idején látható a Nap körül a napkorona belső része, amelynek alakja olykor fényes körgyűrű, más esetben, az ún. naptevékenység-minimumok idején kétdalt elhúzódo fény szárny (lásd az 1. ábrát). Ezért gondoltak sokan arra, hogy a Napot repülő madáréhoz hasonló szárnyakkal ábrázoló régi népek a naptevékenység-minimum idején beállt teljes napfogyatkozások alkalmával látott napkorona látványából indultak ki. A pár percig tartó teljes napfogyatkozások viszont oly ritkák, hogy aligha voltak elegendők az állandó ábrázolásforma kialakítására. Madarak minden időben röpködtek felettük. Nem kellett ezeknél jobb példa egy „repülő” égitest, az égen haladó napisten állandó ismertető tartozékának – attribútumának –, a két szárnynak elképzeléséhez és megformálásához.

A Nap, a napisten legfontosabb ténykedése a sugárzás után a mozgás. Mint égitest, kiszámítható rendszerességgel jelent meg őseink szeme előtt, és járta be napi útját az égen. Jóval hosszabb időköz szerint növekedett és csökkent égi útjának időtartama, ezzel a nappali világosság és az éji sötétség hossza, továbbá napi pályája legmagasabb – delelési – pontjának magassága. Ezek a ma is tapasztalható jelenségek egykor azt látszottak bizonyítani, hogy a Nap a Föld körül kering, és a Földet, az embert szolgálja.

1. ábra Napkorona a naptevékenység minimuma idején

A középkor vége óta általánosan ismert tény, hogy a Föld kerüli meg a Napot egy év alatt. A Nap jóval nagyobb és már csak ezért is nyilván fontosabb égitest, mint a Föld. Tőlünk nézve a Nap évenként egy nagy körön vándorol az égen bizonyos csillagok és csillagcsoportok háttére előtt. Ezek éppen akkor nem látszanak, amikor a Nap előttük jár, hiszen a Nap vakító fénye – nagyjából 40 napig – elnyomja az útjába eső csillagok gyenge fényét.

A csillagokat a régiek képzelete csoportokba, alakzatokba foglalta. Ezek a környező világ olyan élő és élettelen létezőiről kapták nevüket, amelyekhez a szeszélyesen elszórt, különféle fényű csillagokból álló alakokat hasonlították. A csillagképek kijelölésénél természetesen a fényesebb csillagok, illetve az azokat összekötő, képzeletbeli vonalak játszották a fő szerepet. Így született az Óriás (Orion), a Nyilas, a Vízöntő és a többi emberszereplő, másrészt az állatok közül az Oroszlán, a Bika, a Hattyú, a Kecskék, a Rák és még sok más létező vagy képzeletbeli lény. És a többnyire jeles emberekre vagy a környezetükben élő állatokra emlékeztető és azokról elnevezett csillagképek a nép képzeletében ugyanúgy éltek, mint a földiek. Az égi szereplők életének folyása az éjszakáról éjszakára mutatkozó apró változásokból volt követhető és összeállítható, kombinálva az ugyancsak az égen látható tárgyakkal (például Szekér, Trón, Hajó, Lant) vagy a természeti képződményekkel (mint a Tejút, vagy az Eridanus folyó). És már a régiek is meg tudták határozni, hogy mikor mely csillagok, csillagképek, égi emberek és állatok közt jár a Nap.

Kisebb-nagyobb, hosszabb vagy rövidebb idő alatt észrevehető változásokat nemcsak a Nap mutatott, hanem a csillagok közt járó, és bizonyos szempontokból a Naphoz hasonlító Hold, továbbá öt, többé-kevésbé fényes pontszerű vándor: bolygó is. Minden égitestnek és azok csoportjának, de különösen a csillagok közt barangoló öt bolygónak az emberek képzeletében megvolt a maga egyénisége, tulajdonsága, jelene.

A mai civilizált ember nemigen nézi a csillagos eget. Az éjszakánkéntivilágított helyeken élők a fényszennyezés folytán nem is látják az égbolt igazi képét. A régiek ege viszont hatalmas volt, gazdag, sűrűn lakott világ, amely éppoly valóságos és élő volt, akárcsak mindennapi környezetük. Valóságérzetük szerint szinte nem is volt különbség égi és földi világ között. Az egykori népek a földi világukban látott történeteket kivetítették az égitestek életére, és azokat ott is valóban megtörtént eseményeknek fogták fel. Elődeink számára a csillagos ég volt a képeskönyv, a színpad, a mozivászon, a képernyő, amelyen rendszeresen

nézhatték a megszokott vagy meglepő, saját földi világukban is tapasztalt történéseket a részben jól ismert, részben pedig még sosem látott szereplőkkel.

Aztán megfordult az égi és földi események értelmezése, és már az égen tapasztalt változások lettek a földi történések előjelzői, sőt okozói. Az égi eseményeket lassanként útmutatásnak tekintették, és azok szerint értelmezték, sőt rendezték életük apróbb-nagyobb mozzanatait. Az égi és földi változások párhuzamosságára, látszólagos ok-okozat viszonyára maga a természet adott jó példát. Így a régi korok emberei azt tapasztalták, hogy amidőn a Nap bizonyos csillagképekhez ért és azokban haladt, a Földön nagyon is észrevehető és évenként rendszeresen visszatérő időjárási és az élővilágban észlelhető változások történnek.

Természetes, hogy a már állandó helyhez kötött élő első földművesek figyelték különös gondossággal az égboltot, az égiteket és a velük látott változásokat. Ők ugyanis ezek révén, – többnyire *csak* ezek révén – tudtak előre következtetni a természet évszakos változásaira, és felkészülni a terményekkel kapcsolatos teendőkre. Az égbolt lakóitól függött tehát megélhetésük, az életük. Ezek az égi lakók többnyire istenek, félistenek, túlvilági hősök voltak, akinek képzelt alakja köré a régiek dús fantáziával színes történetekkel gazdag életsorsokat szőttek.

Az istenségekről szóló regéket és mondákat általában *mítosz*oknak nevezzük. Az égitekekkel és azok megszemélyesítőivel foglalkozók az – idegen szóval – *asztrálmítoszok*. Ez a könyv tehát a Nappal (latinul *Sol*) így vagy úgy összefüggő asztrális mítoszokkal, tehát *szoláris* mitológiával foglalkozik.

Ahány kultúrnép élt a Földön, annyiféle Nap-mitológia létezik. Ezek közül itt csak néhány jellemzőbbet tudunk szemügyre venni azoknál a népeknél, amelyek uralkodói a Nap fiának tekintették magukat. Haladjunk valamilyen önkényes szempont szerint az időben és/vagy térben távolabbiaktól a közelebbiektől – a teljesség igénye nélkül.

Előbb azonban meg kell ismerkednünk az asztrálmitológia alapjait és lényegét képező tudnivalókkal. Ezek egy része a dolog természetéből fakadóan csillagászati. Akárcsak az égre képzelt személyek, úgy a velük az égen történt események sem voltak a mítoszok keletkezése idején kevésbé valóságok a földieknél. Az égi események között a legfontosabb kétségtelenül a Nap egy év alatti útja volt a csillagok között.

BEVEZETÉS

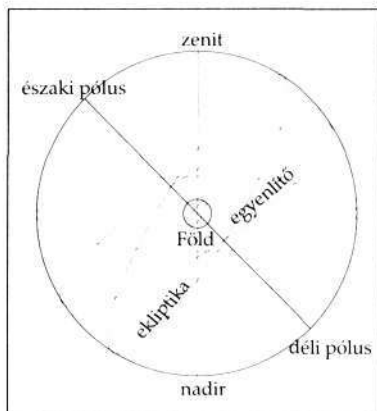
Az emberiség történetében talán az ún. *neolit* – új-kőkori – forradalom követelte a legtöbb áldozatot – amennyiben ezek számát a lakosság teljes létszámához viszonyítjuk. A mintegy 10–12 ezer évvel ezelőtti véget ért utolsó jégkorszak gyökeresen megváltoztatta a nagyjából egyensúlyban levő biológiai láncolatot. Kipusztult ugyanis a növényevő gerincesek élelemforrásának – és ezzel együtt természetesen a növényevő vadaknak – nagy része. A magmaradt, jórészt vadászó és/vagy gyűjtögető életmódot folytató ősi embercsoportok nagy része más megélhetési módra kényszerült. Így lett az emberiség nagy hányada jóformán minden előképzettség nélkül növénytermesztő földműves. Ehhez az életmódhoz elengedhetetlenül hozzátartozott az egyhelyben, a kiválasztott földterület közelében való lakás, továbbá a növények élettritusának alapos ismerete. A növények élete a szubtropikus és a mérsékelt égöv alatt – őseink élőhelyén – a nagy éghajlati változásoktól, az évszakok egymásutánjától függött. Már a pattintott kőkorban, a Kr. e.-i 8–10. évezredben felismerték, hogy a fő éghajlati változások sora a Nap égi útjától függ. Ezért kapott ez az égitest egyre nagyobb figyelmet és egyre általánosabb tiszteletet.

Akik előre tudtak következtetni a Nap – a Napisten – égi útjára, kihirdethették, hogy mikor kell a földet előkészíteni, a vetőmagot elvetni bele úgy, hogy a termés az őszi nagy esőzések és a téli fagyok előtt beérjen és betakarítható legyen. A csillagászati megfigyelések eredetileg a földművelő munkák előjelzésére szolgáltak. Az égitestek, elsősorban a Nap járásának ismerőit ezért általános tiszteletben részesítették. Belőlük alakult ki a tudósok, a papok rendje. A csillagász-papok meg tudták határozni a napévnék a földművelő társadalmak számára legfontosabb csillagászati és meteorológiai határnapjait. Ezek ismerete évszázadokon, sőt évezredekken át fennmaradt. Nyomukat mindmáig őrzik az ún. *jeles napok*.

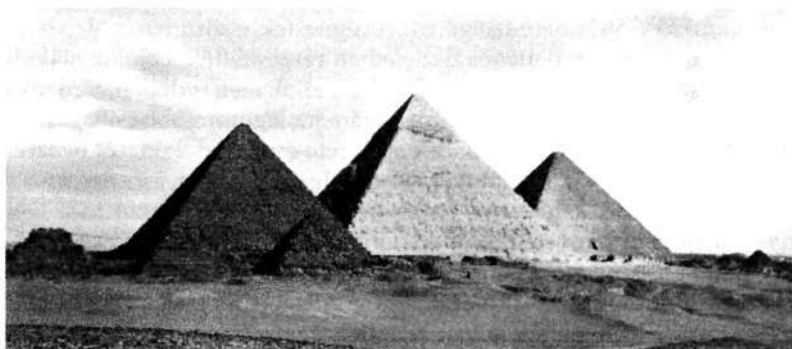
A Nap járásának részletes megismerése nemcsak hosszú időt igényelt, hanem megkövetelt bizonyos egyszerű, de megbízható és elegendő pontosságú eszközök, megfigyelőhelyek – hogy ne mondjuk: obszervatóriumok – létesítését. Szerte a világon megtaláljuk a kőkori megfigyelőhelyek maradványait, méghozzá impozáns építmények: kőoszlopok, kőkörök, piramisok és egyéb építmények formájában. Nem is-

merjük mindegyiknek csillagászati használati módját, de tény, hogy segítségükkel a régi népeknek lehetőségük nyílt a napév hosszának megállapítására és beosztására, és ezek által a nagyobb, évszakos meteorológiai időváltozások előre jelzésére.

Tudjuk, hogy a Nap évi útja az égen a nappálya – idegen szóval az *ekliptika* – köre. Az égitestek a Föld forgásának megfelelően naponként olyan körökön haladnak, amelyek mind párhuzamosak egymással, és haladásuk iránya ellentétes a Föld forgásával. A forgási tengely a föld-tengely képzeletbeli meghosszabbítása az égi, amelyet két pontban, az északi és déli pólusban ér el. E tengely körül látszanak naponta körbefordulni az égitestek, a Nap is. E körök közül a legnagyobb az égi egyenlítő, amely természetesen a földi egyenlítő síkjának az éggömbig való meghosszabbítása. Ez a kör nem azonos azzal, amelyen a Nap járja évi útját, hiszen a Föld egyenlítői síkja nem esik egybe a Nap körüli keringés síkjával, hanem azzal kb. 23 és fél fokos szöget alkot. Az égi egyenlítő és a nappálya köre tehát ilyen szögben hajlik egymáshoz (2. ábra). Az égre képzelt két körnek két metszéspontja van. Amidőn a Nap az egyik metszéspontba ér, a Föld északi féltekéjén tavasz kezdődik. A másik pontba az ős kezdetén lép a Nap.

2. ábra. Az égi egyenlítő a Föld egyenlítői síkjának az égre vetített köre. Ez a nappályával 23 és fél fokos szöget alkot

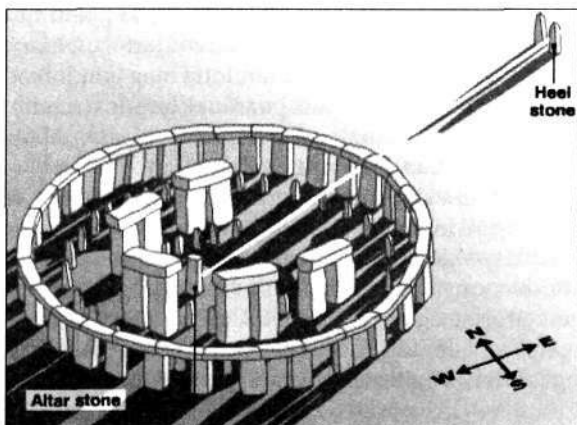
3. ábra. A gízai nagy piramisok

És a régiek hosszú időn át szerzett tapasztalataikból jól tudták, hogy mely csillagok között halad akkor a Nap. És azt még biztosabban tudták, hogy a Nap – sík vidékeken – csak e két napon kel pontosan keleten és nyugszik pontosan nyugaton.

Ha egy régi csillagász-pap két karót leszúrt egymástól bizonyos távolságra úgy, hogy azok kelet-nyugati irányba estek, azontúl minden évben kijelölhette a tavaszi és a őszi napéjegyenlőség napját. Ha két karó helyett két kőoszlopot emelt vagy emeltetett, máris biztosabb volt a naptári év két napjának kijelölése. A gízai nagy piramisok alapélei igen pontosan vannak tájolva kelet-nyugati (és észak-déli) irányba (3. ábra). Az így tájolt piramisok segítségével évezredek múlva is kijelölhető lesz a napév két fontos, tavasz-, illetve őszkezdő napja. Az írországi New Grange-i kőkori sír (4. ábra), amely még a Nagy Piramishnál is öregebb, a téli, a dél-angliai Stonehenge megfelelő kövei pedig a nyári napforduló idejének megállapítását tették lehetővé (5. ábra). Ötezer éves

4. ábra. Az írországi New Grange-i kőkori sír mélyére csak a téli napforduló idején süt be a Nap

5. ábra. A dél-angliai Stonehenge kökör fő tengelye a nyári napfordulón kelő Nap irányába néz

emlékei ezek a csillagászati megfigyeléseknek, a földművelő munkának, az égi és földi jelenségek párhuzamosságát felismerő és felhasználó régi kultúrembereknek. Nagy tisztelettel kell néznünk ezeket a szinte felmérhetetlen szellemi és fizikai munkával készült megalitikus – nagy kövekből épült – emberi alkotásokra. Minthogy ezek gyakran olyan messziről hozott, olyan méretű és olyan gondosan megmunkált kövek felhasználásával készültek, hogy voltak és vannak, akik arra következtettek, hogy nem emberek alkotásai. Szerintük földönkívüli, idegen világokból érkezett magas műveltségű űrhajósok előttünk még ismeretlen természeti erőket, erőforrásokat felhasználva bányászták, szállították, faragták ki és emelték a helyükre a soktonnás, olykor sok tíz- és száztonnás köveket. Tehát ők építették fel ezeket a megalitikus kőalkotásokat. Ne higgyünk nekik, és legyünk büszkék: mindezeket mi, földi emberek hoztuk létre, minden idegen segítség nélkül. És gondolkozzunk el azokon az eszméken, amelyek évszázadokon át tudták ösztönözni a munkára az építő munkásokat anélkül, hogy azoknak reményük lehetett volna arra, hogy a kész művet egyáltalán megláthassák, működését megérthessék, még kevésbé hogy hasznát élvezhessék.

Ezek a megalitikus építmények is bizonyíthatják, hogy a kőkori emberek már ismerték a napévet, és a csillagászati megfigyelések útján kijelölhető határnapok segítségével annak négy negyedét – vagyis legfontosabb időszakaszait, az évszakokat – is meg tudták határozni. Így született a naptár, amely a földművelők számára a szó legszorosabb értelmében az életet jelentette.

A naptárkészítés szükségessége volt a tulajdonképpeni tudományos csillagászat szülője és hosszú ideig annak fenntartója. Nem egy neves kultúrtörténész szerint „a csillagászat tanította meg gondolkodni az embert”. És ezzel bizonyára az égitestek járásának gondos, rendszeres megfigyelésére, azok periódusainak összhangba hozására, tehát a naptári rendszerek megalkotására céloznak.

A naptár készítése valóban nem egyszerű, sőt szigorúan véve matematikai pontossággal meg sem oldható feladat. És ennek oka nem az emberi gondolkodás végeessége, hanem maga a természet. Az ember a naptárkészítéshez ugyanis három, könnyen megfigyelhető időkört kapott a természettől, az égitestek világától, a Teremtés (Mózes 1.) könyve szerint magától az Istentől. A Biblia a maga geo- és antropocentrikus módján meg is adja az égitestek teremtésének okát:

...hogy elválasszák a nappalt az éjszakától, és meghatározó jelei legyenek az ünnepeknek, a napoknak és az esztendőknek.

(1Móz 1;14)

Az *első*, legrövidebb ciklust a Nap naponkénti járása adja. A világosság és a sötétség szabja meg az emberi élet alaprítmusát: a munka és a pihenés időszakát, a **napot**. Hogy ebben milyen kizárólagos szerepe van a Napnak, azt a távol-keleti népek – és a magyarok(!) – is igazolhatják, amennyiben ezek a **Nap** és a **nap** kifejezésére azonos szót (illetve néhányan írásban azonos jelet) használnak.

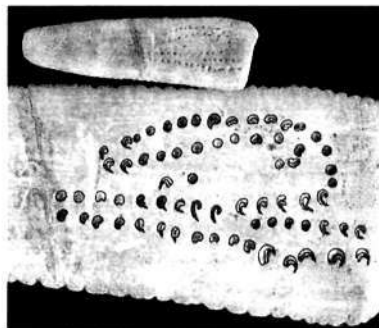
A *második* időkört a Föld kísérője, a Hold adja. A naponkénti haladásán kívül ennek az égitestnek is van útja a csillagok között. Nagyjából a Nap útján jár, attól csak kevéssé tér el, de haladási sebessége jóval nagyobb a Napénál. Amíg a Nap egy év alatt jár körbe a csillagok között, a Hold ezt jóval rövidebb idő alatt megteszi. Holdunk alakja, világító felületének nagysága és így fényt adó képessége napról napra változik egy kissé. Vékony, két tűhegyes szarvban végződő sarlója egyre vastagabb, dagadtabb lesz, alakja néhány nap után félkörre, majd újabb pár nap után teljes körre egészül ki, és ezüstös fénnel világítja be az éjjeli tájat. Aztán egyik széle letompul, lassan félkörre, majd sarlóvá csorbul. Két-három napig nem is látható, majd egy alkonyban ismét feltűnik tűvékony sarlója. E ciklikusan megismétlődő alakváltozás időtartamának a neve **holdhónap**. (Megjegyezhetjük, hogy a Hold nem pontosan az ekliptikán, a nappályán, hanem azzal kb. 5 fokos szöget bezáró síkon jár. Ezért nincs minden újholdkor nap-, illetve teleholdkor holdfogyatkozás.)

Az éjszaka megvilágítójának járása főként az ősi korokban volt fontos a vadászok számára, hiszen az éjszaka járó vadak elejtéséhez látni kell, legalábbis valamennyire. A vadászat megtervezéséhez viszont ismerni kell a Hold járását, következtetni kell tudni jövőbeli fényességére.

A Hold járásának időtartamát, tehát például a teleholdtól teleholdig eltelt napok számát viszonylag könnyű volt meghatározni. Első közelítésben 30 nap múlva jött vissza őseink szerint ugyanaz a holdfázis. (A Hold fényváltozásának periódusa, az ún. *szinodikus hó* tartama valamivel több, mint 29 és fél – pontosabban 29,530588... – nap).

Ezt az időkört bizonyára *Hold-nap*nak nevezték el. Sok nyelv – a miénk is – őrzi ennek az ősi elnevezésnek nyomát. Több mint valószínű, hogy a Stonehenge ún. *sarsen*-köre oszlopainak száma ezért lett 30.

A franciaországi Dordogne megyében levő Lartet barlangban talált csontlapokra fűrt, illetve faragott jelek a Holdnak néhány hónap folyamán beállt változásait rögzítették (6. ábra). Ezekből a periódikusan változó alakú vésetekből vagy furatokból megállapítható, hogy a holdhónapoknak napokban kifejezett számát már a 15, talán már 35 ezer évvel ezelőtti őseink is igyekeztek meghatározni.

6. ábra. A Lartet-barlang őskori csontlapjának vésetei

Néhány nép vagy törzs egykor meg is állhatott ennél az időegység-nél, és a holdhónapok számával fejezte ki az életkorokat. Így a bibliai első pátriárkák, ósatyák korára megadott hihetetlen évszámok (1Móz 5) valószínűleg holdhónapokat jelentenek. Ezekre átszámítva már elfogadható életkorokat kapunk. Például Metúselah – ismertebb nevén Matuzsálem –, aki a Biblia szerint 969 „esztendeig” élt, 79 éves korában halhatott meg.

A harmadik ciklust a természet nagy megújulási periódusa, a meteorológiai és növényélettani szabályos váltakozás időtartama, a napév adja. E nagy időkör hosszának ismeretét bizonyára később, a földművelő munkákra a mezőgazdaságra való kényszerű áttérés tette elengedhetlenné az emberiség életében. Ezért igen fontos volt megállapítania, hogy a napév évszakkezdő, sarkalatos fontosságú napjai mikor érkeznek el, és hogy az egész év hány napot, illetve hány holdhónapot tartalmaz. Mint-hogy addig elsősorban holdváltás volt a fő időszak, és a napévben igen sok nap van, őseink holdhónapokkal akarták mérni a napévet. Közelítőleg 12 holdváltás után térnek vissza az évszakok, ezért osztották az évet 12 részre, „hold-napra”, vagyis hónapra.

Évek és évtizedek multával azonban rá kellett jönniük földműves őseinknek, hogy az év valamivel hosszabb, mint 12 holdhónap. Ha megtartják a 12 holdhónapot, az évszakok elcsúsznak a 12–12 holdhónapot tartalmazó évben. Ha viszont a napkelte-napnyugta irányával kijelölhető évszakokat veszik alapul, a Hold nem bizonyul jó időmérőnek, mert a holdfázisok ideje elcsúszik a napév évszakaihoz képest. Ha például a tavaszi napéjegyenlőség napja az egyik évben holdtöltére esett, a következő évben már biztosan nem lesz „tavaszkezdő holdtölte”. Választani

kellett hát, melyik a fontosabb: a Nap a napévvvel, vagy a Hold a holdhónapokkal.

Az állattenyésztő népek megmaradtak a holdváltozások, a holdhónapok használata mellett, mert a Hold járását könnyebb megfigyelni és számon tartani, mint az évi napjárást, a napévet. A legeltetés leggyakoribb állatainak, a juhoknak vemhességi ideje éppen öt holdhónap. A Hold kényelmes, és folytonos megfigyeléséhez hozzájárul a szubtropikus vidékek sok derült éjszakája. Ott az évszakok nem válnak el egymástól olyan élesen, mint a mérsékelt égöv alatt, ezért a napév fontossága háttérbe szorult. Az egykori állattenyésztő-kereskedő arabok például oly mértékben ragaszkodtak a holdhónapok, az évi 12 holdhónap használatához, hogy náluk a későbbi iszlám világban – ma is – 12 holdhónap ad – ki egy évet. Ez a „holdév” 354,367...napból áll, vagyis csaknem 11 nappal rövidebb, mint a napév.

Bizonyos jelek arra mutatnak, hogy néhány régi keleti pásztornép a juhok vemhességi idejét tartotta olyan fontosnak, hogy ezt a kb. 5 hónapnyi időt vette „év”-nek. A Bibliában a „vízözön” kora után élt pátriárkák a matuzsálemi koroknál jóval kevesebb, de még mindig hihetetlenül sok évig éltek. Például Táré (Terach) 70 éves korában nemzette Ábrámot, és 205 éves korában halt meg. Ezeket a számokat 5-5 hónapos időszakokra átszámítva a sokkal hihetőbb 29, illetve 85 napévnyi életkorokat kapjuk.

Ha napokban fejezzük ki az év hosszát, azonnal kiütközik a holdév és a napév közötti eltérés. Egy napévet eleinte 360 napnak vettek (máig is őrzí ezt a számot a teljes körben levő fokok száma). Néhány évtized után a régi „csillagászok” megfigyelése kimutatta, hogy az év ennél néhány nappal hosszabb. A Föld bizonyos vidékein, például Egyiptomban az éltető folyó vagy folyam annak vízgyűjtő területén jelentkező évszakos esőzések hatására a napév ugyanazon szakában, olykor csaknem napra pontosan kezdődőleg okozott nagy mérvű, a szántóföldeket tápanyagokban gazdag tartalmával megtermékenyítő áradást. Ha az érintett népek csillagász-papjai mindig 360, vagy akár 365 napos évet vettek naptáruk évéül, előbb vagy utóbb rá kellett jönniük arra, hogy annak hosszát pontatlanul állapították meg.

Az áradás idejére csillagászati úton következtethettek, így azt előre jelezhették Egyiptomban. Itt a magas rendű kultúra kialakulása idején a legfényesebb csillag, a Szíriusz akkor tűnt fel időszakos láthatatlanság után a keleti égen, amikor a Nap is kelt. (Egy csillagnak a Napéval egyidejű kelését görög-latin szakkifejezéssel *heliakus kelésnek* nevezzük.)

A csillagászati megfigyelések viszont sokkal pontosabb időmeghatározást tettek lehetővé, mint a néhány napos bizonytalansággal bekövetkező áradás. A csillagászok így már néhány év, legfeljebb néhány évtized leforgása után meg tudták határozni az év pontosabb hosszát, a 365 és negyed napot.

Hasonlítsuk össze ezt az értéket a 12 holdhónapot tartalmazó holdév hosszával. A kétfajta év közti különbség aránya kb. $1/33$, ennyivel rövidebb a holdév. Tehát az a mohamedán, aki azt állítja magáról, hogy 33 éves, szerintünk, akik a napévet használjuk, a kora csak 32 év.

Voltak azonban olyan népek, akik egykor a Hold járása szerint éltek ugyan, de áttértek a földművelésre, ami pedig a napév használatát követeli meg. Minthogy – a mohamedánokhoz hasonlóan – a holdhónapokat használták, amelyekből azonban 12 nem ad ki egy teljes napévet, megpróbálták összeegyeztetni a két naptárfajtát. Így tettek a mezopotámiai népek. Eljárásuk először az volt, hogy amikor a tavaszi napéjegyenlőség – tehát amikor a Nap pontosan keleti irányban kelt – az általuk tavaszinak nevezett hónapjukban még nem következett be, egy tizenharmadik holdhónapot iktattak az évbe. Ezáltal a két naptár közti eltérés akkor legfeljebb egy egész holdhónapot tett ki. Ennyi pontatlanságot a növények is kibírtak. Később szabályba foglalták a szökőhónapoknak nevezett 13. hónapok beiktatásának rendjét, és 19 éves ciklus folyamán 7 év volt meghatározott rendben 13 holdhónapos, 12 pedig rendes, 12 holdhónapos év. 19 év után az év kezdete ugyanolyan holdfázisra esett, mint volt 19 évvel azelőtt. Ha például az újholdra esett, az újév ismét újholdkor volt. (Ezt a szökőszabályt különben egy Kr. e. 5. században élt görög csillagásztól Meton-ciklusnak nevezzük, bár tudjuk, hogy a derék görög bizonyára a babiloni csillagászoktól szerezte a szökőszabály ismeretét. De kortársai nyilván nem tudtak a szellemi kincs eltulajdonításáról, mert a csillagászt a Kr. e. 432-ben megtartott olimpiai játékok alkalmával olimpiai bajnoknak kiáltották ki.)

A zsidóság körében ma is használatos ez a kiegyenlítő szökőhónapokkal élő, részben Hold-, részben Nap-naptár. (Az ilyeneket ezért *luni-szoláris* naptáraknak nevezzük.)

Más népek ragaszkodtak a természet nagy ciklusához, a napévhez, és máig is ez naptáruk alapja. Így tettek a rómaiak is, akiknek Julius Caesar Szoszigenész görög-egyiptomi csillagász javaslatára adott rendezett naptárt. Ez az egyiptomi 365 és negyed napos Szíriusz-év hosszán alapult. A római év tehát 365 napból állt, de minden negyedik évben az egykori utolsó hónap, a február egy további napot – szökőnapot – kapott. Tudjuk viszont, hogy ez a 365,25 napos év nem teljesen azonos a napév-

vel, amelynek pontos hossza 365,242199... nap. Az eltérés az előzőtől nem nagy, egy évben mindössze 11 perc 14 másodperc, de 128 év alatt már egy teljes napnyira gyarapszik. A Kr. e. 46-ban bevezetett ún. Julián-naptár hibája a 4. sz.-ra már három napot tett ki. Ekkora eltérést már a régi, távcső előtti korszakban is könnyen észrevehettek a csillagászok. Az eredetileg március 24/25-ére eső tavaszi napéjegyenlőség március 21-ére tolódott. A nicaei – görögösen nikaiai – zsinat idején, 325-ben ez volt a tavaszi napéjegyenlőség napja, de a zsinat nem gondoskodott a további eltolódás megakadályozásáról. A csillagászok többször is figyelmeztették a Szentszéket, hogy a húsvétvasárnap kiszámításának alapját képező tavaszi napéjegyenlőség napja egyre tolódik a naptár napjaihoz képest, és az eltérés idővel egyre növekszik. A húsvéti szabály ugyanis: „A tavaszi napéjegyenlőséget követő holdtölte utáni első vasárnap” a húsvét vasárnapja. Ezt a szabályt alkalmazva a húsvét idejének megállapítása gyakran bizonytalanná vált.

A római Szent Péter térre szállított és ott felállított, 25 m magas egyiptomi obeliszk (7. ábra) árnyéka a talajra kirakott, feliratos mozaikköveken napra pontosan kijelölte a napéjegyenlőségek idejét (8. ábra). Clavius csillagász 1580 körül a pápának, XIII. Gergelynek is megmutatta, hogy az obeliszk csúcsára erősített jelzőgömb árnyéka már március 11-én jelezte a napéjegyenlőség elérkeztét. A tíz napos eltérés nyilvánvaló meglepte meggyőzte a pápát,

7. ábra. A római Szent Péter téren álló egyiptomi obeliszk

8. ábra. A Szent Péter tér obeliszkje csúcsán levő gömb árnyéka ide esik a tavaszi és az őszi napéjegyenlőség napján délben

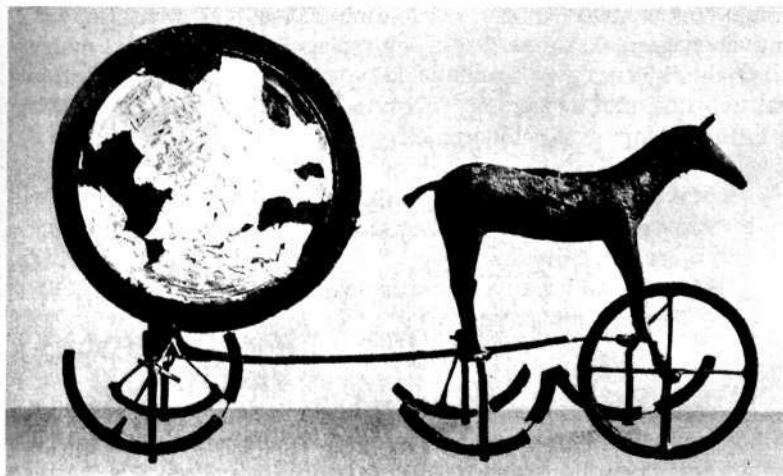
aki elrendelte, hogy abban az évben – 1582-ben – október 4-e után ne 5-ét, hanem 15-ét írjanak. Azért törölt 10 napot a naptárból, hogy a tavaszkezdő nap megint március 21-ére essék. A további eltérés okát úgy küszöbölte ki, hogy rendeletet hozott: minden 4-gyel osztható év 366 napos szökőév legyen, de a kerek századévek közül csak a 400-zal oszthatók legyenek szökőévek. Ezért például az 1900 – noha a száma 4-gyel osztható, de 400-zal nem –, nem volt szökőév, 2000 viszont az volt. A 400 évenkénti három szökőnap elhagyásával a Gergely-naptár több mint három évezreden át egy napon belüli hibával használható, mert a naptár éve együtt halad a természet nagy megújulási periódusával, a napévvel.

Azok viszont, akik nem törődtek a Nap járásával, vallási okból nem fogadták el a nyugati egyház feje, a katolikus pápa által elrendelt pontosabb naptárt, és megmaradtak a Julián-naptár használata mellett. Elsősorban a protestáns hívőtöbbséggel, illetve államvallással rendelkező országok nem vezették be azonnal a pápa által elrendelt naptárt, csak olykor több évszázad után, kényszerűségből. Legutoljára, már a 20. században a Szovjetunió (1918) és az iszlám államvallású Törökország (1923) léptette életbe a pontosabb Gergely-naptárt. A továbbra is a Julián-naptárt használók a 16. századi 10 nap eltéréshez további négyet szereztek. A görög-keleti egyház ma is két héttel későbbi időszak szerint számolja ki például a húsvét idejét.

Érdekes megfigyelni, hogy a régi népek szerint a Nap hogyan teszi meg napi útját. Egyiptom észak-déli kiterjedésű, csak néhány vagy néhányszor tíz km széles, de sok száz km hosszú ország. A fő közlekedési eszköz itt a hajó volt – tehát a Nap is többnyire hajón tette meg napi útját az égen. Sok nép a repülő élőlények, a madarak mintájára szárnyakkal látta el a Napot, vagyis a napistent. A kereket már feltalált és azt felhasználó civilizációk viszont díszes szekérbe ültették (9. ábra).

Évezredekken át a Nap csillagok közötti évi útja volt az első és legfontosabb csillagászati jelenség. A régebbi korok népei gondosan figyelték a Nap évi útját. Igaz, semmiképpen nem láthatták a csillagokat a nappali égen, de jól ki tudták következtetni közöttük a Nap helyét. A holdhónapokkal 12 részre osztott év folyamán a Nap egy hónap alatt a napút évi körének megközelítőleg az 1/12-ed részét járja be.

A régi kultúrnépek 48 csillagképet ismertek. Ezek közül 12 húzódott a nappályá mentén. 36 ugyan távolabb volt ezektől, de a közeliekkel rokon tulajdonságú csillagképeknek tekintették őket. Szinte mind a 48 csillagkép szerepelt régi mítoszokban. Némelyiknek megváltoztatták a nevét, más és más alakokat láttak vagy képzeltek mögéjük. Igen gazdag fantáziára vallanak ezek a csillagképek. Vannak köztük vad és szelíd ál-

9. ábra. A trundholmi Nap-kocsi rekonstruált modellje (Kr. e. 2. sz.)

latok: emlősök, halak, csúszómászók, madarak. De alkottak két vagy több élőlényből összeolvasztott szörnyeket, mint a Khimaira, amelyet a Kecske csillagból (Capella), az Oroszlánból és a Kígyótartó kígyójából alkotott a képzelet; vagy a Kerberosz, amely a Nagy Kutyaából és a Skorpió alatti Farkasból állt. Ezek az összetett csillagképek egymástól nagyjából 90 fokra helyezkednek el, így jelezve a Nap kelésekor annak delelési, illetve nyugvási helyét. Amikor például a Farkas kelt, az Oroszlán delelt és a Nagy Kutya lenyugodott.

A csillagképek, mint tudjuk, a régi népek számára nem képzeletbeli, hanem valósággal létező, ténykedő lények voltak. A napi, tíznap és havi változásokra úgy néztek, mint mesehősök cselekedeteire. A régiek élő színpadja volt a csillagos ég, amelyen a főszerepet azok a csillagképek játszották, amelyek valamilyen módon a Nappal álltak összefüggésben. Elsősorban természetesen a Nap évi útja mentén húzódó 12 csillagképet tartották számon és részesítették nagy tiszteletben. Minthogy többségüket valamilyen állat alakjának látták, ezért az ekliptika mentén húzódó sávot ma is Állatövnek – idegen szóval *zodiákus*nak –, tagjait pedig állatövi csillagképeknek nevezzük. Ezek a következők: Kos, Bika, Ikrek, Rák, Oroszlán, (Arató) Szűz, Mérleg, Skorpió, Nyilas, (Kecske-)Bak, Vízöntő és Halak). A hónapok többnyire az ezeknek megfelelő neveket kapták.

A Nap évi útját meteorológiai és növényéletteni, tehát a földművesek életében fontos változások megismétlődő sora kíséri. Vergilius, a nagy

római epikus költő (Kr. e. 1. sz.) földműveléssel foglalkozó, *Georgica* c. művében igen sokszor a csillagképek, csillagok feltűnési, illetve nyugvási idejéhez köti az egyes terményekkel végzendő munkákat. Így inti azokat, akik túl korán, a Plejádok (a Fiastyúk hét csillaga, amelyek közé Maia is tartozik) lenyugvása előtt vetnek:

Más gazdák Máianak sem várják be lenyugtát,
Ám a remélt aratás csak üres szalmát hoz ezeknek.

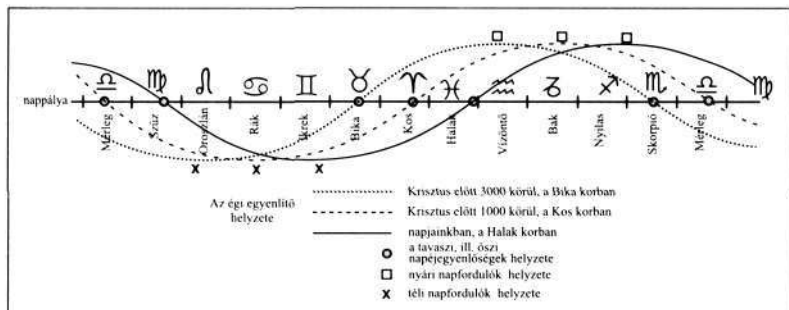
.....

Mert az arany Nap aként kormányoz fönn: a tizenkét
csillaggal pontos részekre kiméri körútját.

(*Georg.* 226–227.; 232–233.)

A nappálya helyzete a csillagok között gyakorlatilag nem változik. Ez voltaképpen a Föld Nap körüli keringési síkjának égre vetítése. A 300 millió km átmérőjű, csaknem kör alakú földpálya helyzete a térben nagyjából állandó. De nem állandó a földi egyenlítő égre vetített mása, az égi egyenlítő, amelyre merőleges a Föld forgástengelye. Ez lassú, a pörgettyűkéhez hasonló billegő mozgást végez. A forgástengelyre merőleges egyenlítő síkja 23,5 fokos szöget alkot az ekliptikával, és azt két pontban metszi. Ezekbe a Nap a napéjegyenlőségek idején lép. Ha dél felől („alulról”) közeledve éri el az égi egyenlítőt, a tavaszi, észak felől közeledve hozzá az őszi napéjegyenlőség áll be. Az ezek közti idők közepén ér a Nap a legészakibb, illetve a legdélebbi helyzetbe, a legmesszebbre az égi egyenlítőtől. Ezek a helyzetek a nyári, illetve a téli napfordulók napjai. Ez a négy sarkalatos fontosságú pontja a Nap helyzetének lassú eltolódással minden korban más és más csillagok közelébe, korszakonként más és más állatövi csillagképbe esett (10. ábra). Erről még bővebben lesz szó.

A 3. és 2. évezred határán foglalhatták írásba az asztrológia, a csillagjóslás szabályait, vélt törvényeit. Ekkor a tavaszi napéjegyenlőség egyszerű módon kijelölhető napján a Nap a **Kos** csillagképbe lépett. Azt a hónapot tehát a Kos alá rendeltnek képzelték. Megvolt ehhez a földi megerősítés: ekkor éledt fel a természet az akkori kultúrnépek lakóhelyein, vagyis a hideg évszak végén, és az enyhe időszak kezdetén hajtották ki a nyáját a szabadba. A következő csillagkép, amelybe a Nap egy hónap elteltével lépett, a **Bika**. Ekkor mutatkozott meg a Nap igazi éltező, a termékenységet elősegítő ereje. Azt ezt követő csillagkép nevét nyilván az ikreket ellő kecskéktől kapta: **Ikrek**. Az ez utáni hónapban lett a leghosszabb a nappal, de a nyári napforduló után ebben kezdett rövidülni.

10. ábra. Az égi egyenlítő helyzetének eltérése a nappályához képest az egyes korszakokban

ni is. Ezt látszott akkor kifejezni a hol előre, hol hátrafelé mozgó **Rák**, amelyben akkor tartózkodott a Nap. A legnagyobb forráság hónapja az **Oroszlán** volt, amely úgy mutatta a Nap hatalmát, mint az állatok között az oroszlán. Ezt követte az általános szüreti idő, amit az Arató **Szűz** csillagképe is jelzett. A következő állatövi csillagkép, az egyensúlyban levő **Mérleg** találóan fejezte ki az őszi napéjegyenlőség bekövetkeztét. A Nap évi pályája ettől kezdve az ekliptika déli felére süllyedt. Az idő zordabbra fordult, ekkor régen is gyakoribbak voltak a megbetegedések. Az égen ezt a Napnak a rosszindulatúnak tartott **Skorpióba** érkezése érzékeltette. Aztán jött a vadászat ideje, ezt jelezte a Napnak a **Nyilas** csillagképbe lépése. A téli napfordulók érte el pályája legalsó pontját a Nap a **Bak** csillagképben. Az időjárás ilyenkor a régi kultúrnépek szubtropikus országában meglehetősen változatos lett: száraz és esős napok követték egymást. Ennek jól megfelelt a Bak, amely az egykoriak képzeletében félig kecskebak, félig hal alakú volt. De győzött a nedves időjárás: a következő hónapban a Nap a **Vízöntő** csillagképben járt. Még az ez utáni hónap is „nedves” volt: a Nap útja a **Halakon** át vezetett. Ezzel vége is lett a hideg, ellenséges időszaknak, következett a tavaszt bevezető **Kos** hónapja. És az élet ebben a nagyjából azonos, éves ritmusban folyt tovább az égen és a Földön.

Nagyon valószínű, hogy az állatövi csillagképek régebbiek, mint a fent vázolt korszak, amidőn a Kosban volt a tavaszi napéjegyenlőség pontja. Egy teljes Nap-korszak előtt nem volt olyan jó megfelelés a Nap égi helyzete és a meteorológiai jelenségek között. Hogy még ma is fent részletezett égi helyzeteket fogadja el az asztrológia, az égi és földi események – a Nap útja bizonyos állatövi csillagképekben, és a főbb meteorológiai jelenségek – egykori véletlenszerű egybeesésében keresendő.

Ha a jelenkori helyzetet vesszük, amelyben a Halak a tavaszi napéj-egyenlőség hónapja, csak kevés rokonságot találunk a Nap által érintett csillagképek és a nagyobb meteorológiai, földi természeti jelenségek között. Az asztrológia azonban makacsul ragaszkodik a már több mint kétezer éve túlhaladott állapoton, és számára a Kos akkor is a tavaszi hónapot fogja jelenteni, amidőn a Nap nyáron, vagy akár ősszel fog érne ennek a csillagképnek határára.

A Nap csillagok közti évi útjához, az ekliptikához közel eső pályákon jár még öt fényes, csillagszerű objektum. Minthogy ezek is változtatják a helyzetüket az állatövi csillagképeket alkotó (álló)csillagok között, a régiek bolygóknak nevezték el őket. A rómaiak körében használt nevük: Merkúr, Vénusz, Mars, Jupiter és Szaturnusz. A bolygóknak jól észlelhetően különböző a fényessége, a színe, továbbá a haladási sebessége és az égbolton látszó útvonala.

Megjegyzendő, hogy mivel a Nap és a Hold is vándorol az állatövi csillagképek között, a régiek ezeket is a bolygók közé sorolták. Így lett ezek száma hét. Ennek a hét „bolygó”-nak aztán meghatározó szerep jutott egy *negyedik*, nem természetes időegység, a **hét** kialakításában.

A régi népek képzeletében minden bolygónak van egy vagy két saját „ház”-a, és ha ezekbe lép, megnő a képzeletben hozzá rendelt tulajdonsága. Ezek a házak mind állatövi csillagképek:

a Napé az Oroszlán,

a Holdé a Rák.

Az öt többi bolygónak tehát tíz „ház” maradt:

a Merkúrnak az Ikrek és a Szűz,

a Vénusznak a Bika és a Mérleg,

a Marsnak a Kos és a Skorpió,

a Jupiternek a Halak és a Nyilas,

a Szaturnusznak a Bak és a Vízöntő.

Ezek a fogalmak a tudománytalan asztrológia területére vezetnek minket, de a régiek még képtelenek lettek volna elválasztani egymástól a tudományt és csak a képzeletükben létező dolgokat. Az *asztrolis* égitesetekkel összefüggő ősi mítoszok megértése terén viszont elengedhetetlen a régi asztrológiai fogalmak ismerete. Így hallanunk kell az *exaltációról* is, vagyis a bolygó saját legnagyobb – képzelt – erejéről, amelyet valamelyik csillagképben tud kifejteni. Minthogy a bolygók mind a nappálya síkjához közeli pályákon keringenek, az égen ők is az Állatöv csillagképeiben látszanak. A „bolygók” képzelt exaltációs helye tehát valamelyik állatövi csillagkép:

a Napé a Kos,

a Holdé a Bika,
a Merkúré a Szűz,
a Vénuszé a Halak,
a Marsé a Bak,
a Jupiteré a Rák,
a Szaturnuszé a Mérleg.

Az Állatövben a görög idóktól kezdve még a négy ún. „elem” (tűz, föld, levegő, víz) is szerepet kapott. Minden elemhez 3–3 állatövi csillagkép tartozott:

a tűzhöz: Kos, Oroszlán, Nyilas,
a földhöz: Bika, Szűz, Bak,
a levegőhöz: Ikrek, Mérleg, Vízöntő,
a vízhez: Rák, Skorpió, Halak.

Ismételten hangsúlyozni kell, hogy ezek a fogalmak nem a csillagászat, hanem az asztrológia, a csillagjóslás körébe tartoznak, csak a mítoszok jobb megértése szempontjából van szükségünk ezek ismeretére is. És azt is állandóan a tudatunkban kell tartanunk, hogy ezek a csillagképek egykor a nekik tulajdonított erők jelképei, sőt forrásai voltak. Ezeket az erőket elsősorban a Nap keltette életre, és ennek hatására többféle, így időjárási hatást is kiváltottak. Például ha a Nap a Kos csillagképbe ért, feléledt a természet, véget ért a téli hideg sötét uralma, és kezdődött a tavasz. Az emberek ebből arra következtettek, hogy a Kos hozza a szép időt. Ha pedig a Nap az Oroszlánban járt, tetőfokára ért a hőség. Ezért az Oroszlán csillagképet forrónak, sőt a forróság okozójának vélték. Az ókori Egyiptomban ekkor áradt a Nílus. Ennek kifejezésére a nyilvános helyeken felállított vízköpőket oroszlánfejűnek képezték ki. Szerke Európában ma is számtalan oroszlánfejű vízköpő található. (11. ábra)

A régiek képzeletében azonban a Nap nemcsak az állatövi, hanem egyéb csillagképekkel, sőt egyes csillagokkal is összefüggésben állt. Olyanokkal, amelyeket évi útja során megközelített, vagy amelyek

11. ábra. Egy mai oroszlánfejű vízköpő (Paloznakon)

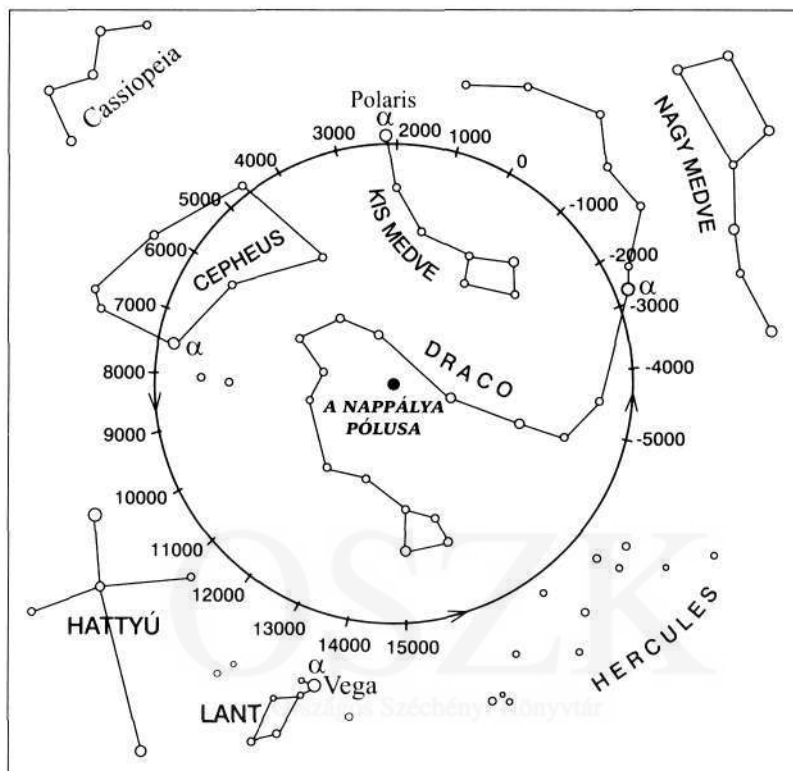
kelése, illetve nyugvása idején kerültek érdekesebb, egymással kapcsolatba hozható helyzetbe. Ezeknek az Állatövön kívüli, ún. kísérő csillagképeknek *paranatellonta* a nevük. Ilyen például az Oroszlánhoz kapcsolódó két Kutya is. Amidőn a Nap az Oroszlánba ért, egyidejűleg a Nagy és a Kis Kutya is felkelt és látható lett. Ezért kapták a kánikula (*canicula* = kutyácska) nevet a legforróbb nyári napok. Az egyiptomi forróság nagyjából akkor ért véget, amikor a Nap a Vízöntőbe ért. Mint-hogy a Vízöntő levegő jelű csillagkép, az egyiptomiak úgy hitték, hogy ő hozza a frissítő szeleket.

De a nappályától távolabb eső csillagok és csillagképek is szerephez jutottak. Azt figyelték, hogy milyen helyzetbe kerültek az állatöviékhöz, vagy a Naphoz viszonyítva ezek kelése-nyugvása, illetve delelése alkal-mával. Amikor például őszi napéjegyenlőség idején a keleti horizonton felkelt a Skorpió, az ég nyugati, tehát ellentétes felén lenyugodott az Ori-on. Ezért gondolták a régi görögök, hogy a mitikus Orion hőst skorpió-szúrás ölte meg.

Volt már szó a Föld tengelyéről, aminek két helye – „dőféspontja” - a Föld felszínén az északi és a déli sark. A tengely dőlésszöge a Föld Nap körüli keringési síkjához gyakorlatilag állandónak vehető. Térbeli iránya azonban nem. A Föld forgásának tengelye ugyanis lassú körmozgást – ún. *precessziós* mozgást – végez, mint bármely pörgettyű. A játékszerek néhány másodperc alatt végeznek egy billegést, a náluk igen sokszor nagyobb méretű és tömegű Föld tengelye azonban csak kb. 26 000 év alatt ír le egy kúpfelületet. Ez azt jelenti, hogy minden korban más irányba mutat. Most a tengely északi félegyenese az égen a képzeletbeli éggömböt a Kis Medve – nálunk Kis Göncöl – legfényesebb csillaga, a Sarkcsillag (Polaris) közelében éri el. Körülbelül 4500 évvel ezelőtt azonban a Sár-kány – a Draco – első csillaga közelében volt az égbolton az északi sark-pont. Jó 13 ezer év múlva pedig a mostani szép nyári csillag, a Lant fényes csillaga, a Vega közelébe kerül a sarkpont, tehát a Vega lesz a „Sarkcsillag” (12. ábra).

Persze senki nem él olyan hosszú ideig, hogy ezt a sarkcsillag-váltást észrevehetné. A változás pedig érdekes lenne számára az égen: a meg-változott forgáspontú égbolton olyan csillagok kerülnének a látóhatár fölé, amelyek ma tőlünk egyáltalán nem láthatók. Egy sereg ma ismert csillag és csillagcsoport viszont soha nem tűnne fel.

A földtengely kúpszerű mozgása azonban egy másik változást is eredmé-nyez: a nappálya és az égi egyenlítő metszéspontjainak, tehát a nap-éjegyenlőségek és a napfordulók pontjainak folyamatos eltolódását a csillagok között. A nappálya köre változatlan helyzetben megmarad az

12. ábra. Az égi északi pólus helyzetének változása a precessziós mozgás következtében

égen, de a Föld egyenlítőjének síkja a 26 ezer – pontosabban mintegy 25 790 – év alatt egy teljes billegést végez. Ezt azt jelenti, hogy a két kör két metszéspontja az égen a csillagok között balról jobb felé eltolódik. A nappályá mentén húzódnak az állatövi csillagképek, tehát a tavaszi és az őszi napéjgyenlőségi pont nem marad ugyanabban a két csillagképben. Tizenkét állatövi csillagkép van, tehát egy csillagképbe például a tavaszkezdő metszéspont csak kb. 2100 évig esik.

Az asztrológiában – és a köztudatban – a Nap március 21-e táján a Kosba lép. Ez azonban csak kb. Kr. e. 2200-tól nagyjából a Kr. e.-i 1. század körüli időkig volt igaz. Attól kezdve mindmáig a Halakban jár a Nap a tavaszi napéjgyenlőséget követő hónapban. Egyesek szerint a tavaszpont már a Vízöntőbe jutott. Hogy mennyi ideig esik egy-egy állatövi

csillagképbe, az attól is függ, hogy mekkora annak a csillagképnek a kiterjedése, és hol húzódik a csillagképek határa. A határvonalakat az égen a csillagok között meglehetősen önkényesen jelölték ki. A 360 fokos ekliptika 30-ad része 12 fok, de a Szűz például 21, a Rák viszont csak 10 fok hosszúságú a nappály körén. Valamikor, vagy 4000 évvel ezelőtt, amikor az asztrológiai elgondolásokat már le is írták, a Nap a Kosba lépett a tavaszi napéjegyenlőség idején. Aztán hiába tért át jó kétezer éve a Halakba, a köztudatban és – mint láttuk, az asztrológiában – ma is a Kost tartják a tavaszkezdő hónapnak (lásd a 10. ábrát).

Az asztrológia az állatövi csillagképeket a mögük képzelt alakokkal nemcsak égi erők kifejezőjeként, hanem azok forrásainak vette és veszi. Tudvalevő, hogy aki július 24-e és augusztus 23-a között születik, az Oroszlán-jegyű, mert a Nap akkor „az Oroszlánban jár”. Ezért az ilyen gyermek az asztrológusok szerint már kiskorában uralkodni akar testvéreire és társaira. Ez azért van, mert az égnek az Oroszlán felé eső részéről ilyen, az uralkodókra, az állatok királyára jellemző tulajdonságok sugározódnak a Földre. Ezt a hatást a Nap jelenléte az Oroszlánban felerősíti, és az újszülöttre árad, szinte beléje égetve ezeket az alaptulajdonságokat az addig őt védelmező anyatest elhagyása pillanatában. Nos, az igazság az, hogy ezek az érvek már két évezred óta még akkor sem lennének igazak, ha az ég meghatározott irányából egyáltalán érkezne ide bármiféle, eddig nem kimutatott, az emberi természetet befolyásoló sugárzás. Nézzük csak a való helyzetet: az augusztusi gyermek születésekor a Nap már rég nem az Oroszlánban, hanem a Rákban jár. És a Rák jelű gyermek – az asztrológusok szerint – szelíd, engedelmes, félénk természetű...

(Aki hisznek a tudománytalan tanokban, arra hivatkoznak, hogy az asztrológia ősrégi tudomány, tehát igaz. Nos, az alkímia is „ősrégi tudomány”, de milyen lenne ez a világ, ha a kémia helyett ma is az alkímia területén tévelyegnének a kémikusok, és a „bölcsek követ” keresnék!? Csak az ellenőrzött tudományok vitték előbbre az emberiséget, csak általuk ismertük meg és tudtuk felhasználni céljainkra a természet törvényeit.)

Ha most a Halakba esik a tavaszi napéjegyenlőség kezdete, tehát amikorra a Nap belép ebbe a csillagképbe, aztán majd a Vízöntőbe, akkor a múltban a Kos előtt a Bika kellett, hogy legyen a tavaszi napéjegyenlőség csillagképe. Mikor volt ez? Kr. e. kb. 4300 és 2200 között. Ez volt az emberi kultúrtörténelemben a Bika korszaka. Ebben a fontos időszakban születtek az első nagy kultúrák, ez volt az írás feltalálásának kora.

A régi kultúrnépek hite szerint a Nap tavasszal a Bikába érve felkeltette és felerősítette a bikára jellemző tulajdonságokat. Ennek a hitnek a nyomát sok napmítosz őrzi a régi vallásokban.

VILÁGKORSZAKOK

A Bika korszak

A régi népek különféle, de mindig a napév valamelyik sarkalatos időpontjához rögzítve kezdték az évüket. A népek újéve tehát eshetett például december végére, március vagy szeptember 21–23-ára, illetve az ezekhez legközelebb eső jelentős holdfázis idejére, például újholdra. A zsidó naptár szerinti újév, a *Ros Hasana* ideje ma is az őszi napéjgyenlőséghez legközelebb eső újhold napja.

A régi rómaiak idejében már rég elmúlt a Bika korszak, de a makacs népi emlékezet megőrizte a Bika-kor tavasz- és évkezdő időszakát, azt, amelyben a Nap a Bika csillagzatba lépve kezdte a tavasszal induló évet. Vergilius így írta a *Georgica* c. művében:

Candidus auratis aperit cum cornibus annum

Taurus... (... fehér szarvával a hó Bika nyitja az évet)

(*Georg. I. 217, Lakatos I. ford.*)

A Nap egykor a tavaszi napéjgyenlőség idejétől a Bika csillagképben, a nyári napfordulótól az Oroszlánban, az őszi napéjgyenlőségtől a Skorpióban és a téli napfordulótól egy hónapig a Vízöntőben járt. A Bika korszakban ezeknek a csillagképeknek kiemelkedő szerep jutott. Különös tiszteletben részesültek ezek legfényesebb csillagai is: a Bikában az Aldebaran, az Oroszlánban a Regulus, a Skorpióban az Antares, és a Vízöntő melletti – paranatellonta – Déli Hal csillagképben a Fomalhaut (a Vízöntőben ugyanis nincs és nem is volt kiemelkedően fényes csillag). Ezt a négy fényes csillagot királynak nevezték. Közülük csak a Regulus („Királyka”) tartotta meg ezt a régi nevet. E csillagokat a világ négy oszlopának, sarkának, vagy az ég négy kapujának tekintették.

Az akkori ég e négy fontos csillagképe a Bibliában is megtalálható: különös látomásában Ezékiel próféta négy kerubnak látta őket, akik az Isten trónkocsiját húzták: ugyanis ezeknek bika-, ember-, oroszlán-, illetve sasarcuk volt (Ez 1;10). A különös, és többek által még űrhajónak is magyarázott isteni jármű égi mása, talán eredetije a Bikával haladó egykori Szekér csillagkép lehetett, amely az Oroszlánnal egyidőben delelt. Más, talán valószínűbb magyarázat a Nap fényes szekerével hozza összefüg-

gésbe Ezékiel trónkocsiját. A négy főcsillag látszólag részt vett a Szekér mozgásában.

Ezékiel még a lények szárnyairól, és a mellettük levő igen nagy kerekekről is írt (Ez 1,11;15–21). Talán úgy képzelte, hogy a Legfelsőbb Lény kocsija maga az égbolt, amely négy keréken körbe fordul. Ezékiel szerint a kerekek csak egy irányban: előre tudtak haladni. A szárnyas kerekeken forgó égbolt valóban csak balról jobbra, az égitestek napi mozgásának irányába tud elfordulni. A trón maga valószínűleg az északi égi Pólus közelében levő Cassiopeia csillagkép lehetett a próféta – és sok régi nép – képzeletében, lévén ez a valóban ülőhely alakú csillagkép egyenlő távolságra a négy királyi csillagtól, illetve azok csillagképeitől.

A négy különféle alakú égi lény szárnyai azt sugallják, hogy eredetük a négy fő csillagképpel kapcsolatos madár alakú négy csillagzat: a Bika kelésekor kulminált – delelt – a Hattyú, az Oroszlán lenyugvásakor delelt a Sas, a Skorpíóval kelt a Keselyű (ma Lant), és amikor a Vízöntő kelt, lenyugodott a Holló – és fordítva: amikor az nyugodott le, kelt fel a Holló.

A Bibliában a Jelenések könyvében is találkozhatunk a négy főalakkal, akiket a szerző – János – az égi trón körül látott állni:

... a trón körül négy élőlény ... Az első élőlény oroszlánhoz hasonlított, a második fiatal bikához, a harmadiknak emberhez hasonló arca volt, a negyedik pedig repülő sashoz hasonlított...

(Jel 4,7)

Nem nehéz felismerni az alakokban a Bika korszak négy fő csillagképét, csak az „ember” helyett gondoljunk a Vízöntőre, és arra, hogy a Skorpíó őszjelét egészségrontó, gonosz jelnek tekintették, és paranatellonta csillagképével, a közelében levő, vele egyidőben kelő Sassal helyettesítették.

A négy világkapu vagy világсарок szerepe a Biblia újszövetségi négy evangélistája esetében a legvilágosabb. Jól ismert a négy evangélista jelképe: Mátéé az ember, mert – egyházi magyarázat szerint – Jézus őseit sorolja fel emberi származása bizonyítására; Lukács a bika (olykor ökör vagy tulok), mert evangéliumát Keresztelő János apjának, Zakariás papnak füstáldozatával kezdi, és ilyen áldozathoz rendszerint hízott tulkot vettek; Márk az oroszlán, ez a vad a pusztát jelenti, Márk evangéliuma ugyanis a pusztában élő Keresztelő János prédikálásával kezdődik; János a sas, mert evangéliuma elején „sasként emelkedik fel Jézus isteni eredetének titkához”.

Mi azonban már megismertük a négy lény égi eredetét, asztrális magyarázatát: a Bika, az Oroszlán, a Skorpió (Sas) és a Vízöntő (ember) lettek a bibliai kerubok, evangélisták névadói, szülői, jelképei. És azt is tudjuk, hogy milyen távoli múltban folytak a Bika korszakának évszázadai, sőt -ezredei. Ez a kor sokkal régebben ért véget, mint amikor az evangéliumok, vagy akár Ezékiel írásai keletkeztek. És látjuk, mégis mélyen ivódtak az emberiség emlékezetébe a Bika korszakának jelképei. A régi népek mítoszaiban igen jelentős nyomokat hagyhattak, hogy még egy-két évezred múlva is fel-feltűnnek.

13. ábra. Michelangelo Mózes-szobra a szarvakkal (Róma, San Pietro Vincoli)

A Bika kornak köszönhetőek a jelentősebb uralkodók vagy más személyek fejedőjén, sőt fején ábrázolt, kétségtelenül szarvasmarhákéhoz hasonló szarvak. A Biblia magyarázói általában fordítási tévedésnek tekintik a Kivonulás (Mózes 2.) könyvének azt a helyét (Kiv 34;29), amely Mózesről állítja, hogy szarvakat viselt, amidőn a törvénytáblákkal lejött a hegyről (13. ábra). Héberül *qaran*: ragyogni, *qeren*: szarv. A pontozással, tehát a magánhangzók jelölésével ellátott héber szöveg azonban nem hagy kétséget a Biblia más helyén sem a *qeren* = szarv értelmezés felől. Sámuel 1. könyvében ezt ugyan *fej*-nek adja vissza a keresztény biblia:

...Az Úr ítéletet tart a föld határai fölött hatalmat ad királynak, s fölemeli fölkentje **fejét**.

(1Sám 2;10);

de például az eredeti héber szöveget visszaadó német kiadású Tórában:

Der Herr...wird Macht geben seinem Könige,
und erhöhen das **Horn** seines Gesalbten.

(Horn = szarv. Kiemelések tőlem. P. Th. A.).

A Bika még másról is nevezetes a Bika korszakban, sőt az után is: a Bikával a Napot helyettesítették. Ennek nyoma a mítoszokban is felfedezhető. Például Babilon város istene, Marduk eredetileg bikaisten volt. Legnagyobb hőstette a vízi szörny-kígyónak, Tiámatnak legyőzése, aki a Földet vízzel árasztotta el. Ennek a jelenetnek asztrális eredete a Skorpió feletti, képzeletben az őszi esőket hozó Kígyó lenyugvása lehetett a tavaszi napéjegyenlőség idején, amikor a Bika felkelt. Babiloni felfogás szerint a Skorpióba lépésekor a Nap az égbolt sötét, ún. vizes tájára lép (a Skorpió, a Bak és a Vízöntő tájára; a Bakról már tudjuk, hogy alsó testét hal alakúnak ábrázolták). A Bika korszakban hajnalban a Tejút körben feküdt a horizonton, mint farkába harapó kígyó. Amint a Nap az akkori első tavaszi csillagkép-jegybe, a Bikába lépett, az égbolt víz-vidékéről ismét annak föld-vidékére, vagyis szilárd talajra került, ezzel vége lett az esős évszaknak. A Nap maga is Bikává lett, és Marduk, a Nap-bika a természet megújítója lett: legyőzte a téli gonosz kígyót.

A Bika égi szomszédja, szinte hozzátartozója az Orion csillagkép, amely vele egy időben nyugszik, tehát helyettesítheti. Így lett az Orion a babiloni Marduk-bika égi képviselője. A görögök is régen a Bikát tekinthették tavaszhozónak, ezért Dionüszosz tavaszisten, a nyári termékenységet hozója bika alakban kelt ki a tengerből.

A Hüádokat – vagyis a Bika fejénél látható gyengébb fényű csillagból álló laza halmazt – nedves csillagzatnak vették a régiek. Ennek feltűnése az égbolton hozta szerintük a tavaszi esőket és a tavaszi hónapok harmatát. Ez volt a Földet tápláló méz. Ezért voltak a Hüádok a mézharmat hozói, Melisseus (a „Mézember”) lányai, akiket mézet tartalmazó edényeket hozó szűzeknek ábrázoltak. A régi görög tudósok, mint Hüginosz vagy Theón, a Hüádokat és a Plejádokat hét-hét csillagból álló alakzatnak látták, amelyek azt a hét ifjút és hét szüzet jelenítették meg, akiket évenként Minotaurusnak kellett adni áldozatul.

Poszeidón bika alakban érkezett Kréta szigetére. Ott Minosz király felesége, Pasziphaé tőle fogant, és a félig ember, félig bika alakú szörnyet, a Minotauruszt szülte. Pasziphaé neve Mindentvilágítót jelent, vagyis a Holdat, amelynek főhelye a Bikában van. Különböző Minosz király neve is a Holdat idézi. Őt is úgy ismerték a görögök, hogy bika nemzette, ugyanis annak az Európénak lánya volt, akit Zeusz bika alakban vitt a hátán Krétára. Egybekelésük a Napnak és a Holdnak a Bikában való tavaszi találkozására utal.

Minotaurust, a bikaembert az égen az óriás Orion és a közelében levő Bika összevont csillagképe jelenítette meg.

Az egyiptomiak a bikát nagy tiszteletben részesítették. Az Ápisz bikát szentnek tartották, az saját templomában lakott. Ő volt az égi Bika földi alakja, amely a tavaszi napéjegyenlőségkor, mint Nap, a tavaszt hozza. Az őszi napéjegyenlőség alkalmával megöli őt a kígyó vagy vadkan alakú Tüphón. Az égen Tüphónt a Skorpió jelenítette meg. Egyiptomi elképzelés szerint az égi bika, Ozirisz tavasszal tartja lakodalmát Izisszel, a Hold istennőjével. A Holdnak ugyanis a Bikában van a főhelye, „lakóhelye”. Iziszt olykor tehénszarvakkal ábrázolták: ez éppúgy jelképezhette kapcsolatát a Bikával, mint a Holddal.

A Hold évenként 12 alkalommal – az újholdak idején – találkozik a Nappal. A régiek ezeket a találkozásokat szerelmi együttlétnek fogták fel. Ezek közül a legjelentősebb a tavaszi hónapba eső volt. Ekkor került a Nap a legnagyobb elragadtatásba a Holdistennőtől, aki tovább adta a magot a Földnek a természet megújulására. Görögország több helyén ünnepelték a tavaszi napéjegyenlőség idején Zeusz szent menyegzőjét Hérával. Az istenpárral megszemélyesített két égitest, a Nap és a Hold ilyenkor a Tejút háttére előtt tartózkodott a Bika és az Ikrék között. A Tejút a régiek szemében óriási ernyőként, falombként vagy sátoorként feszült a Föld fölé. A legmagasabb helyzetéhez az égen a Bika korszakban épp tavasszal közelített. Ez az égi lombkorona volt a görögök szemében a jegyeség szent sátra Zeusz és Héra, vagyis a Nap és Hold nászához.

Lehet, hogy már a Bika korszakban megszövegeződtek az első eposzok. Ezeket a részben vallási mítoszokat kezdték feljegyezni is az akkoriban kialakult írások valamelyikével. A költői képzelet, az emberi kultúra igen értékes kincseinek tartjuk ezeket az első, ősi korokból ránk maradt eposzokat.

A Kos korszak

A földtengely lassú pörgettyűmozgása folytán a nappálya és az égi egyenlítő körének tavaszi metszéspontja lassan végighaladt a Bikán, és a Kosba került (lásd az 10. ábrát). Mint már tudjuk, ez kb. 2200 évvel időszámításunk kezdete előtt történt. Ezt követően két évezreden át tartott a Kos korszaka. Ez a pusztán csillagászati esemény azonban maga után vonta a régi emberek gondolatainak módosulását is. Addig a Bika volt a tavaszi napéjegyenlőség uralkodó jegye, a Bika hozta hát a természet megújító erejét. A tavaszkezdő csillagkép azonban változott: ettől kezdve a Kos, a Bárány vette át annak szerepét. A Bika-mítoszok elhalványultak, mert erejük érvényét veszítette, és szerepüket a Kos mítoszok vették

át. A napév addigi sarkalatos pontjai is más csillagképekbe estek: a nap-
égyenlőségek a Bika és a Skorpió helyett a Kosba, illetve az Oroszlán-
ba, a napfordulók pedig az Ikrek és a Nyilas helyett a Rákba, illetve a
Bakba kerültek. És minthogy ebben a korszakban jegyezték le az asztro-
lógia szabályait, ez az égi helyzet maradt meg írásban és rögzült mind-
máig, pedig azóta még tovább változtak a nappálya sarkalatos
csillagképei.

A Kos korban tehát a Nap az égi egyenlítőről a legtávolabbra észak
felé a Rák, dél felé a Bak csillagképben ér. Ennek megrögzült földrajzi el-
nevezése a Ráktérítő, illetve a Baktérítő. A Föld felszínén ezek a szélessé-
gi körök az egyenlítőtől párhuzamosan 23,5 fokra északra, illetve délre
húzódnak. Nevezetességük, hogy ezeken a szélességi körökön a nyári,
illetve a téli napfordulók idején a Nap épp a zenitben delel. Az ókori
Szüenében, Dél-Egyiptomban megfigyelték, hogy a nyári napforduló-
kor délben a mély kutak fenekét is bevilágítja a Nap.

A Kos korszakában a Bika alakú főistenek jelentősége elhalványodott,
helyette a kos alakúaké, a kosfejűeké nőtt meg, sőt azok vették át a fősze-
repet. Így lett Egyiptomban a kosfejű Amon a főisten – persze párosítva a
legjelentősebb napistennel, Rével. Babilonban a Nap-bika Marduk, miu-
tán legyőzte Tiámatot, átrendezte a világot. Hasonló, de már a Kos kor-
szakra jellemző mítosszal találkozunk a Bibliában, annak utolsó
könyvében, a Jelenésekben. Ebben főszerep jut a Báránynak, amely
olyan volt, mintha leölték volna. Ám feléledt, és a négy, oroszlánhoz, bi-
kához, emberhez, illetve sashoz (!) hasonlatos élőlény, továbbá a hu-
szonnégy vén és az angyalok leborultak előtte magasztalva hatalmát és
dicsőségét. A Bárány, miután új ég és új föld keletkezett, istene segítsé-
gével újrateremtett mindent. Így épült fel a Bárány „menyasszonya”, az
új Jeruzsálem. Ennek csak a világító Bárány lesz a lámpása – nyilván
mert a Bárány (=Kos) jelével a fény győz a sötétség felett. A városnak 12
kapuja lesz: 3–3 a világtájak felől. Ezek a számok nyilván az évet és 12 hó-
napját, illetve 3–3 hónapos évszakait jelképezik.

Amint a Nap a Kos korszakban a Koshoz került, elérte a tavaszpon-
tot, amelyben a két nagy égi kör, az ekliptika és az égi egyenlítő metszi
egymást. A keresztben egymást metsző ívrészek azokra a fadarabokra
emlékeztettek, amelyeket tűzgyújtáskor szoktak egymásra helyezni.
A Kos, az égi Bárány tehát a tűz jele is lett, amely az égen lángol fel a téli
sötétség után, és amelytől kezdve a Nap egyre feljebb emelkedik.
A Kosba ért Nap azonban mintha „elégetné” a csillagképet, amely rövid
időre eltűnik annak sugaraiban. Ennek a csillagászati jelenségnek földi
visszatükröződése egy a vallási hiedelem: a Kos maga hozza ezt az égő-

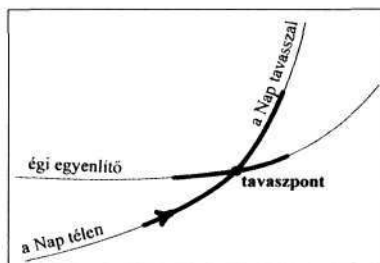
áldozatot, hogy a világ megszabaduljon bűneitől. Az ősi Indiában ekkor ünnepélyesen elégettek egy kost. Hasonló megfontolásból a zsidók a nép bűneivel megterhelt bakot – a bűnbakot – a pusztába űzték az őszi napéjegyenlőség idején, az engesztelés napján, tehát akkor, amidőn a Kos a horizont alá süllyedt.

Régi zsidó hagyomány, hogy újhold idején a holdszarvak felé kürtöt szólaltatnak meg. Általában minden új időszakot a kosszarv-kürt – a *sófár* – hangja jelentett be. A Jelenések könyvében említett utolsó ítélet alkalmával felzengő harsona is nyilván kürtszó, amelyre a halottak megelevenednek – akárcsak a Természet tavasszal a Nap Kosba érkezésére. A régi héberek úgy képzeltek, hogy az utolsó ítélet alkalmával annak a kosnak a jobb szarvából készített kürtszó hangzik fel, amelyet Ábrahám a fia, Izsák helyett áldozott fel.

A Kos – a kosszarvak – felkelése a zsidókat istenükre, Jahvéra emlékeztette, aki eredetileg holdisten lehetett, és aki a Sinai hegyéről kürtzengéssel szólt Mózeshez. A zsidók a tavaszi napéjegyenlőség idejéhez kötött húsvétjukon egy hibátlan, hím, egyéves bárányt öltek le és költöttek el. A bárányt hosszában és a mellén át keresztben átszúrták, és ezeknél fogva függesztették fel. Ennek a tavaszi keresztnek égi, asztrális voltát az is megerősítheti, hogy elfogyasztása alkalmával legalább 12 személynek kellett jelen lenni. A Nap a tavaszi „kereszt”-be, tehát annak idején a Kos csillagképbe érkezésekor kezd az égi egyenlítő fölé emelkedni, tehát akkor kezd megajándékozni a világot a fénnel, véget vetve a téli sötétség uralmának (14. ábra).

Hasonló égi keresztbe ér a Nap az őszi kezdetén is, amelytől kezdve csökken a nappali világosság tartama, tehát a kereszt a Nap uralma végét is jelenti. A kereszténység az isteni Bárány pusztulása okául a sátánt, a kígyót tekinti. Ennek asztrális megfelelője, elődje vagy mintája az volt, hogy a Kígyó csillagkép akkor jött fel a horizont fölé, amidőn a Nap az őszi keresztben pályája alsó szakaszába lépett, vagyis leszállt az alvilágba.

A régi görögök is ismerték és számon tartották a tavaszt bejelentő csillagképet, a Kost. Náluk ez volt az az aranygyapjas kos, amely Phrixoszt és Hellét átszállította a Hellészpontoszon. Arany gyapját a Kolkhiszba való megérkezés után Áresz – a görög Mars – kifüggesztette a ligetében,

14. ábra. Az égi egyenlítő és a nappálya alkotja „tavaszi kereszt”

és a kost a csillagok közé emelte. Tudjuk, hogy a Kos a Mars bolygó „háza”, ezért került a gyapja a hadisten templomába.

Más mítosz a Kost Dionüszossal, a tavasz és a fény istenével hozta összefüggésbe. E szerint az isten a sötétség hatalmasságai ellen vívott háborújában eltévedt seregével a lúbiai sivatagban. Már a szomjhalál fenyegette őket, amidőn egy kos forráshoz vezetette, és ezáltal megmentette az elepedteket. Dionüszosz hálából a kost a csillagok közé helyezte, és apjának, a kosfejű Ammonnak ott templomot emeltetett. Ez volt az oázisban az a híres templom, amelyet Nagy Sándor is meglátogatott. A templom papja őt Ammon fiának nyilvánította. Ezért aztán úgy tisztelték a hódítót, mint a világ megváltóját: az üdvösséget hozó tavaszi Kost. Nagy Sándor ettől kezdve a Kos fiaként, sőt a Kosként ünnepeltette, és kosszarvakkal ábrázoltatta magát. Ezt a szokást a hellenisztikus kor más uralkodói is átvették.

Dionüszosz – mint láttuk – különben a Bika istene volt. A Kos korszakban Hermész lett a kosisten. Amint a Nap a tavaszpontba ért, a Kost képzeletben a vállára vette, mint az a pásztor, aki az elkóborolt bárányt a vállaira véve visszaviszi a nyájhoz. A nyájak védőistene, Hermész ezért lett a „jó pásztor”, aki a csillagok nyáját őrzi. A görög mitológiában ő volt Pénélopé szeretője. A homéroszi Odüsszeiában Pénélopé viszont Odüsszeusz felesége volt. Homérosz valóban összeveti Odüsszeuszt egy kossal, amennyiben a kecskék szigetéről való baknak nevezi. A kecske úgy kerül ide, hogy a Szekeresben a Capella (=kecske) csillag egyidőben kelt a Kossal. Ismeretes, hogy Odüsszeusz a megvakított egy szemű óriás, Polüphemosz barlangjából egy kosba kapaszkodva menekült ki a szabadba. Ez némileg humoros képe a Napnak, amint az Állatöv alsó feléről, tehát a sötétség évszakából a tavaszponton át felkerül a fényesség világába.

A görögök a Kost tekintették a termékenyítő tavaszi esőzések megindítójának. Ezért lett a jólét, a gazdagság jelképe. Az esőfelhők tisztító hatásával összekapcsolva szerintük a betegségek elűzésében is segített. A Kossal azonban a Szekeres és annak szép csillaga, a Capella is feljött az égre, és képzeletben az is részt vett a tavasz áldáshozó tevékenységében.

Amint a Szekeres lenyugodott, delelt a Szűz. Ezért adták ennek a csillagkép-alaknak a kezébe a kosszarvat – a bőségszarut –, és ezért lett a Szűz a szerencse és a bőség jelképe, sőt istennője.

A Kos korszakban a Nap a Skorpióban ért az őszpontba. A Tejút az őszi hajnalokon mint farkába harapó kígyó, körben hevert a látóhatáron.

Ezen kívül a Vízi Kígyó – a Hydra –, a Kígyóartató csillagkép kezében az őszi Kígyó, továbbá az égi északi sarkvidéki Sárkány együtt jelentek meg, ezért a régiek hozzájuk kötötték a közelítő tél képét. A kígyó viszont a sötét, gonosz, ellenséges hatalmak jelképe lett az égbolton.

A természethez közel élő emberekben az égi és a földi jelenségek közötti ilyen feltételezett összefüggések egyre szilárdították az égitestek közvetlen befolyásának hitét a földi életre. A Kos korszakában rögzültek az asztrológia szabályai, és ma is ezeket a megfigyeléseket veszik a csillagjósok az „ősi tudomány” szilárd alapjának. Mindez a Nap évi, az állatövi csillagképeken át vezető útjából származik, amely a holdhónapokkal felosztott év meteorológiai változásaival nagyjából a csillagképeknek tulajdonított hatásokkal párhuzamosan folyt le az égen. S ahogyan a Nap a tavasz kezdetén legyőzi a tél démonait, a szellemvilágban is kell lennie olyan Tavaszhozónak, aki a hosszú megpróbáltatások után meghozza az ember boldogulását. Ezért öltötte magára oly sok földi hatalmasság vagy próféta a Nap, a Napisten fő jellegzetességeit, meghatározó vonásait. És nem véletlen, hogy az ebben való hitet és az ezt kifejező mítoszokat a Kos korszaka szülte, amelyben a nagy kultúrnépek éltek magas rendű tudományukkal, és gondolataikat megörökítő, többirányú igényeiket egyaránt kielégítő, de különböző felépítési elvek szerint kialakult írással.

Mint tudjuk, a Kos korszakának köszönhető az asztrológia alapelveinek lerögzítése, de erre e korszakra esik több, jelentősnek, szerencsésnek vagy szerencsétlennek tartott, olykor egyenesen szentnek tekintett számhoz kapcsolódó hitnek – olykor inkább babonának – kialakulása és az emberiség tudatába rögzülése. Ezekhez a számokhoz fűződő nézetek a mai napig élnek, sőt virágoznak. És ne feledjük, hogy keletkezésük a Napnak és a Naprendszer tagjainak mozgásaiból vagy egyéb csillagászati fogalomból származik.

Négy. Az Állatöv csillagai között vezető Nap-útnak, az ekliptikának – mint már tudjuk – négy alapvető fontosságú pontja van: a két napégyenlőség és a két napforduló helye. A négyes – részben ezért – szent szám lett. Könnyen lehet, hogy a kb. 100 evangélium közül ilyen megindoklással csak négyet fogadtak el hitelesnek, vagyis kanonizáltak. Legalábbis erre utalhat Iraeneus egyházatyja (2. sz.), aki ezt írta: „Négy evangélium, mert négy világtáj és négy fő szélirány létezik. Minthogy az Egyház az egész földön elterjedt, négy oszlopának kell lennie támaszául. Isten e négy kerubon ül, amelyeknek négy különböző állat alakja van, és a négy alak a négy evangélista.”

A Talmud (Chagiga: A Trónszekér) is azt mondja: „A Földnek négy büszkesége van: az oroszlán a vadállatok, a bika a szelíd állatok, a sas a madarak között, és az ember mindezek fölött...”

A négy fő világtáj – kelet, dél, nyugat és észak – száma sok helyen tér vissza a Bibliában is: az Édent öntöző folyó is például négy ágra szakadt.

A Szövetség Sátorában álló oltár négy sarkát négy szarv díszítette. Ennek lehetséges asztrális magyarázata az, hogy amint a Kos korban az Oltár csillagkép lenyugodott, a Kecske szarvai felkeltek és a Bak szarvai deleltek. Ez volt az égbolt ún. szarv-állása. De kétszer két szarva van a Holdnak is: újhold előtt és az után. A Jelenésekben négy arkangyal szerepel, akik négy kürtöt fújnak meg.

Már volt szó a görögök világképében oly fontos szerepet játszó négy elemről. A négy a Földön a teljességet fejezte ki.

Az észak-amerikai indiánok egykori tűzvarázslataikat zárt sövény mögött tartották, amelyen csak keletre volt egy kapunyílás. A szertartás végén további három kaput nyitottak a többi iránynak, hogy a Tűz, a Nap a világon mindenhová eljuttassa áldó sugarait. Ezt a négy irányt összekötő keresztet aztán minden lehetséges helyen ábrázolták, különös erőt tulajdonítva ennek az alaknak.

Hét. A Napnak, a Holdnak és az öt bolygónak, vagyis a „hét bolygónak” vándorútja az égen határozta meg nemcsak a természet, hanem a régiek hite szerint az ember életét is a földön. A babilóniai *zikkurat*oknak, a piramisokhoz hasonló toronytemplomoknak hét emelete volt, mindegyik egy-egy „bolygó” istenségének szentelve és annak színére festve. A legfelső emelet a Napé volt, itt állt a többnyire gazdagon bearanyozott Nap-oltár. A hetedik emeletről figyelték a csillagász-papok az égitestek járását. (Hogy például a Hold fényváltozási periódusának hosszát milyen gondos és nyilvánvalóan hosszú időn át végezték, és feljegyzett észlelésekből állapíthatták meg, ahhoz elegendő megtudnunk, hogy a Kr.e. 4. században élt Kidinnu kaldeus csillagász 1 mp-en belüli pontossággal adta meg a holdváltozások időtartamának, a holdhónapnak hosszát.) A négy holdnegyed egyenkénti tartama egész számokkal kifejezve hét nap. Sokan erre vezetik vissza az évezredek óta töretlen folytonosságban használt hetes időkörünk keletkezését.

A hét bolygónak megfelelően a hetes meghatározó szerepet játszott a mezopotámiai kultúrával bármiként kapcsolatba került keleti népeknél is. Hétágú volt – és máig is az – például a zsidók *menóra* gyertyatartója. Zakariás próféta látomásában (Zak 4) az Úrnak hét szeme van, hogy áttekinthesse a Földet. Minden hetedik év kiemelt szombatév volt a régi zsidóságnál. Jákób hét, majd újból hét esztendeig szolgált Ráhelért. És

mindenekelőtt az Úr hat nap alatt teremtette a világot, de a teremtéshez a hetedik, a pihenőnap is hozzátartozik. Általános vélekedés szerint a teremtés hét napja a naptári hétnapos ciklus mintája és eredete.

A római cirkuszi játékok Cassiodorus (6. sz.) szerint az égitestek járásával függnek össze, amennyiben a kocsiversenyeket a *hebdomas*, a hetes szám uralja. A fogatoknak ugyanis hétszer kell megkerülniük a pályát, jelképezve a hét égi szféra forgását. Még a hét magánhangzóban is a hét szféra meglétét látták és hatásait keresték. Ezért több sír falára írtak *syllabariumot*, betűsört, hogy a halott számára biztosítsák az égi szférák harmóniáját.

Feltűnően gyakran szerepel ez a szám a katolikus szertartásrendben. Hét szentség és hét alapbűn van. Az irgalmasságnak hét testi és hét lelki jócselekedete ismeretes. A Miatyánk hét kérést tartalmaz. A húsvéti böjt-idő hét hétig tart. Hét héttel Húsvét után van pünkösd. Még Jézusnak is hét, a keresztfán mondott szavát tartják számon. Isaac Newton nyilván mindezekért különböztetett meg a teljes spektrumban hét alapszínt.

A hetes gyakran szerepel az iszlám szent könyvében, a Koránban is. Mohamed tanítása szerint hét menyország van az egekben. A mohamedánokra kötelezően előírt mekkai zarándoklatjárás végső célja a – meteorokvet magába foglaló – Kaába kő (vagyis kocka) megkerülése, még hozzá hétszer. Kétségtelen, hogy ez a „keringés” a bolygók – képzeletbeli – körjárást jelképezi a világ képzelt középpontja, a Föld, szűkebb értelemben a Kaába körül.

A nap és a 29–30 napos holdhónap hossza közötti hét nap mindmáig a naptár meghatározó időegysége lett, amely ősidők – „a teremtés kora” – óta határozza meg az ember munka- és pihenőnapjainak sorát. Napjainak számára nézve a kronológiában a hét napjainak még jól felismerhető istennevei mutathatnak, amelyek a különféle nyelvekben az égitestekhez – a régiek bolygóihoz – vannak és voltak rendelve:

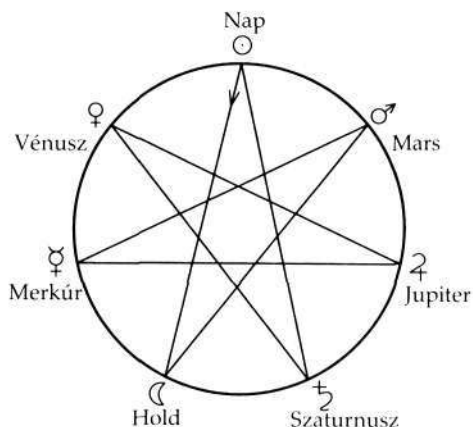
Latin	Olasz	Francia	Spanyol	Német	Angol
Dies Solis	Domenica	Dimanche	Domenigo	Sonntag	Sunday
Dies Lunae	Lunedì	Lundi	Lunes	Montag	Monday
Dies Martis	Martedì	Mardi	Martes	Dienstag	Tuesday
Dies Mercurii	Mercoledì	Mercredi	Miércoles	Mittwoch	Wednesday
Dies Jovis	Giovedì	Jeudi	Jués	Donnerstag	Thursday
Dies Veneris	Venerdì	Vendredi	Viernes	Freitag	Friday
Dies Saturni	Sabato	Samedi	Sábado	Samstag	Saturday

Fölösleges feltüntetni, hogy ezek rendre a hét napjainak nevei vasárnappal kezdődőleg, vagyis a Nap (*Sol*), a Hold (*Luna*), a Mars, a Merkúr, a Jupiter, illetve a Szaturnusz napja. Megemlíthetjük, hogy a Jupiternek a régi germánoknál Donnar – vagy Thor – isten, a Vénusznak pedig Freya istennő felelt meg. A szombatra sok nép alkalmazta a mezopotámiai *sapattu* kifejezést, amely eredetileg az újhódat jelentette, és munkaszüneti nap volt. Hogy a heti ünnepnap később miért tevődött át vasárnapra – vagyis a Nap napjára –, arról később még sok szó fog esni.

Joggal tehetjük fel a kérdést, hogy az égitestek miért ilyen, látszólag rendszer nélkül követik egymást a heti napok neveiben. A sorrend (Nap-Hold-Mars-Merkúr-Jupiter-Vénusz-Szaturnusz) valóban nem felel meg sem fényesség, sem mozgási sebesség, sem a Földtől vélt távolság szempontjából. Erre nézve két magyarázat is létezik:

A klasszikus ókorban – Dio Cassius (2. sz.) – szerint az egyiptomiak a nap óráit is egy-egy istenhez rendelték a Földtől képzelt távolság szerint, a legtávolabbival kezdve. Az első óra a Szaturnuszé volt, a második a Jupiteré s i. t. Minthogy az utolsó, a 24. óra a Merkúré, a következő, tehát az új nap első órája a Napé. És ezért kapta a szombat utáni nap a Nap, a rá következő heti nap a Hold stb. nevét.

A második magyarázat asztrológiai eredetű, és egy hétszögű csillag – a *heptacord* – segítségével érthető meg. Helyezzük el egy kör kerületén egy hétszög csúcaiban – az óramutató járásával ellentétes (tudományosan: pozitív) forgási értelemben – a bolygókat a Földtől képzelt távolságuk csökkenő sorrendjében: Szaturnusz, Jupiter, Mars, Nap, Vénusz,

Merkúr, Hold. Kössük össze húrokkal a csúcspontokat, ekkor kapjuk a heptakordot. A Naptól vagy a Holdtól kiindulva a húrok mentén haladva kiadódik a heti napok nevének latin – vagy az abból származó nyelvekben meglevő – sorrendje.

Természetes, hogy a keresztény egyházban nem szerepelhettek pogány istenek és istennők a napok neveiben. Ezért az egyházi naptárban a heti napok egyszerű sorszámokként szerepelnek:

Vasárnap	Dominica		
Hétfő	Feria secunda	második nap, voltaképp	második ünnepnap
Kedd	“ tertia	Harmadik “	harmadik “
Szerda	“ quarta	Negyedik “	negyedik “
Csütörtök	“ quinta	Ötödik “	ötödik “
Péntek	“ sexta	Hatodik “	hatodik “
Szombat	Sabbatum		

Tíz. Ma már nagyon természetesnek gondoljuk, hogy a tíz univerzális alapszám. Kétségtelen, hogy ennek az elképzelésnek az öt-öt ujjunk adott alapot. Egyes afrikai pásztornépek élő példát adnak erre. Amikor állataikat számolják, a főszámláló minden odahajtott állat elhaladásakor egy-egy ujját kiegyenesíti. Amint két kezének minden ujját felhasználta már, a következő állat elhaladásakor a mellette levő számláló pásztor jelez az egyik ujján. Ez már azonban nem egyet, hanem tizet jelent. A százegyediket egy harmadik pásztor – a „százás” – ujjja jelzi. Így nemcsak a tízes számrendszer, hanem a helyi érték is kialakulhatott. Ennek a meghatározott rendszernek már az ókorban csillagászati magyarázatot is adtak. Ezt használta fel Dante az Isteni Színjátékban, ahol a Földet tíz szférával vétette körül. A Hold, a Nap, a Merkúr, a Vénusz, a Mars, a Jupiter, majd a Szaturnusz után a csillagok szférája, a *Primum Mobile* az Első Mozgató következett, amelyet minden égi mozgás előidézőjének tartottak. És ezután jött az *Empyreum*, a Menyország, az Isten és a boldogult szentek végtelen birodalma. Ez azonban csak összesen kilenc égi szféra. A tizediket a Föld felszíne és a Hold közé képzelték: ez lett volna a tűz szférája, amelyet a villámok szülőhelyének gondoltak.

Tizenkettő. Alapvető csillagászati szám: a holdújulásoknak, és ennek alapján a Nap évi haladása mentén bejárt – állatövi – csillagképek száma. Tizenkét zsidó törzs volt csakúgy, mint Jézusnak ennyi tanítványa,

Arthur királynak ennyi lovagja a kerek asztalnál – hogy csak néhányat említsünk a sok tucat nevezetes 12-ből. Hogy a 12 zsidó törzsnek, majd Jézus 12 tanítványának valami köze lehetett az Állatövhez, arra néhány bibliai utalás is mutathat. Halála előtt Jákob ősatya jellemzést adott 12 fiára, megáldva őket (Ter 49;1–28). Júdát például fiatal oroszlánnak mondta. Jézus Tamás tanítványát Ikernek nevezték.

A mai mindennapi életben, akár árucikkek, akár személyek számáról legyen is szó, a „tucat”, (*ducenti*) a tizenkettő felfedezhető. A német nyelvben a (tizenegyre és a) tizenkettőre külön szó – (*elf*) *zwölf* – szerepel, a tizenhárom azonban már a további számokra vonatkozó általános szabályt követi: *dreizehn* = három-tíz. Bizonyos, hogy a 12-nek egykor több és még nagyobb szerep jutott az emberek életében. Van egy 144-es mennyiség-egységünk is, az ún. „nagy tucat”, vagyis a 12-négyzete. Ez a szám a Bibliában is megtalálható: 144 ezer a megjelölt fehér ruhások száma, akik Izráel 12 törzséből égi szolgálatra és örök boldogságra lesznek rendelve (Jel 7;4).

Tizenhárom. A luni-szoláris (nap-hold) naptárakban időnként egy teljes holdhónapot kellett beiktatni az évbe, hogy a naptár nagyjából együtt fusson az életadó növények ciklusával, a napévvel. Ezt a rendkívüli hónapot annak számával együtt szerencsétlennek, baljóslatúnak vették. A 13-asnak ilyen jelentését a kereszténység csak megerősítette – gondoljunk csak az utolsó vacsora résztvevőinek számára, továbbá a következő napra. És ezért (sem) emlegetik az Állatövi csillagképek között az Ophiucust (Kígyótartó), bár az ekliptika körének egy része ebben a csillagképben – a Kígyótartó fejrészében – húzódik.

Tizenhat. Ma már csak nagyon kevesen tudhatják, hogy a régi, inkább ősi korok egyikében, épp a Kos korszakában az európai népek egy része a tizenhatos számrendszerben számolt. Erre utal a francia nyelv is, amelyben a számjegyek neve 11-től 16-ig egyéni (*onze, douze, treize, quatorze, quinze, seize*), és csak a 17-től – *dix-sept* (tíz-hét) kezdve képezik a többit a normál szabály szerint. A két kéz ujjai számából eredő tízes számrendszer használói nehezen tudják elképzelni az ettől különböző alapú számolási rendszert, hacsak nem matematikusok, akik azonnal átlátják a tizenhatos – „hexadecimális” – rendszer előnyeit. Ők voltak azok, akik számológépeink bizonyos csoportját ellátták a 16-os alapú számolási rend szabályaival.

De egyáltalán hogy kerül szóba itt ez a szám? Talán azért, mert van asztrális, sőt a Nappal összefüggő jellege. Sok kőkori emlék bizonyítja ugyanis, hogy a régi európai népek nem 12, hanem 16 részre – „hónapra” – osztották éveiket.

Tudjuk már, hogy a pontos keleti irány ismeretében a napév két napját – a napéjegylenlőségeket – meg lehet határozni. Van még két pont a dél-keleti, illetve északkeleti látóhatáron, amelyek két másik napnak kijelölői. Ezek a nyári, illetve téli napforduló napjai, amelyek a Nap kelésének szélső irányait jelölik ki – mint a nyáriét Stonehenge fő tengelyiránya. A két szélső irány között kijelölhetnénk például az április 21-én és a május 21-én kelő Nap irányát – és meglepetésünkre ezek azonosak a másik negyedév júliusi, illetve augusztusi megfelelő dátummal rendelkező napok napkelte-irányával. Ugyanez vonatkozik a másik, a hűvös-hideg fél-év október, november, illetve január, február stb. hónapjainak megfelelő dátummal rendelkező napjain kelő Nap irányaira. Összesen öt napkelte-irány kijelölésével megvalósítható tehát az év 12 hónapos beosztása.

Mintegy száz nyugati és észak-nyugati ősi európai lelőhelyen viszont hét, nagyjából kelet felé kijelölt horizont-irányt lehetett azonosítani. Ha ezeket a nyilván napkelte-irányokat időpontokra, napokra tesszük át, 16 részre osztott év áll előttünk, amelynek „hónapjai” 22, illetve 23 naposak. Az egyik irány például május elejét jelöli ki a napévben. Egy másik a november kezdetekori napkelte irányába mutat. A hókezdetek tehát e két esetben – és csakis e kettőben! – megegyeznek mai 12 hónapos naptárunk hónapjainak indulásával. És ez nem lehet véletlen. Mindkét fenti hónapunk első napja ugyanis ma is ünnepnap: az egykori tavaszünnep, a munka ünnepe, illetve a Mindenszentek. Mindkettő ünnep volt a régi keltáknál is. Még ősi nevüket is megőrizte a népnyelv: *Bealtain* vagy *Beltain*, a kelta fényisten nevét viselő nap május 1-e, amidőn a naptüzet lángra lobbantották és áldozatot mutattak be a napistennek. A kelta hagyományokat őrzők nagyrészt kelta ősök ivadékainak mondják magukat. Néhány tízezren még az ősi gael nyelvet beszélik, és vidám, zajos összejövetellel ünneplik meg például a skóciai Edinburghban az egykori első igazi tavaszéjjelt, a *Beltane*-t május elsején. A skóciai és írországi kelták is megtartották a *Santhain* nevű őszi, november 1-re eső ünnepüket, amelynek előestéjén félig komoly, félig vidám ördög- és szörnyeteg-üldözést tartottak. Ezt a szokást vitték a 19. században Észak-Amerikába, ahol *Halloween* néven él, sőt terjedt át mostanában Európába (vissza).

Harminc. Az ősi csillagászatban két forrása is volt ennek a számnak: (kis kerekítéssel) ennyi napig tart a Hold fényváltozási ideje, a hold-hónap, és ennyi évbe telik a Szaturnusz, a leglassabb bolygó visszatérése az égboltnak ugyanarra a pontjára. Az első miatt van nagyjából ennyi napja a mi hónapjainknak is. A Földnek nem egy helyén a főnökök uralkodási időhatárának tekintették a 30 évet, és ha ezt elérték, vagy rituális gyilkosság keretében tettek pontot ezek hatalmának gyakorlási idejére,

vagy 30 – olykor kevesebb – év után megismételt, testi erejük megtartását bizonyító szertartás elvégzésével uralkodhattak tovább.

Negyven. Körülbelül ennyi napig nem látszik egy csillag, egy csillagkép, ami előtt vagy amelynek közvetlen közelében elhalad évi útja során a Nap. Kérdés, hogy ez elegendő magyarázat-e ennek a számnak minden korban oly sűrűn való használatára, emlegetésére. Ali babának éppúgy ennyi rablócímborája volt, mint Mózes három életszakaszának egyenkénti hossza években. Jézus is ennyi napig böjtölt a pusztában.

Hatvan. Ennek a számnak, amely a napév kerekített nap-számának negyede, a kerekített holdhónapok napjainak kétszerese – különösen nagy szerep jutott Mezopotámiában, majd ennek nyomán az európai matematikában. A sémi akkádok a Krisztus előtti 2. évezred elején meghódították Sumert, ahol különös módon a hatos számrendszert használták. Az akkád nép fő foglalkozása pásztorkodás volt, és a pásztoroknak örökké számlálni kellett az állataikat. Ehhez a „legkézenfekvőbb” eszköz az ember két keze volt. Nyilván ezért alakult ki a 10-es alapú számrendszer. Az akkádok olvasztották össze ezt a sumer 6-os rendszerrel, és így állhatott elő a 60-as számrendszer. Az ékírást használó mezopotámiai népeknél az 1-est, a 60-ast, a 3600-ast ugyanaz a jel – egy függőleges ék – jelentette. Látszólag igen bonyolult lehetett a számjelölés és számolás a 60-as rendszerben, de oly sok előnye volt, hogy a babiloni és asszír birodalmak bukása után is megmaradt, sőt áterjedt Európába is. A Ptolemaiosz (2. sz.) által összeállított legfontosabb ókori csillagászati munkában, a – későbbi nevén – *Almagest*-ben is ezt a számrendszert találjuk, amely használatban maradt csaknem az egész középkor folyamán.

Hetvenkettő. Nem nehéz rájönni arra, hogy ez a szám a már tárgyalt 12-nek és a 6-nak a szorzata. Hogy megkülönböztették a hasonló nagyságrendű többi számtól, az is mutatja, hogy a Bibliával kapcsolatban is többször találkozunk vele. Például ennyi tanítványt küldött ki Jézus maga előtt a városokba (Lk 10,1–17).

A Kr. e.-i századokban az Egyiptomban, különösen Alexandriában élő több százezres zsidóság már nem tudott héberül, ezért az Ótestamentumot görögre kellett fordítani. Ezt a nagy munkát a Kr. e.-i 2. században a 12 zsidó törzsből 6–6, vagyis összesen 72 tudós kezdte el. A fordítást végül 70-en fejezték be, ezért az előállt hiteles görög bibliaszöveget Septuagintának („Hetvenesnek”) nevezik ma is (jele LXX).

Száztíz. A Bibliában egyetlen helyen fordul elő ez a szám: József ennyi éves korában halt meg – méghozzá Egyiptomban. Ez utóbbi körülmény annál érdekesebb, mert az egyiptomi jókiváratok közé tartozott: Éljen száztíz évig! Khufu – görögösen Kheopsz – fáraónak, a Nagy Piramis

építettőjének varázslója, Dzsedí is száztíz éves volt, amidőn bemutatta tudományát a fáraónak. Várady Jenő egyiptológus-kronológus mutatta ki a 110 éves ciklusnak használatát a római császárok korában is. Ugyanis 2x110 napév elteltével esik a napév négy kardinális pontja ugyanarra a holdfázisra, mint 220 évvel azelőtt. 110 év elteltével nyilván éppen ellentétesek a holdfázisok ezeken a fontos napokon. A 110 év körülbelül megfelel az emberi kor legvégső határának, mint azt az egykori egyiptomi jókívánság mutathatja. Az ünnepi játékok idejét kijelölő *saeculum* hosszát 220, illetve 110 évnek értelmezték Rómában. Az utolsó „század-éves” ünnepet az Augustus által Kr. e. 16-ban rendezett után Septimius Severus Kr. u. 204-ben tartotta, vagyis éppen 220 év távolságra az előzőtől. A horatiusi *Századévi ének* is világosan kimondja, hogy hány év után ismétlődik a *Saeculum*:

„...ha száztíz évn yi időszak elmúlt
légyen ismét hangos a dal s a játék”
(*Carmen Saeculare*, 21–22.)

Mindezek a számok azt mutatják, hogy az égitestek járásából, elsősorban a Napéből az emberek már igen régóta olvashattak ki és jegyezték meg számokat, amelyekhez a saját életükre alkalmazva jó vagy kedvezőtlen hatásokat tulajdonítottak.

Országos Széchényi Könyvtár

A Halak kora

A földtengely pörgettyűmozgása nem állt meg, és következményeként a tavaszpont a Halakba került – és még napjainkban is ott található. (Mint-hogy már közeledik a Vízöntő – az Aquarius – határához, a szebbnek remélt Vízöntő korról énekelnek a hippí fiatalok a *Hair* musicalben.) Az egykori nagy keleti kultúrbirodalmak – mint a babiloni, asszír vagy az egyiptomi – lehanyatlottak. Isteneik vagy eltűntek, vagy alárendeltebb szereppel a hódítók panteonjába kerültek, többnyire más néven. A Halaknak nem voltak olyan meghatározó szerepű istenei, mint voltak a Bika-nak és a Kosnak, az emberek mégis korszakalkotóként számon tartották ezt az állatövi csillagképet is.

A Nap ebben a korszakban már nem a Rákban, illetve a Bakban, hanem az Ikrekben, illetve a Nyilasban ért a nyári, illetve a téli napforduló pontjára a csillagok között. A Rák-, illetve Baktérítőt azonban nem nevezték át Ikrek-, illetve Nyilastérítőnek...

A Halak korának elején lépett fel a kereszténység, és abban lett meghatározó világvallássá a Földön. Természetes, hogy ezt a nagy szellemi hatalomváltást kapcsolatba hozták az égi korszak-váltással. Ehhez egyrészt jó példát adhattak Jézus tanítványai, akiknek egy része halász volt. De magát Jézus személyét is igyekeztek kapcsolatba hozni a Halakkal. Tudjuk, hogy egy ízben két hallal (és öt kenyérrel) lakatott jól ötezer embert (például Mt 14,13–21).

Ismert etimológiai kísérlet az *Ikthüsz* – görögül hal – betűit a következő görög szavak első betűiből származtatja: Iészosz **K**hrisztosz **T**heu (H)Üiosz **S**zótér: Jézus Krisztus, Isten Fia, Megváltó. Ez a naív népi etimológiai magyarázat bizonyára nem helyes, és csak a Halak korszakának jelképe és a kereszténység közti kapcsolatot igyekszik megteremteni, illetve megerősíteni. A kereszténységnek valóban szimbóluma volt a hal, de az ókeresztény síremlékeken és más emlékműveken ez a jel többnyire két halat ábrázol. Az etimológiai eredethez viszont elegendő lett volna egyetlen hal is. A Halak csillagászati jele két hal szimbolikus alakjának összekötése: \mathbb{H} . A jelképező két halat használó kereszténység a Halak jelével igazolta korát, és a saját korszakának tette meg.

Az asztrológia nem veszi tekintetbe a korszakváltást, hogy a tavaszpont már nem a Bika, hanem a Halak csillagképebe esik, és továbbra is a Nap csillagok közti útjának két-négyezer évvel ezelőtti, Kos-kori helyzetét és annak fő állomásait tekinti érvényesnek. Az asztrológusok jelölték ki az ún. állatövi jegyeket, amelyek az asztrológiában függetlenek lettek az állatövi csillagképektől. (Az „*ősi tudomány*” azonban nemcsak ezért tartható merőben tudománytalannak.)

Az ókori kultúrnépek kiemelkedő szellemi nagyságai sem álltak át az új korszakra, és megmaradtak a Nap évi útján fekvő és más csillagképek és csillagok megszokott, vélt szerepénél, továbbá az időjárást befolyásoló, sőt annak változásait előidéző hatásánál. A klasszikus ókorban ugyanis földi történeteket az égről vélték leolvashatni, hiszen a nagy időjárási változásokra a csillagképek Kos-kori helyzete meglehetősen jó párhuzamokkal szolgált.

Néhány példa a római költőktől mutatható be.

Ovidius, a római naptár rendszeres versbe szedője így kezdi *Fasti* (Naptár) c. munkáját (Gaál László fordításában):

Római év rendjét s latin ünnepek ősi alapját
zengem az égjelek kelte-lenyugta nyomán.
(I, 1–2.)

Tehát nemcsak a Nap, hanem más égitestek nyugta-kelte is kijelölhet-e az évszakokat és a naptár ünnepeit. A legfontosabb szerep mégis a Napnak jutott. A Nap haladásának naptári szerepe az egész könyvben megtalálható. Egy megjegyzésből kiderül, hogy a költőnek időszámításunk első éveiben írt művében a Nap Bikába való lépését április 20-ra tette – ami viszont még az egykori Kos-korszakban volt igaz. Egy másik helyen a május 20-át jelöli meg, mint a Napnak az Ikrekbe lépésének idejét. Ez is tipikus Kos korszakbeli helyzet. Hasonló, nagyjából egy-egy hónapos elcsúszással érvényesek a *Fastibus* az egyes dátumokhoz rendelt csillag- és csillagkép kelések és nyugvások is. Ez annál érdekesebb, mert a rómaiak jól megfigyelhették az írásban rögzített égi jelenségeket. Május 6-ára vonatkoztatva ezt írja Ovidius:

Félig Scorpius is már-már feltűnik az égen,
és Nonae napját jelzi a hajnali fény.
(V, 417–418.)

A jegyzeteket készítő megjegyzi (i.m. 183. old.), hogy „a Scorpius csillagkép felkelése valójában más napokra esik. Ovidius tévedése feltehetőleg görög forrásával magyarázható.” Sem a fordító, sem a jegyzetek készítője nem gondolt arra, hogy mivel a görög forrás bizonyára jóval régebbi eredetű, közben az ég állása is megváltozott, de ezt a római korban – úgy látszik – senki ellenőrizte. (A Nonae az Idus előtti 9. nap, májusban ez 7-ére esett a római naptárban.)

A Caesar által Kr.e. 46-ban rendezett római naptárban március 25-e táján volt a tavaszi napéjgyenlőség, és június 25-e körül a nyári napforduló napja. Ezek a dátumok csúsztak el a naptárban 325-ig, a nicaei zsinat évéig. Ekkor már – mint láttuk – a napév jeles napjainak dátumai 3–4 nappal előre levő napokra tolódtak.

Az eredeti naptári időpontot – itt június 26-át – például a következő *Fasti*-részlet így jelöli meg:

*Solstitium*nak lesz napja valóban e nap!
(VI, 790.)

(*Solstitium* a napforduló latin szava, amely több európai nyelvben megtalálható.)

Igazán nincs abban semmi csodálatos, hogy egy naptárról szóló könyvben sok csillagászati hivatkozás található. Annál meglepőbb viszont ilyesmiket egy lírai versek gyűjteményében olvasni. Az egyik – sokak szerint a – legkitűnőbb római költő, Horatius munkáinak kötete

rengeteg példával szolgál arra, hogy a római birodalomban általános volt az időjárás változásainak idejére csillagászati jelenségeket említeni, olykor egyenesen azok okozóiként. Mutassa be ezt néhány példa.

...nem ad gondot sem a bőszi tengeri szél, sem a
rossz csillag-állás: az
Arcturus és követője, Haedus ...

(Carm. III. 1; 25–28.)

A nyáron látható szép Arcturus, az Ökörhajcsár (Bootes) legfényesebb csillaga lenyugvása és a téli állatövi Bak (Haedus) kelése közti októberi időben voltak a leghevesebb szélviharok Itáliában.

A nyári forróság időszakát is a csillagokhoz, részben állatövi csillagképhez köti a költő. „Az áldott kis falu” előnyeit felsorolva ezt írja:

Zord tél hol lehet enyhébb? Hol szelidíti a szellő
kellemesebben az Eb s az Oroszlán csillagait, ha
egyszer a tűző nap lángját tombolva fogadják?

(Ep. I. 10; 15–17.)

Az Eb természetesen a Nagy Kutya csillagkép, illetve annak legfényesebb csillaga, a Szíriusz, amelyet az Oroszlánnal együtt a július-augusztusi „kánikula” idején ér el, illetve közelített meg a Nap. A Szíriusz különben sem volt kedvenc csillaga a római földműveseknek:

... bőszi kutya-csillag, károkozó, kit
gyűlöl a földműves...

(Sat. VIII. 25–26.)

Az Oroszlánnal más csillagokat és csillagképeket is a szárazság okozóinak tekintettek a rómaiak:

Már látni lángját Andromédé jeles
apjának ott fent, már Procyon dühöng
s örült Oroszlán fénye. Hozván
száraz időt, a meleg napokkal

már elcsigázott nyájjal a pásztor is
lankadva, árnyat s hús patakot keres,
s dúslombu Silvanus bozótját...

(Carm. III. 29; 17–23.)

Andromeda apja Kepheusz etiópai király volt. Az istenek őt csillaggá – a Cepheus csillagképpé – változtatták, és ez az északi csillagkép a Kis Kutya legfényesebb csillagával, a Procyonnal és az Oroszlánnal egyidőben július végén, az itáliai forró, száraz napok elején kelt. Mint annyi esetben, ezt a csillagképet is felhasználták az állatöviék mellett arra, hogy hozzá kössék az évszakos időjárás-változást.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

NAP-MÍTOSZOK

A régi népek mítoszai többnyire a csillagos égről leolvasott vagy oda képzelt, tehát asztrális mítoszok, ezek pedig – mint a példákból kiderülhetett – naptármitológiák voltak. Minket itt elsősorban a Nappal, vagyis a régiek szerint a Napistennel összefüggő mondák és mítoszok érdekelnek. Ezek tanulmányozása, sőt pusztán a beléjük pillantás is sok gyönyörűséget szerezhet. Közülük több, maradandó nyomot hagyva hatolt az európai népek kultúrkörébe. Más, távolabbi népek napmítoszaival viszont azért érdemes megismerkedni, mert ezek a népek, és a mienkétől többé-kevésbé eltérő kultúrájuk mindig erősen érdekelték az európaikat. Minthogy ezek a többnyire igen régi írásos és/vagy szóban megőrzött irodalmi alkotások a Nappal, a Nap égi útján vagy attól távolabb fekvő csillagképekkel szoros összefüggésben állnak, elkerülhetetlen volt – és alkalmilag lesz – a lassabban vagy gyorsabban változó csillagászati háttérrel való közelebbi megismerkedés.

Az ókori közel-keleti népek lakóhelyei

Mezopotámia

Valószínűleg a sumér-babiloni teremtetéstörténet a ránk maradt legrégebbi egységes elgondolás a világ keletkezésére. Ennek lényege: minden az ősvizekből származott. A kétfajta ősvíz a hímnemű Apszu és a nőnemű Tiámat volt, az édesvíz és a sós tengervíz. Egyesülésükből született Lahmu, a magasság és Lahamu, a mélység. Ők adtak életet Ansarnak, az égnek és Kisarnak, a földnek. Az ő gyermekük volt Anu, aki az elődeinél erősebb és bölcsőbb Éát nemzette.

Később még sok istengyermek született, akik nem tisztelték őseiket. Lármájukkal annyira felingerelték Apszut, hogy az ősapa elhatározta a fékezhetetlen utódok elpusztítását. A bölcs Éa azonban álmot bocsátott rá, megfosztotta uralkodói jelvényeitől, és elfoglalta palotáját. A nagy diadal ünneplése után Éa asszonya, Damkina megszülte a legnagyobb istent, a mélység és a magasság urát, Mardukot. A régi istenek Tiámat ősanya vezetésével harcba indultak Marduk ellen, de az lenyilazta Tiámatot, testét megtaposta, majd kettévágta. Az egyik felét felemelte, ebből lett az égbolt. Megteremtette a Napot, a Holdat és a csillagokat, kimérte az évet, és felosztotta hónapokra és napokra. Tiámat testének másik feléből a szárazföldet alkotta meg az óceánban.

A Marduk köré gyűlt isteneknek csak egy gondjuk volt: Ki fog dolgozni helyettük? Marduk tanácsára az egyik elfogott lázadó istent, Tiámat elsőszülöttjét, Kingut elővezették börtönéből, és annak húsból és csontjaiból Marduk parányi lényeket: embereket alkotott. Ők végezték aztán a szolgálai munkákat, és építettek templomokat az istenek imádására.

Az istenek felajánlották, hogy felépítik égi lakhelyük mását a földön. Két év múlva elkészült a város: Babilon. Ennek közepében állt Marduk főisten trónusa. Marduk idővel napistenné lényegült, így

15. ábra. Utu sumér napisten

születésnapja a babiloni újév – a tavaszi napéjegyenlőség napja – lett. Az eredeti sumér napisten Utu volt (15. ábra). A sémi népek Kr. e. 2. sz. első felében történt hódítása után szerepét Samas vette át, de Marduk mindvégig megőrizte főisteni uralmát.

Ismeretes egy asszír gúnyirat, amely szerint az istenek letartóztatják, börtönbe vetik, megverik Mardukot, kultuszát megszüntetik. (Ennek nyomaival még fogunk találkozni.) Tény viszont, hogy Marduk maradt a főisten. A Kr. e.-i 2. és 1. évezred fordulóján a többi istent az ő megnyilvánulási formájának tekintették, és lefokozva őket az ő testrészeivel azonosították.

A mezopotámiai teremtéslegendában az istenek hadakoznak egymással. Ilyen ún. *teomakhia* (istenharc) más népek teremtésmítoszában is szerepel. A Bibliában is találunk utalásokat Mihály arkangyal és a lázadó, „istentelen” – „bukott” – angyalok küzdelmére (például Dán 10, 2Pét 2; 4; Jel 12; 7 ff.). Ezek az istenharcok azoknak a versengéseknek nyomai, amelyeket a mezopotámiai városállamok vívtak egymással az elsőségért. Mindig a győztes város istene vált egy időre az állam főistenévé. Így volt ez Babilonnál is. Marduk főisten és Samas napisten összefonódott. A nagy babiloni istenháromságot Istár (a Vénusz), Szín (a Hold) és Marduk (nem pedig Samas, a Nap) alkotta (16. ábra). Samasnak Larszában és Szipparban volt székhelye, de egész Mezopotámiában különleges tiszteletben részesült. Nemcsak napisten volt, hanem az ég és föld bírása, a szegények segítője. Több olyan himnusz maradt róla, amely őt mint áldás- és igazságosztót dicséri. Ezeknek a himnuszoknak a hangvétele hasonló az egyiptomiakéhoz.

16. ábra. A babiloni istenháromság: Marduk, Szín, Istár (Nap, Hold, Vénusz)

Egyiptom

Az egyik legelterjedtebb egyiptomi teremtésmítosz szerint Nun, az ősvíz volt az őselem. Minthogy Nun keblében rejtőzött a világosság, az ősvíz sötét volt. Ekkor Nun megteremtette a világosságot. Az őstenger színén csíra keletkezett, ebből lótuszvirág nőtt ki, és szirmai közül egy fénylő gyermek bújt elő. Nun életre keltette a napgyermeket, Nefertumot. Akkor még nem volt szilárd talaj, ahova Nefertum léphetett volna. Akaratából lett a szárazföld. Ott Nefertum megpillantott egy négyszögletes kőoszlopot, a *Benbent*, az első obeliszket. Ennek helyén létesült később Unu, a bibliai On, görög nevén Héliopolisz, a Napváros. Nefertum felkapaszkodott az obeliszk tetejére, és onnan megállapította, hogy egyedül van. A kelő Nap, Kheper létrehozta Sut, a levegő istenét és Tefnutot, a nedvesség istennőjét. Su és Tefnut gyermeke lett a föld, Geb, és Nut, a mennybolt. Egy napon atyjuk elválasztotta őket, amennyiben Nutot felemelte és mennybolttá tette. Testét csillagokkal ékesítette fel.

A Nap – Ré – két óriási bárkát készített magának: az egyiket nappalra, a másikat éji, föld alatti útjához. Reggel virágzó ifjúként indult az égboltra. Ekkor Kheper, a Keletkező volt a neve. Amikor delelt, már érett férfivá lett Ré néven. Estére már megöregedett, és mint Atum szállt át az éji bárkába.

Ré, mint agg Atum a nyugati kaputól indul esténként föld alatti hajóútjára. A bárka orrában a fegyveres Széth őröködik. Az éjszaka tizenkét órájában Ré tizenkét állomáson hajózik át. A legjelentősebb istenek kísérik éjszakai útján.

Az első óra végén éri el Ré a megholtak isteneinek székhelyét. Itt egy másik bárkába száll át. További útját négy díszes bárka kíséretében teszi meg. A harmadik órában Ozirisz, az alvilág ura birodalmához ér. Az ötödik és hatodik órában Ré bárkája Nyugat teljesen sötét barlangjában halad. A fekete vizekben óriási kígyók fenyegetik. A hetedik órában érkezik Apophisz kígyószörnyeteg birodalmába. Az erős Szét szigonya azonban minden támadását visszaveri. A szörny birodalmában a folyó kiszáradt mederben ér véget. Ré csak Ízisz istennő varázstudománya segítségével haladhat tovább istenek sírhalmai mellett. A nyolcadik órában iszonyú hangos jajgatás hallatszik: a lelkek kiáltoznak Ré után. A kilencedik órában kiszállnak és megpihennek a bárka utasai. A tizedikben egy óriási szkarabeusz érkezik, és áthúzza Ré bárkáját egy 1300 mérföld hosszú kí-

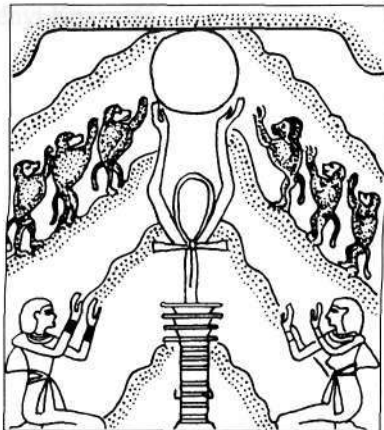
gyó testén. Amikor Ré előkerül, már maga is szkarabeusz, vagyis Kheper, a reggeli Nap (17. ábra). A tizenegyedik órában Su levegőisten az ölébe veszi a napszkarabeuszt, és a kelet kapuján át kilép vele a felvilágba. Khepert körülveszik a napmajmocskák, és tánccal, víg énekszóval ünneplik a reggeli fényt. Új nap kezdődik (18. ábra).

Mint ahogyan sok istene volt Egyiptomnak, sok istenmonda született benne. Egy ilyet Plutarkhosz (Kr. u. 1–2. sz.) elbeszéléséből ismerünk:

Nut, az égistennő egykor Ré kedvese volt. Hosszú ideig volt hűséges a Mindenség urához, míg aztán Geb, a föld istene meghódította. Ré megtudta, hogy Nut más gyermekét hordja a szíve alatt, és haragjában átokkal sújtotta hűtlen kedvesét. Abban az időben még 360 napból állt egy év. Ré megtiltotta Nutnak, hogy e napok bármelyikén megszülhessen gyermekét. A kétségbeesett Nut Thothoz, az istenek írnokához és szószólójához fordult segítségért. Thot tudta, hogy Rét nem lehet kijátszani, hiszen a napisten minden nap bejárja az útját, nem maradhat előtte rejtve semmi. Végül egy ravasz terv segített: kockázott a Holddal. Elnyerte tőle fényének hetvened részét, és e fényből öt teljes napot alkotott. Ezeket adta az addigi 360-hoz, és ezeket nem sújtotta Ré átká. Ezután Nut minden évben szült szerelmének, Gebnek egy-egy gyermeket. Az elsőben Oziriszt, aztán Harwert,

17. ábra. A szent szkarabeusz görgeti a Napot (Tut-ankh-Amon mellédíszén)

18. ábra. A napmajmocskák üdvözlik a reggeli Napot

Széthet, majd Íziszt és Neftiszt. A Hold egyre halványabb lett, fénye ezért gyengébb a Napénál.

Az egyiptomiak tehát már az ősi időkben tudták, hogy a napév nem 360, hanem – kerek számban – 365 nap. A pontosabb naptár kialakításának egyik első állomása volt a kerek 360-ról a 365-re való áttérés. Ez tehát ennek költői mítosza Egyiptomból.

Lássunk egy másik istenmondát. Ehhez tudnunk kell, hogy az egyiptomi hitvilág egyik alapja a névmágia, vagyis hogy a név azonos a viselőjével. Ha tehát kiejtjük valaki nevét, az a személy a hatalmunkba kerül, szolgálatunkba állíthatjuk. Ré ezért titkolta mindenki előtt az igazi nevét. Izisz igen okos istennő volt, elhatározta, hogy mégis kitudja ezt Rétől. Ravasz tervet eszelt ki terve magvalósítására. Ré mint ifjú kezdte reggel a pályáját a Nap-bárkán. Délben erős férfi lett, de estére tehetetlen aggastyánná vált, még a nyálát is a földre csorgatta. Egy nap Izisz a nyugati láthatáron elrejtőzve a lecsöppenő Atum-nyálát a földdel összekeverve mérgekígyót alkotott, és azt Ré útjában helyezte el. Amikor Ré áthaladt a Szeretett Országban, Egyiptomon, a kígyó előbújt és megmararta. Az felkiáltott, és amint a méreg behatolt a testébe, ereje elhagyta. A kísértő istenek részvétellel hajoltak föléje, kérdegették, hogy mi lelte. Az alig tudta megmondani, hogy gonosz kígyó halálosa megsebezte. Kérte az isteneket, hogy szabadítsák meg rettentő fájdalmaitól. Azok viszont tehetetlenek voltak, nem ismerték ennek orvosságát. Ízisz is megjelent, Ré neki is elpanaszolta a kígyómarást, és hogy nincs, aki segítene rajta. Ízisz azt mondta, hogy ha elárulja neki az igazi nevét, megszabadul a fájdalmaitól, és tovább fog élni. Ré felsorolta névadó tulajdonságait: ő az egek, a hegyek és a földek teremője. Ő a vizek létrehozója. Ő az égi tén, Hathor megalkotója. Ő az ég és a két horizont titkának ismerője. A világosság megteremője. A szemek felnyitója. A Nílus vizének áraszója. Az év megnyitója. Reggel Kheper, délben Ré, este Atum.

Ízisz jól tudta, hogy egyik sem az igazi név. Ismét kérte őt, hogy árulja el, akkor a méreg el fog távozni a testéből.

Rét oly iszonyúan égette a méreg tüze, hogy a fájdalmat már képtelen volt tovább elviselni. Kimondta hát az igazi nevét, de oly halkán, hogy azt csak Ízisz hallhatta meg. Az istennő ekkor így szólt: Méreg, távozz el az isten testéből! Erre azonnal megszűntek Ré fájdalmai, de tudta, hogy Ízisz már részese isteni hatalmának.

Ízisz soha nem árulta el senkinek Ré igazi nevét – akit azontúl is mindig más néven neveztek.

A napimádatáról leginkább ismert fáraó a XVIII. dinasztia egyik utolsó uralkodója, IV. Amenhotep volt. Korábban az Amon-papság óriási ha-

talommal rendelkezett, amit a fiatal fáraó mindenképpen mérsékelni, sőt megszüntetni szándékozott. E téren első tette volt a napisten Aton nevének felújítása és egyre gyakoribb használata, amely név már a Középbírodalomban (Kr. e. 21–18. sz.) feltűnt. Uralkodása 4. évében Amon főpapját egy távoli expedícióval elküldte a fővárosból, Thébából. Az 5. évben megváltoztatta saját nevét is Ehn-Atonra (kb. Aton Üdvössége), és új fővárost Thébától északra fekvő, a Nílus két ágával körülvett pusztaságban építtetett fel. Ez az Ahet-Aton („Aton a Fényhegyen”, jelenlegi nevén El Amarna), távol minden Amon-behatástól, az Aton-kultusz ragyogó központja, az akkori fogalmak szerint korszerű, sőt modern épületekkel ékes lakhelye lett az új vallás híveinek. A fáraó csak egyetlen istent ismert el, Atont, a Napkorongot, helyesebben Napgömböt, amelynek áldó sugarai élettel árasztják el a világot. Az ábrázolásokon Aton sugarai sokszor az élet jelét, az *anh*-jelet tartó kézben végződnek (lásd a borítón).

A művészetekben a témák, sőt a személyek ábrázolásmódja is a hagyományostól merőben eltért, és a realistól olykor a karikatúra határáig ment. A fáraó, az egyistenhívő eszmének megszállottja nem volt alkalmas az elődei (III. Thotmesz, III. Amenhotep) uralkodása alatt világhatalommá erősödött és terebélyesedett Egyiptom hatalmának megtartására. Energiáit az Aton-kultusz kiépítésére és elterjesztésére fordította. Rajongó naphimnusza bizonyára a saját alkotása. Egyik utóda, Eje (Ay) amarnai sírja falán maradt ránk, és erősen emlékeztet a Biblia 104. (103.) zsoltárának szövegére. A megfelelő sorok egymás mellé állítása világossá teheti ezt a rokonságot:

Ehnaton naphimnusza

A 104. zsoltár

Sötétségben hever a világ
mintha halott lenne;
minden oroszlán előjön
barlangjából...

Ha sötétséget támasztasz,
éjszaka lesz,
az oroszlánok
zsákmányért ordítanak...

De ha feljő a Nap...
lefeksznek odvaikba.
És megy az ember dolgára,
mezei szerszámaihoz,
míg este lesz...

Ha felragyog a nap,
visszahúzódnak,
és tanyáikon heverésznek.
Az ember munkába indul,
és dolgozik egészen estig.

A hajók ár ellen és árral úsznak... Ott van a nagy és széles tenger!

A halak Eléd ugrálnak,
a Te sugaraid a tenger mélyére
hatolnak.

A világ a Te kezedben van
ahogyan megalkottad...
Akkor élnek, ha Te feljössz,
ha lenyugszol, meghalnak...

Milyen sokfélék a Te műveid!
Te alkottad tetszésed szerint
a földet, az embert, minden
állatot.

Számtalan lény nyüzsög benne:
Ott járnak a hajók...
.....

Mindezek arra várnak,
hogy idejében adj nekik
eledelt...
Ha elrejtet orcádat, megrémülnek.

Milyen nagy alkotásaidnak
száma, Uram!
Valamennyit bölcsen alkottad:
Tele van a föld teremtményeiddel.

Nincs kizárva, hogy ha nem is közvetlen, de valamilyen úton közvetett átvételről van szó. Lehet, hogy a Biblia őriz még néhány régebbi napisten-himnusz töredéket. Néhány bibliai sor megrősítheti gyanúunkat. Például:

A Nap, ha felragyog, ezt hirdeti:
„Milyen csodálatosak a Magasságbeli művei!”
Déli magasáról perzseli a földet,
ki tudja ilyenkor a hevét elviselni?...
...Nagy az Úr, aki teremtette,
szava irányítja gyors száguldását.

(/Sir 43;2–5)

Ha ilyen szempontból vizsgálódnánk, talán még a középkori keresztény himnuszokban is megtalálhatnánk Ehnaton naphimnuszának nyomait.

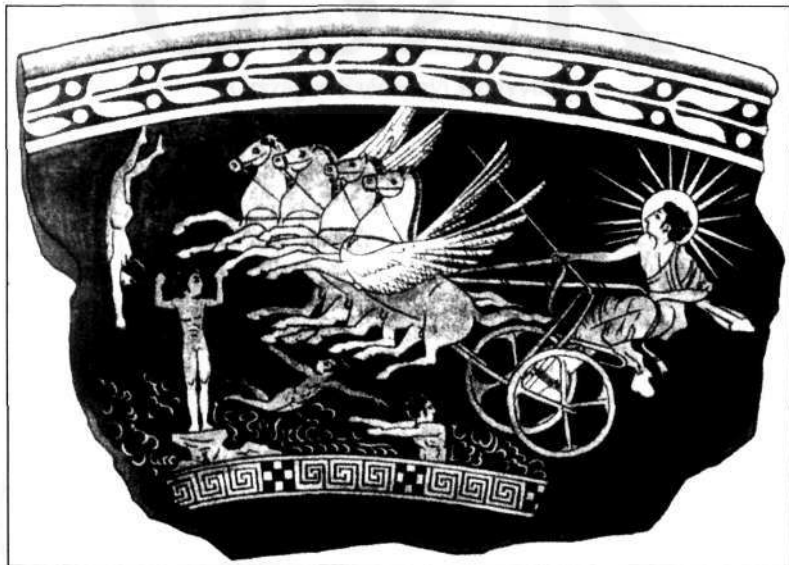
Az Ehnaton által létrehozott és vallott korai monoteista – egyisten-hívő – nézetet elsodorta az ókori történelmi erők áradata. Egyiptom mindenesetre megsínylette a rajongó fáraó uralmát – amelyet később az alkotója nevével együtt igyekeztek megsemmisíteni az utódok. Ha sikerült is évezredekre a feledésbe taszítani Aton és a fáraó nevét, a Nap és a napisten tisztelete a történelem folyamán kiirthatatlan maradt a Föld csaknem minden egykori népénél.

Görögország

Az eddig tárgyalt ókori kultúrnépektől az is megkülönbözteti a görögséget, hogy már elszakadt a földművelés kezdeti szakaitól, amelyben az égitesteknek, elsősorban a Napnak oly fontos szerep jutott a naptármítoszok révén. Héliosz napistent, bár hatalma nagy volt, nem lehet összehasonlítani Samassal, Mardukkal vagy Rével. A minták alapjául szolgáló királyság kultusza sem alakult ki a görög városállamokban. De Nap-mítosz azért maradt ránk a görögöktől.

Héliosz – Phaethón

A Napisten, a Nap: Héliosz nem hajón, hanem ezüst tengelyű, aranykelekű szekéren járta napi útját. A tüzes Nap-szekeret vad szárnyas paripák húzták át az égen (19. ábra). Amint Éosz, a hajnal elmerült az óceánban, Héliosz befogta a négy paripát, felhajtott az égre, hogy fénnyel és meleggel árássa el a földet. Előtte nem volt titok, sugarai mindenhová eljutottak.

19. ábra. A görög napisten, Héliosz égi kocsija

Héliosznak volt egy halandó asszonytól, Klümenétől származó gyermeke, Phaethón. A fiú egy ideig nem merete megközelíteni atyját, mert szeme gyenge volt elviselni annak fényét. Felnőve mégis bement atyjának Héphaisztosz isteni kovács által épített palotájába. A trón körül látta a Hónapokat, az Évszakokat, az Éveket, a Századokat – vagyis a Hórakat. A szokatlan környezet megzavarta a fiút, csak állt némán atyja előtt. Az megkérdezte, hogy miért jött, nyilván van valami kérése. Phaethón végre erőt vett a zavarán, és megmondta: Úgy hallotta, hogy nem Héliosz az apja. Oszlassa el a kétségét, tehát adjon olyan jelet, amelyből mindenki megtudhatja, valóban ő a fia.

Héliosz azt válaszolta, hogy bármilyen kívánsága van a fiának, teljesíti. Phaethón azt kérte, hadd hajtsa egy napig a szárnyas lovakat az égen. Az apa már megbánta, hogy esküvel fogadta a kérés teljesítését, de ígéretét nem vonhatta vissza. Aggódva tárta fel a nehézségeket a halandó anya szülöttének. Elmondta, hogy rajta kívül még senki sem hajtotta a paripáit. Az út sok veszélyt rejt, a lovaknak az út elején meredeken felfelé kell kapaszkodni, aztán a csillagok örvényein kell átjutni, méghozzá vad szörnyek között: ott van az Oroszlán és a Bika, a halálos szúrású Skorpió, és a Rák az ollóival. Kérte a fiát, kíváncson tőle inkább valami mást.

A fiút azonban már megszállította a remélt siker, nem változtatta meg kérését. Apja még ellátta jótanácsokkal: ne hajtson közel a földhöz, mert mindent felperzselhet. Ne hajtson se lassan, se gyorsan. A lovak különben ismerik a járást a csillagok között.

Phaethón felpattant a Nap-kocsiba, megragadta a gyeplőt, búcsút intett apjának és indult égi útjára. A szárnyas paripák csakhamar megérezték, hogy nem a megszokott kéz tartja a gyeplőt, és a hajtó jóval könnyebb, mint gazdájuk. Elragadták a kocsit, letértek a megszokott pályáról. Phaethón hiába rángatta a gyeplőt, a tüzes lovak nem engedelmeskedtek neki, csak száguldottak, végül kifáradva közel kerültek a földhöz. Elolvadt az északi vidékek jege, a tengerek gőzölögtek, a hegyeken-dombokon a fák füstöltek és lángra lobbantak, a növények elsárgultak, és az a veszély fenyegetett, hogy minden élőlény elpusztul. Az emberek víz hiányában szomjaztak, a föld megrepedezett, és a nagy szakadékok mélyén a fémek is kezdtek megolvadni. A felforrósodó tenger színén delfinek teteme úszott. A tenger istenei is a tengermélyi barlangokba menekültek. A Föld tengelye is áttüzesedett, Atlasz már alig tudta tartani a vállán.

Zeusz, az istenek atyja letekintett a Földre, felmérte a veszélyt, villámával lesújtott a napszekérre, és a hajtót letaszította róla. A halálra ré-

mült, zuhanó Phaethón haja lánggra lobbant, és mint hullócsillag, fénycsíkot húzott az égen. Véres testét a Heszperiszek megmosták, és illeően eltemették.

Héraklész

Héraklész – vagy latinosan Hercules – Zeusz és a halandó Alkméné fia igazi Nap-hős volt. Bár nevében szerepel Zeusz felesége, Héra, az istennő engesztelhetetlenül gyűlölte. Születése után ezért anyja egy pusztaságba rejtette. Ám Pallasz Athéné és Héra éppen arra járva megpillantotta a szép, erős fiú-csecsemőt. Pallasz Athéné rábeszélte Hérát, hogy szoptassa meg. Az újszülött azonban oly hevesen szopott, hogy Héra felsikoltott fájdalomában és ellökte magától. Teje tovább folyt: ez lett az égen a Tejút. Am az istennő teje már halhatatlanná tette Héraklészt. Héra aztán bölcsőjébe két kígyót küldött, de az erős csecsemő mindkettőt megfojtotta. Héraklésznak, mint napgyermeknek könnyen belátható ez a tette: a két kígyó-jellegű csillagkép az Állatöv mentén nem lehet más, mint a Hydra – a Vízikígyó,- illetve a ma már két részre osztott, igen hosszú Serpens (Kígyó).

Viharos ifjúkora bűneitől való szabadulás módját Héraklész a delphoi jósdától tudakolta. Ennek tanácsára Eurüsztheosz mükénéi király szolgálatába állt. Ura megbízásából 12 „munkát”: hőstettet kellett végrehajtania. Több ókori szerző – például Vergilius kommentátora, Servius – állítja, hogy ez a 12 tett összefügg az Állatöv 12 jegyével. A csillagászat részéről ez az állítás megerősíthető: Héraklész képében a Nap vonul végig sorra az ekliptika csillagképein.

Az első munka a *nemeai oroszlán* legyőzése. A vadállatot tudvalevőleg nem fogta fegyver. Héraklész előzőleg egy szegény parasztnál vendégeskedett, akinek fiát ölte meg a vadállat. A paraszt nyomban le akart vágni vendége tiszteletére egy kost, de az visszatartotta: várjon ezzel 30 napot. (Már ez a szám is árulkodó: ennyi időt tölt a Nap egy-egy állatövi csillagképben.)

A görög mitológiából jól ismerjük ezt a történetet: Héraklész az oroszlán barlangjának két nyílása közül az egyiket eltorlaszolta, a másikon bement, és bunkójával leütötte, majd megfojtotta a fenevadat. Lenyúzta róla a sebezhetetlen bőrt, és a továbbiakban a vállain hordta. Magát az állatot Zeusz, a hős apja az égbe helyezte (Leo: Oroszlán csillagkép).

A következő munka a *lernai vízikígyó*, a sokfejú *Hüdra* legyőzése volt. Héraklész igyekezett levágni az Alvilág egyik őrző szörnyének fejeit, de minden levágott fej helyett kettő nőtt. Rádásul küzdelem közben egy

nagy rák a sarkába mart. Héraklész előbb a rákkal végzett, majd fáklya-lánggal kiégette a levágott fejek után maradt sebeket. Ezután már a halhatatlan Hüdra-fejet is le tudta vágni. A kiömlő mérges vérbe mártotta nyilhegyeit. Héra sem tagadta meg magát: a hős sarkába maró rákot az égre emelte (Cancer).

A Hydra csillagkép rendkívül hosszú csillagsor, amely a Ráktól az Oroszlánon és a Szűzön át a Mérlegig terjed, e csillagképek alatt.

Héraklésznek ezt a munkáját két okból is az Oroszlánt követő Szűz csillagképbe lehet helyezni. A Hydra csillagkép nagy része halad a Szűz alatt. A vizikigyó másrészt Démétér lernai szentélyéhez közel szokott tartózkodni, ahol a lernai misztériumokat tartják. Démétért viszont a Szűz csillagképnek látták, amelyen a Nap Héraklész második munkája folyamán áthaladt.

Az ez utáni „munka” a *kerúniai szarvas* elfogása és Mükénébe való szállítása volt. Ez a vállalkozás azért volt veszélyes, mert olyan idegen országba vezetett, amelyből még nem tért vissza senki. A hős egy álló esztendeig üldözte az aranyagancsos vadat, amíg a Ládón folyót éppen átúszó állatot sikerült nyílvégre kapnia. De minthogy nem volt szabad elejtenie, jól célzott nyílvesszőjével ügyesen összetűzte annak lábait. Így már el tudta vinni Mükénébe. (Más változat szerint hálót vetett rá.)

Az egykori nyári napforduló csillagképe, az Oroszlán utáni harmadik nyilvánvalóan az őszi napéjegyenlőség hónapjegye, a Mérleg. Ezt egykor még a Skorpió csápjainak tartották és így is nevezték. Az őszt viszont a szarvasvadászat ideje. A Ládón folyó az égen a Tejút, itt van, illetve volt a határ a Nap pályáján a nyári és a téli ívrész között.

A negyedik feladat az *erümanthoszi vadkan* elejtése volt. A kutatóút folyamán Héraklész a részben ló, részben ember alakú kentaurok földjére került. Itt Phólosz kentaur vendégelte meg, sőt felajánlotta a Dionüszosztól kapott bort is. A bor illatára odagyűlő kentaurok még nem ismerték ennek a nedűnek mámorító tulajdonságát, megrészegedtek tőle, és nagy, egymás elleni harcba kezdtek. Héraklész kénytelen volt nyilait használni a megvadult keveréklények ellen, de az egyik vad kentaur hegyett a legbölcsebbet, Kheirónt találta el.

A harc végeztével a jámbor Phólosz is a hüdravérrel mérgezett nyíl áldozata lett: amint az egyik áldozat teteméből kihúzta a nyilat azon csodálkozva, hogy egy ilyen kis fegyver hogyan ejthetett el egy nagy kentaurt, véletlenül elejtette a mérgezett szerszámot, és az felsértette a lábát.

Héraklész mérgezett nyílvesszőjét az égen a Hercules csillagkép közelében találjuk (Sagitta).

A szerzők bizonytalankodnak, melyik volt a hős következő munkája. Az érvek a *Sztümphalosz-tó madarainak elűzése* mellett szólnak.

E tó vagy mocsár mellett annyi vadmadár tanyázott, hogy amint felrepültek, elsötétítették a Napot. A madarak különben emberevők voltak. Tolluk oly kemény és éles volt, hogy megsebeztek azt, akire egy is ráhullott. Héraklész érckereplőt szólaltatott meg, de ez nem volt elegendő az elűzésükhöz: ismét újához nyúlt. A Sagitta (Nyíl) csillagkép éppen a Sas felé repül az égen. Héraklész – mint Nap – a Sagittarius (Nyilas) csillagképen halad át. A lelőtt madarakat aztán a hős Mükénébe vitte, hogy bizonyítsa a feladat teljesítését.

Következett Héraklész legismertebb munkája: a nyugat-görögországi Élisz királya, *Augeiász istállójának* kitisztítása. A király neve – Ragyogó – a Napra utal: apja Hélios napisten, anyja Nüktaia, vagyis a lehosszabb éjszaka – a téli napforduló – volt. A király rengeteg marhát tartott óriási istállójában. Héraklész nem árulta el, hogy a munkával Eurüsztheosz bízta meg, és a marhák tizedét kérte Augeiásztól. Lebontotta az istálló egyik falát, és a Péneiosz folyót (más variáció szerint másodikként az Alpheioszt is) vezette át az istállón, amely hamarosan megtisztult. Ám Augeiász megtudta, hogy másnak megbízásából végezte a munkát Héraklész, akit aztán fizetség nélkül kiutasított az országból.

Az Állatöv Bak csillagképen haladt át akkor a naphős. Ez (volt) a téli napforduló, tehát a Nap megújulásának, a csillagászati év végének ideje. Ilyenkor illet meg szabadulni az év közben felgyűlt vétkektől, bűnöktől. Erre emlékeztet az istálló megszabadítása a mocsoktól.

Megjegyezhetjük, hogy a Bakkal együtt nyugszik a Déli Hal és a Vízöntő csillagkép edényéből folyó víz (ezért van a Baknak hal alakú alteste.)

Héraklész munkáinak sorrendjét a napmítoszokat megörökítő görög szerzők olykor felcserélik. Így van ez a hetedik és nyolcadik munka esetében is.

A következő állatövi csillagkép a Vízöntő. Amint ez lenyugszik, a Pegasus kel, és a Bika a delelési ponton halad át. Héraklész feladata az, hogy a *krétai bikát* elfogja és Mükénébe vigye. A bika Minosz krétai királyé volt, aki megfogadta, hogy amit felvet a tenger, azt feláldozza Poszeidónnak. Az előbukkanó bikát azonban a király oly szemrevalónak találta, hogy egy másikat áldozott fel a tengeristennek. A szép bika azonban megvadult, és elfogásában maga Minosz is segített Héraklésznak. Ez a bika elülső lábait hurkolta át kötéllel, vagy más változat szerint buzogányával fejbe vágva elkábította. Tény, hogy a mítoszok elbeszélése szerint Mükénébe szállította.

Az Állatöv hőséneke ugyancsak el kellett fognia a thrákiai király, *Diomedész* lovait. Árész hadisten fia ezeket a vad, emberevő paripákat az

idegenek húsával etette. A sokféle ágazó mítosz-halmaz részletei néhol ellentmondanak egymásnak. A lényeg: Héraklésznak sikerült megzabolázni és magával vinni a vad paripákat. Ezt követőleg csatlakozott az argonautákhoz, akik az aranygyapjú megszerzésére indultak. Ez a kincs a Kos gyapja, amely attól és akkor lesz arannyá, hogy odaérkezik a Nap. A Kos közvetlenül a Halak csillagképe után következik, és ez utóbbiban jár a naphős e munkája során.

Eurüsztheusz szerette volna lányának, Admétének ajándékozni az amazonok királynőjének, *Hippolütének arany övét*. Kilencedik munkaként ennek megszerzésével bízta meg Héraklészt. Ő társaival hajón érkezett az amazonok földjére. Ezek a harcias nők levágatták bal mellüket, hogy jobban tudjanak bánni az íjjal. A királynő beleszeretett a hősbe, akinek már csaknem sikerült békés úton megszerezni az övet, amidőn a bosszúvágytól fűtött Héra istenasszony amazon alakjában közbelépett, és a vendéglátók és vendégek között olyan viszályt szított, hogy azok egymás elleni harcba kezdtek. Héraklész és hajósai kivívták a győzelmet. Az amazonok nagy veszteséget szenvedtek, maga Hippolüté is elesett. Így került a hős birtokába az öv. Ez a díszes ékszer jelentheti magát az Állatövet, arany csatja pedig a Kos csillagképet.

A tizedik feladat teljesítéséért messze nyugatra kellett utaznia Héraklésznak: meg kellett szerezni *Gérüön marháit*. Gérüön óriásnak három felsőteste, hat karja és hat szárnya volt. Egyik teste ember, a másik kos, a harmadik kecske formájú volt. A neve egyaránt jelentett Ordítót és Marhapásztor. Héraklésznak nemcsak az óceánon, hanem az Alvilág kapuin is át kellett jutnia – lévén Gérüön az egyik halálisten. Marháit a távoli Erütheia naplemente színű szigetén őriztette két csordásával és kétfejű kutyájával. Hadész kapujánál a hősnek a továbbjutásért meg kellett küzdeni Hadésszal, Arésszal és – természetesen – Hérával. Őt magát Zeusz és Pallasz Athéné segítette. Miután nyilaival mind a három ellenfelét megsebesítette, eljuthatott egészen a Gibraltárral szemben fekvő Gadeiráig – a mai Cadizig –, ahol felállította két oszlopát. Továbbmenni azonban már nem tudott. Elkeseredésében Héliosz felé célzott íjával. Az megijedt, és kölcsönadta neki óriási arany serlegét, amelybe esténként ült, hogy átjusson az óceánon (20. ábra). Héraklész eljutott a vörös szigetre, a rátámadó kutyát és az egyik csordást megölte, a másik elfutott, és elvitte a történetek hírét Gérüónnak. A szörny, három kezében három lándzsát, másik három karján három pajzsot tartva rátámadt, de a hős lenyilazta, a marhákat pedig Héliosz aranyserlegébe hajtotta. Az ókori szerzők többféle módon beszélik el Héraklész hazafelé tartó útját. A hős a marhákat gyalogszerrel hajtotta tovább, hiszen a serleget vissza kellett

szolgáltatnia a Napistennek. Nagy kerülőt tett, megjárta Egyiptomot, Itáliában vendége volt Pánnak. (Gérúon kecske alakú testét jelzi az égen a Capella csillag, amelyet a régiek Aigának, Pán feleségének tartottak.) A gulyára sokszor támadtak rablók és marhatolvajok, de Héraklésznak mindet sikerült legyőznie. A leendő Róma helyéhez közel például Volcanos (Héphaisztosz) tűzköpő, háromfejű fia, Cacus a farkuknál fogva az Aventinuson levő barlangjába húzott négy marhát. Héraklész felfigyelt az állatok

20. ábra. Héraklész Héliosz serlegében

bőgésére, nehezen, de legyőzte az óriás rablót, és néhány további kaland után érkezett Mükénébe. Ott Eurüsztheosz nyomban feláldozta a marhát Hérának.

Ezt a munkáját az égre vetítve a Bika csillagképben hajtotta végre a Nap hőse. A Nap ezután az Állatövön az Ikrek csillagképbe lép. Ebben járva játszódik le Héraklész utolsó előtti – többek szerint azonban az utolsó – munkavégzése: *Kerberosz felhozása az Alvilágból*. Kerberosz szörnyállat három fejének (kutya-, oroszlán- és farkasfej) képeit az égen is lehet látni, mint ahogy valószínűleg onnan is olvasták le az ősidőkben: a Nagy Kutya fő csillaga, a Szíriusz nyugvásakor delel az Oroszlán, míg a Farkas a Szíriusszal szemben áll a égen.

A naphősnek természetesen sikerült a szörnyet kézre keríteni és a felvilágra hozni.

Héraklész utolsó munkája a *Heszperiszek aranyalmáinak megszerzése*. A legismertebb változat szerint a kertbe érkező hősnek a szomszéd, a ravasz Atlasz isten megígérte, hogy hoz aranyalmákat, de Héraklésznak addig át kell venni tőle az égbolt tengelyét, amelyet a vállain hordozott. Meg is szerezte az almákat, de titkos terve az volt, hogy Héraklésszel hordatja tovább az eget. Héraklész színleg belement az alkuba, de kérte Atlaszt, hogy addig tartsa az ég tengelyét, ameddig ő párnát helyez a fejére. Atlasz hiába volt ravasz, gyanútlanul lerakta az almákat a földre, és a vállaira vette az égboltot. Héraklész felkapta az almákat, és Eurüsztheoszhoz sietett velük.

Más változat szerint Héraklész megtámadta és megölte az aranyalmák fáját őrző százfejű sárkányt, Ladónt. Az égen ennek is van nyoma: a

térdelő Hercules megfordítva látszik az égen, és lábával a sark közelében levő Draco (az északi Sárkány) fejére hág.

Az istenmítoszok között sok az asztrális vonatkozású, nagyrészt Nap-mítosz: a Nap évi körútjának megjelenítése az Állatöv 12 csillagképén át. Ez viszont kimondott naptár jellegű elbeszélés-sorozat, amely elsorolja a Nap állomásait, és ezek sorrendjét és jelentését, és mindezeket a történetek révén a mítosz hallgatóinak emlékezetébe rögzíti. Sok ilyen ókori mítoszt ismerünk. Nem kétséges, hogy Gilgames története is ilyen napmítosz. Bizonyára az Sámson története is, mint azt rövidesen látni fogjuk. Példának itt csak a legjellegzetesebbet, Héraklészt részleteztük.

Kína

A legismertebb kínai teremtésmonda szerint kezdetben a világ tojás alakú káosz volt. Ebben a tojásban született meg Pan Ku – aki egy másik mítosz szerint a semmiből teremtette a világot. A *jang* finomabb, tisztább elemeiből az ég, a *jín* durvább elemeiből pedig a föld alakult ki. Pan Ku tizen-nyolcezer évig élt, közben folyton átalakult: hol a föld, hol az ég istene lett. Az ég naponként hat lábnyit nőtt, és tizen-nyolcezer év után érte el végleges magasságát. Ekkor indult útjára a Nap és a Hold. Ám Pan Ku meghalt és az alvilágba vonult vissza. Sötét lett a világ. Az emberek a császár elé jártak, hogy segítsen rajtuk. A császár elküldte követét, az Időt, hogy parancsolja meg az égisteknek, járjanak rendes éjjeli és nappali útjukon. De azok nem hallgattak a földi hatalmasságok szavára. Erre az emberek az alvilágban levő Pan Kuhoz fordultak. A teremő kegyesen előjött a holtak birodalmából. Buddha nagy betűkkel a bal kezére írta a Nap, a jobb kezére a Hold jelét. Pan Ku az óceán partjára állt, felemelte balját, és hívta a Napot. Aztán a jobbját emelte fel, és hívta a Holdat. Hét ízben ismételte meg parancsát, míg az égistek előjöttek. Azóta rendszerben haladnak útjukon, fényt adnak a földre, és elválasztják a nappalt az éjszakától.

A legendás őskorban uralkodott Jao császár. Az ő idejében nagy csapás szakadt a birodalomra: egy reggel tíz nap jött fel az égre. A folyók és a tavak kiszáradtak, a barmok szomjan haltak, a termés kiégett a földből. Forró szélviharok támadtak, kicsavarva a fákat, romba döntve a házakat.

A császár magához rendelte vitéz íjasát, Jít, hogy pusztítsa el a vészt hozó zörnnyeket. Ji kikémlelte, hogy a Csing Csiu sziklás hegy nagy barlangjából tódulnak ki a forró szelek. Itt lakott a gonosz szellem, aki egy zsákból engedte ki a vad szeleket. Ji célba vette, mire a gonosz szellem

megrémült, kérte őt, hogy hagyja életben. Ji visszazáratta vele a szeleket a zsákba. Győzelme után Ji egy völgybe ereszkedett, követve az ottani kis patakot. Ahol ez egy nagy folyóba ömlött, a túlsó parton Ji három magas hegycsúcsot pillantott meg, amelyeken három-három szörnyű, lángcsórú madár ült. Az ezek által fújt kilenc lángoszlopból keletkezett a kilenc pusztító tűzű Nap. Ji kilenc nyílvezzővel lelőtte a lángcsórú madarakat. A kilenc hamis Nap vörös felhővé oszlott szét, és a hőség megszűnt.

Ezért és a többi hőstettéért az istenek neki ajándékozták a Nap palotáját. Felesége, a vizek szellemének húga közben megszökött, és a Hold házába költözött.

A halhatatlanság istene megajándékozta Jit azzal a csodakaláccsal, amelyet megízlelve mentesült a Nap forróságától. A halhatatlanság istene meghagyta neki, hogy találja meg az aranytollú madarat, amely a keleti tenger közepén nőtt fán lakik. A sok mérföld magas fa ott áll, ahol a Nap felkel. Hozza el a madarat, vigye a Nap palotájába, mert tőle tanulja meg a Nap mozgásának törvényeit.

Ji megszerezte és magával vitte a madarat. Ez aranytojásokat rakott, amelyekből piros tarajú fiókák keltek ki. Hajnalonként ők keltették fel az embereket. A földi kakasok ezeknek a fiókáknak leszármazottai.

Ji megbékélve kereste meg a Hold házában feleségét. Szép nagy palotát épített neki óriási fákból, kidíszítve csiszolt drágakövekkel. Ő maga azonban továbbra is a Nap házában lakott, és csak minden hónap tizenötödik napján látogatta meg feleségét. Ilyenkor történt a *jang* és a *jín*, a férfi, illetve a női őanyag egyesülése. Ez okozza a Hold legnagyobb fényességét.

Így lett a Napnak és a Holdnak királya és királynője.

A kínai császárok címe ugyan az „Ég Fia” volt, de életvitelük egyértelműen a Napra utalt. A kínai városokat is a fő égtájaknak megfelelően építették, úgyhogy alaprajzuk az egymást derékszögben metsző utcákkal sakktáblára emlékeztet. A császár palotájának falai is követték ezeket az irányokat. A császári trón a ragyogó, díszes terem északi oldalán állt, hogy az uralkodó mindig déli irányba nézzen.

Japán

A japáni teremtésmítoszok szerint kezdetben három istenség élt, akik maguktól lettek, majd elrejtőztek. Amikor a kocsonyás Föld is megszületett és rajta bambusznád nőtt, ennek csírájából két új isten támadt. Ők is

elrejtőztek, és sok utódjuk lett. Ezek sarja volt az istenek atyja, illetve anyja: Izanagi és Izanami. Az ő feladatuk lett a Föld megszilárdítása és benépesítése. Leányuk a Nap istennője, Amateraszu (teljes nevén Amateraszu-Ómikami) lett, aki már születése után oly gyönyörű volt, hogy szülei nyomban felküldték mennyei létrán az égre, hogy onnan sugározza a Földre a ragyogó fényességet. Az isteni szülők további gyermeke volt Cuki-jumi, a Hold, és Szuszanoo, a Vad Hím, a gaz testvér, aki egyszer elhatározta, hogy gonoszul megrézfálja hűgát. Amateraszu éjszakánként a csarnokába vonult vissza. Szuszanoo orvul lyukat fúrt a csarnok tetejébe, és kötélén egy nyúzott lovat engedett be. Amateraszu ettől úgy megijedt, hogy hirtelen mozdulatában vetélőjével megsebesítette magát. Nem is kelt fel, hanem egy barlangba rejtőzött, amelynek bejáratát eltorlaszolta.

A világ sötétségbe borult. Az elkeseredett istenek vissza akarták csinálni Amateraszut. A gondolat istene agyalta ki a tervet, amelyet aztán sikerrel valósítottak meg: sok ezer csillagból tükröt készítettek, egy óriási fa koronájára akasztották, és a legszebben éneklő madarakat engedték a barlangba. Amateraszu kikémlelt a barlang egy részén, és megpillantotta saját visszfényét a tükörben. Még jobban kihajolt, erre a bölcs isten megragadta és előhúzza őt. Felvezették az égre, és Amateraszu azóta is árasztja fényét a világra. Az istenek pedig Szuszanoót örökre száműzték az egekből.

Több mint két és félezer éven át a japáni császárok mind Amateraszu egyenesági leszármazottainak tekintették magukat, így istennek kijáró imádatot követeltek meg alattvalóiktól. A 2. világháború veszteseként a nép kénytelen volt belátni, hogy a császár nem isten, nem a „Nap Fia” Csak az ország zászlajában a vörös napkorong, a „felkelő Nap” maradt meg az ősi napmítoszból.

(Itt említhetjük meg, hogy jelenleg összesen 22 ország címerében látható a Nap.)

ÚJVILÁG

Kétségtelen, hogy az újvilágot Ázsia felől a Bering-szoroson – akkor még földhídon – át bevándorló törzs, talán csak egy-két tucat, valamelyik ázsiai emberfajtához tartozó emigráló kezdte benépesíteni néhány tízezer évvel ezelőtt. Minthogy akkoriban még nem alakultak ki a föld megművelésének módjai, valószínűleg félvad állataik után, vagy a már házasítottakat hajtván a jobb legelők reményében hagyták el szülőföldjüket. Rövid egy-két ezer év múlva már Dél-Amerikát is benépesítették a nyilván a környezet hatására testileg is többé-kevésbé megváltozott bevándorlók. Egykori hazájukban tisztelt isteneik minden bizonnyal csak a természeti erők lehettek. Ezt a tőlük való félelmet nevezhetjük az első újvilág-lakók vallásának is. Elszaporodván sok ágra szakadtak, sok nép vált belőlük a legkülönbözőbb nyelvekkel, szokásokkal és hagyományokkal. Sokuk közül csak hármat veszünk itt szemügyre. Kettőt Közép-Amerikából, közelebbről Mexikóból, illetve a Yucatán félszigetről: az aztékokat, illetve a majákat; dél-amerikai vidékekről, elsősorban a mai Peru területéről pedig az inkákat (helyesebb lenne kecsua-indiánokat mondani). Sokkal több újvilági indián nemzetség fejlődött a kultúra magasabb fokára – mint például az olmék, zapoték, mixték, tolték stb. –, az azték, maja és inka nép sok, nem is akármilyen emléket hátrahagyva igazi kultúrnépnek volt nevezhető.

A közép-amerikai indiánok kultúráját csak nagyon óvatosan vethetjük össze az európaival, mert vallásaik alapjait, szokásaikat – nem említve írásaikat – merőben és megszokhatatlanul idegennek, olykor ellenszenvesnek, visszaszítónak, sőt elborzasztónak találjuk. És ez vonatkozik isteneikre és e népek általános jellemvonására is. Ha valamilyen közel-keleti vagy európai párhuzamot erőszakolunk a mexikói indiánokra: a toltékok a sumérekhez hasonlíthatók, a maják a babiloniakhoz, az aztékok a harciasabb asszírokhoz. Másik, ugyancsak sántító hasonlattal: ha a toltékok az ó-itáliai etruszkok, a rómaiakat az aztékok, a görögöket a maják jelenthetnék.

A 16. sz. elején Hernán Cortez (Cortés), a maga korában páratlan katonai és diplomáciai tehetségű spanyol hódító a pár évtizeddel előtte felfedezett Újvilág területét primitív, vad törzsekkel benépesítve gondolta. Ehelyett azonban bámulatba ejtő tökéletességgel felépített, több százé-

Közép-Amerika hódítások kori térképe

res nagyvárosokat, leírhatatlan gazdagsággal rendelkező uralkodó osztályok által minden részletre kiterjedő gondossággal megszervezett birodalmakat talált. A mérhetetlen mennyiségben ott található arany- és ezüst megszerzésének vágya szinte elfeledtette Cortez katonáival, hogy elenyésző kisebbségben vannak, és magasabb rendű fegyvereik nem sokat érnek a mindinkább ellenséges érzületű indiánok milliós tömege ellen. De a kincsek utáni mohó vágytól megsokszorozott bátorságuk, lovaik, ravasz harcmódoruk és gyakran a csodával határos véletlenek segítségével legyőzték az indiánok hadát. A cölöpökre épített azték fővá-

ros, Tenochtitlan (Tenocstitlán), továbbá a többi, óriási és tökéletesen felépített piramisokkal koronázott azték és maja nagyváros birodalma hihetetlenül rövid idő alatt bomlott fel és tűnt el a történelem temetőjében. A néptelenné vált falakat gyorsan benőtte a tropikus vadon. Közel fél évezred telt el, amíg a régészek napfényre hozták a mennyiségre, nagyságra és művészetre nézve egyaránt bámulatos építmények egy részét, és nagyjából megfejtve az egyedülálló különlegességű hieroglif-írásokat, körvonalazhatták a merőben idegen, de magas rendű indián kultúrák egészét és részleteit.

Lényegében ugyanez volt a menetrendje Pizarróval és az inkák birodalmával Dél-Amerikában történt eseményeknek.

Az utolsó azték uralkodót, a spanyolok oldalára – látszólag – áttért Moktezumát (néhol Montezumának ejtik) saját indián alattvalóinak nyilai ölték meg. Az ugyancsak „Nap Fia” Atahualpát, az utolsó inka királyt – mint arról részletesebb leírás olvasható majd e könyvben – a spanyolok fojtották meg. Az eredmény az indián birodalmak számára ugyanaz volt: városaik elpusztultak, a maradványokból örökké fennmaradó vadbeszéd hallatszik az európai fehér emberek ellen, akik a nem-keresztény kultúra alkotásait szándékosan, tűzzel-vassal pusztítva semmisítették meg. Ezek a kulturális értékek visszahozhatatlanul, véglegesen elpusztultak, tehát vissza nem hozhatók, az egykori teljességre vissza nem következtethetők. Ezekkel összehasonlítva a nemesfém anyagú szobrász- és ötvösművészeti alkotásokban elszenvedett veszteség szinte csekélynek mondható: hogy ezeket az össz-emberiségi kincseket válogatás nélkül tömbökbe olvasztották és hajókra rakva Spanyolországba szállították.

Mind Észak-, mind Dél-Amerika sorra veendő kultúrnépeinek a Nap és annak tisztelete oldaláról tekintett ismertetése csupán a hódítások korára vonatkozik. Ezeknek az indián kultúráknak elődeit, az azokat létrehozó népeket itt nincs mód ismertetni. A szerzőnek külön fáj az olmék, a tolték, a chimu (csimu), a mochica (mocsika) vagy az ica-nazca (ika-nazka) kultúra ismertetéséről való kényszerű lemondás – pedig ezeknél is felfedezhető bizonyos fokú napkultusz.

Aztékok

A túlnyomórészt a mai Mexikó területén élt azték indiánok hite szerint az emberek eddig négy nagy korszakot – ún. Napot – éltek át. Az első, a Négy Ocelot világéra fő istene Tezcatlipoca (Teszkatlipoka) volt, aki a

végén Nappá változott. Az embereket jaguárok falták fel. A második világkorszak fő istene Quetzalcoatl (Kecalkoatl) uralkodása végén a Négy Szél orkánokkal pusztította el a világot. Az emberek majmökká változtak. A fényt a harmadik világ-érában, a Négy Eső korszakában Tlaloc (Tlalok) esőisten hozta. A negyedikben, a Négy Víz korszakában Chalchihuitlicue (Csalsihuitlikue, a Türkisruhás Úrnő) volt a főisten. Ennek az érának a végét egy óriási folyam áradása hozta, amelyben az emberek hallá változtak. Az ötödik, a Négy Földrengés korszaka – amely a mi naptárunk évei szerint Kr. u. 726-ban kezdődött – a napistené, Huicilopochtlié (Huicilopocstli) lett. Ennek egy nagy földrengés fog véget vetni.

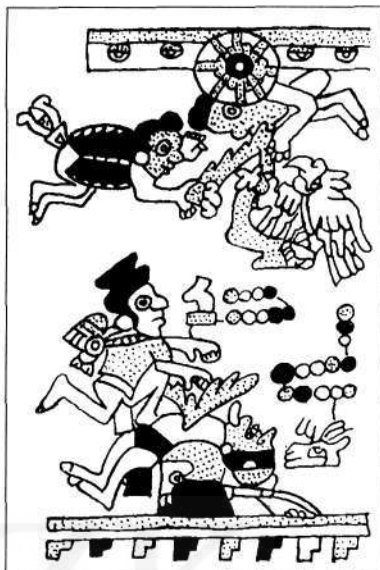
21. ábra. Azték emberáldozat: az áldozat szívét a Napistennek ajánlják

A felfedezések és hódítások korában tehát a napisten, Huicilopocstli volt a főisten. Az aztékok szerint ő örökké fiatal marad, és a többi istennel örökös harcot vív: hogy reggelenként felkelhessen, le kell győznie a sötétséget, a Holdat, a csillagokat. Mindig győz, és örökké győztes csatáiért a legdrágább italt, az emberi vért érdemli, követeli és kapja.

Minden azték férfi, akármilyen is volt a foglalkozása, katona is volt. És mindegyiknek teljesítenie kellett kötelességét: legalább egy ellenséget foglyul ejteni és vérért Huicilopocstlinak felajánlani. Adatunk van arra, hogy egy hadjárat győztes befejezése után a király több mint 20 000 foglyot ejtett, és ezeknek szívét a Huicilopocstlinak szentelt nagy templom-piramis felavatása alkalmával kitepette. A fővárosba, Tenocstitlánba érkezett spanyolok az addig csak hátborzongató mendemondának tartott emberáldozatok valóságáról a saját szemükkel győződhetek meg. A foglyot a papok a piramis tetején levő oltárhoz vonszolták, kezeit-lábait lefoglák, a mellét obszidián késsel felvágják, kitepték belőle a szívet, a Nap felé tartották, és a vérral megöntözték az isten képmását tartalmazó oltárt (21. ábra). A testet lehajították a piramis meredek lépcsőin: az a foglyul ejtő zsákmánya volt. A koponyákat a piramis alsó helyiségében összegyűjtötték és hosszú sorokba rendezték. A spanyolok ott 136 000

koponyát számláltak össze. A későbbi harcok során az aztékok 62 spanyol harcost fogtak el – és ezekre ugyanaz a sors várt, mint az indián ellenségekre: a Napisten áldozatai lettek (22. ábra).

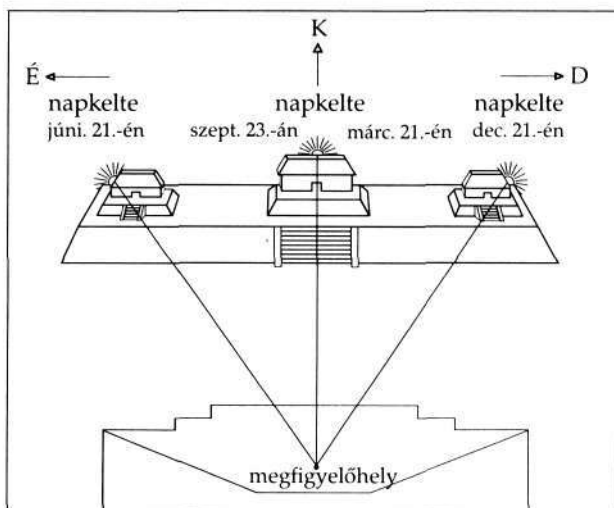
Ez a napimádó indián kultúra csak az egyiptomiakéval összevethető méretű piramisokat épített isteneinek. Az egyik legnagyobb és legnépesebb város a mintegy 300 ezer lakosú Teotihuacan volt, amelyet még más, régebbi indián kultúra indiánjai alapítottak. Az aztékok azt beszélték a spanyoloknak, hogy a várost óriások építették. Ennek bizonyítására óriási őssálat-csontokat mutattak. A város különösen híres a benne épített nagy méretű, a Napnak, illetve a Holdnak emelt piramisáról (23. ábra).

22. ábra. A napisten issza az áldozat vérét

23. ábra. A teotihuacani Nap-piramis

24. ábra. Fontosabb Nap-irányok meghatározása építmények segítségével

A Nap-piramis alapélei 225 métereseek, magassága 64,5 méter, oldalainak felülete 46 000 m², és térfogata csaknem 1 millió m³. (Összevetésül: az egyiptomi Kheopsz piramis oldalélei 230 métereseek, magassága 147 méter). A Hold-piramis jóval egyszerűbb, és méretei is szerényebbek.

A Nap-piramis tetejéről az azték csillagász-papok a többi építmény megfelelő élei és pontjai segítségével ki tudták jelölni a Napnak az év bizonyos szakaiban elfoglalt helyzeteivel meghatározható időpontjait: a napéjegyenlőségek és a napfordulók napjait (24. ábra). Ennek azonban elsősorban csak kultikus okai lehettek. Nem ismerték ugyanis a mai értelemben vett földművelést, tehát az égitestek helyzeteiből az évszakokra, a növények életének fő mozzanataira való következtetésre nem volt életbevágó szükségük.

Voltak, sőt vannak olyanok, akik kapcsolatba hozzák a két piramis-építő kultúrát: az egyiptomit és a közép-amerikait – többnyire „atlantisz-beliek” közvetítésével... Az igazság az, hogy a piramisforma azért lelhető fel a Föld legkülönbözőbb vidékein, mert a mindehol rendelkezésre álló építőanyagból, mint amilyen a föld, a kő, a legegyszerűbben létrehozható forma a kúp és a gúla, és egyszersmind ezek a legidőtállóbb alakzatok. Megjegyezhető az is, hogy a két földrész piramisépítőit jó 2500–3000 év választja el egymástól, ezért képtelenség közvetlen – de

akár közvetett – kapcsolatot látni az ó- és újvilági piramisok között. Senkit se téveszsen meg tehát a külső hasonlóság!

Az indiánok nem ismerték a korongozást, cserépedényeiket pusztán kézzel formálták. Nem ismerték a kereket, így kocsit sem készítettek. Nem is mehettek volna vele sokra igahúzó állatok nélkül, hiszen nem volt ilyen segítségük, még olyan teherhordójuk sem, mint az inkáknak a lámák. A Nap sem kocsival, hanem szárnyakkal repült az égen, mint a madár.

A közép-amerikai indiánok nem használták – mert nem ismerték – a vasat, legfeljebb a rezet. Legtöbb szerszámuk és fegyverük vulkáni üveganyagból, obszidiánból készült. Fő feldolgozásra az arany került, amelyet különben nem sokra becsültek, mert túl lágy fém lévén nem alkalmas eszközkészítésre. Dísz tárgy viszont annál nagyobb bőségben készült belőle. Az aranyat egyértelműen a Nap, az ezüstöt a Hold fémének tartották. A főváros. Tenocstitlán óriási Nap-parkjában minden növényt – a fűtől a virágokon át a fáig – színaranyból készítették az uralkodók. A nagyon kevés ránk maradt tárgy kidolgozásából kikövetkeztethető, hogy aranyműveseik művészete összevethető az ókori egyiptomiakéval.

A hódítók V. Károly császárnak néhány újvilági aranytárgyat hoztak ajándékba. Ezek Európa-szerte általános ámulatot keltettek. Albrecht Dürer németalföldi útja során Antwerpenben látta ezeket az idegen készítésű kincseket, és elragadtatott sorokat írt róluk naplójába:

„Az új aranyországból való dolgok, amiket a királynak hoztak: egy teljesen aranyból való Nap, egy öl szélességű, egy teljesen ezüst Hold, ugyanilyen széles. Ezek a holmik mind olyan értékesek, hogy százezer guldenre becsülték őket. És egész életem során nem láttam még olyasmit, ami szívemet ennyire gyönyörködtette volna. Láttam már csodás műalkotásokat, megcsodálhattam idegen földek mestereinek kifinomult művészetét, de nem vagyok képes elmondani, amit ott láttam.”

A nagy méretű arany korong rámutathat arra, hogy az azték művészek milyen szívesen és bőségben használták az aranyat a Nap-tisztelet céljaira.

Nem volt viszont a Dürer által látott kincsek között az a sok tonnányi kőkorong, amelyet az aztékok fővárosának területén, a mai Mexico főtere alatt 1790-ben találtak. A bazalt korong átmérője 3,6 m, vastagsága 72

25. ábra. Az azték naptárkorong
1479-ből, a négy addigi világkorszak ábrájával

cm, és a faragványok mélysége 20 cm. Ez a híres „azték napkorong”. Közepén látható a napisten, körülveve a négy szögben ábrázolt négy múltbeli világéra négy istenének képével. Az alsó részen kifaragott jelek a készítés évét, a mi naptárunk szerinti 1479-et mutatják (25. ábra).

A prekolumbián időkben a közép-amerikai indián kultúrák a 20-as számrendszert használták. Azonos volt tehát szavuk – és jelük – a 20-ra, a 400-ra, a 8000-re és a 20 további hatványira. Ez azonban csak olyan érdekesség, mint a mezopotámiai népek 60-as számrendszere. Az időtartamokat kifejező napok számára azonban ettől egy kissé eltérő rendszert használtak. Ebben az alap szorzószáma nem 20, hanem a 18 volt. Ettől kezdve már 20-szorozva a következő lépésben 360-at kaptak, és ennyi napnak nyilván

ugyanaz az eredete, mint a Mezopotámiában talált 360-nak: ez a napév hosszának napokban kifejezett első – durva – közelítése.

A napok számlálására használt időegységek nevét és tartamát az alábbi kimutatás foglalja össze:

Napegység és neve	Származott egység és neve	Napok száma	Kb. év
1 Kin	-	1	
20 Kin	1 Uinal	20	-
18 Uinal	1 Tun	360	1
20 Tun	1 Katun	7 200	20
20 Katun	1 Baktun	144 000	400
20 Baktun	1 Piktun	2 880 000	8 000
20 Piktun	1 Kalabtun	57 600 000	160 000
20 Kalabtun	1 Kincsiltun	1 152 000 000	3 200 000
20 Kincsiltun	1 Alautun	23 040 000 000	64 000 000

(A roppant nagy számú napokról még lesz szó a majáknál.)

Az indián népek 18, egyenként 20 napos hónapra osztották az éveiket. Ezt a 360 napos időkört 5 nappal megtoldották. De különös módon nem az így kialakult 365 napos évekkel számoltak, hanem 260 napos időkörkkel. Ennek neve az aztékoknál *tonalamatl* volt, és fontos szerepet játszott e népek naptárában.

Eredetére több magyarázat született. Tény, hogy az aztékoknál (is) 13 nap adott egy időegységet, és adva volt 20 napnév az aligátortól a virágig. A 13 nap-számot sorban ellátták a 20 név valamelyikével, így adódik a *tonalamatl* 260 napja, amelyek mindegyikének volt tehát száma és neve.

A 365 napos év (a *haab*) és a *tonalamatl* között egy kiegyenlítő, összekötő formulát ismertek és használtak:

$$52 \times 365 = 73 \times 260 (= 18\,980 \text{ nap})$$

vagyis 52 év után a *tonalamatl* kezdete ismét az év ugyanarra a napjára esett. Ez az 52 év nemcsak az aztékoknál, hanem különösen a majáknál volt fontos időkör. Ott még találkozunk ezzel, a vele kapcsolatos teen-dökkel és eseményekkel.

Még egy időegyenlet érdemes említésre: ez a – kerekített – napév és az ún. Vénusz-év között áll fenn. A Vénusz ugyanis 584 (pontosabban 583,94) naponként kerül ugyanolyan helyzetbe az égen, mint volt egy

26. ábra. Egy labdapálya

ilyen periódussal előbb. Ez azonban a naptárban az évszakok közt egészen más helyre esik. Ugyanazon a naptári napon ez a helyzet csak 8 napév, vagyis kb. 5 Vénusz-év múlva áll elő:

$$5 \times 584 = 8 \times 365 (=2920 \text{ nap})$$

A 8 éves időkör – a Vénusz-év – több más régi népnél is szerepel. A legfényesebb égitestek – a Nap, Hold és Vénusz – hármását Mezopotámiában is gyakran ábrázolták, és ezt a háromságot az aztékoknál és a majáknál is megtalálhatjuk.

Ilyen ciklusok megállapításához természetesen csillagászati megfigyeléseket kellett végezniök az indián csillagász(pap)oknak. Ezek az eszközök egyszerű irányzékok voltak: két-két keresztben összeerősített léc felső V-jén áttekintve célozták meg az égitesteket. A Nap és a Hold helyzetét, irányát jóval könnyebb feladat volt megállapítani például a piramistemplomok – a *teocallik* – legfelső szintjéről, ahonnan a többi magas építmények fal-élei segítségével a Nap – és Hold – keltének-nyugtának szélső helyzetei kijelölhetők voltak (lásd a 24. ábrát).

Mint a közép-amerikai indián népeknél, az aztékoknál is sokféle játék volt divatban. A labdajátékok voltak a csoportos sportjátékok között a legnépszerűbbek. A Dél-Amerikában *pok-a-tok* elnevezésű, azték eredetű csapatjáték volt az azték, a maja és a kecsua indiánok közt olyan kedvelt, mint a sok évszázad múlva a baseball vagy/és a futball. De ebben a játék-

ban szigorúan tilos volt rúgni a kausukból készített kemény labdát: csak könyökkel, térdel és csípővel volt szabad hozzáérni és továbbítani.

Az égtájaknak megfelelő irányok szerint épített pályák nagy I betűre emlékeztetnek. A legnagyobb pályák 164 m hosszúak és 68 m szélesek voltak (26. ábra).

A hosszú, régebben a két szélén lejtős, később függőleges pályarész közepén jó magasan, olykor 11 m-re a talajtól volt a függőleges falba erősítve egy-egy kőgyűrű (27. ábra). Ezek nyílása alig volt nagyobb a labdánál. A játék célja volt ezeken átjuttatni a kaucsukgömböt. Akinek ez a bámulatra méltó dobás sikerült, elvihette a nézők ruháit és ékszereit. A vesztes csapat kapitányát viszont kivégezték, nem is akárhogyan: elevenen megnyúzták. (Jobb esetben csupán lefejezték.) Más vidékeken ugyan nem volt ilyen aztékosan kegyetlen a vesztes büntetése, de elképzelhető az egykori „meccsek” hevessege.

A játék halálos komolyságát a Nap kultusza magyarázza. A labda a Napot, a két kőgyűrű a horizontnak azt a képzelt nyílását jelképezte, amelyen a Napnak minden reggel át kell jutnia a felvilágra. A természet rendjét borította volna fel, ha a labda nem jut át valamelyik gyűrűn. Ekkor ugyanis az indiánok elképzelése szerint a Nap sem tért volna vissza életet fenntartó útjára.

Az aztékok csillagászati táblázatai – mint a többi közép-amerikai indián kultúrához tartozóké – csak töredékekben maradtak ránk. Az ezeket tartalmazó kódexeket ugyanis a keresztény vallást tűzzel-vassal terjesztő spanyol hittérítők irgalom – és szinte kivétel – nélkül tűzre vetették.

27. ábra. A labdapálya egyik „kapuja”: a kőgyűrű

Maják

A csillagászat és a földi időszámítás közti kapcsolat legszorosabb létrehozói a Yucatán-félszigetet egykor lakó maja indiánok voltak. Ennek a kü-

lönös, a tolték-azték indiánokétól merőben eltérő nyelven beszélő népek történelme is minden más néptől különbözik. A maják kezdetben a félsziget közepén egy háromszög csúcaiban, illetve oldalvonalai mentén alapított városaikban éltek (lásd a 72. oldal). Kr. e. 4. sz.-tól kezdődőleg létesültek a legrégebbi maja települések, mint Uaxactún (Uasaktún), Tikal, Palenque (Palenke) vagy Copán (Kopán). Különös, sőt egyedülálló jelenség a világtörténelemben, hogy ez a birodalom nem kifelé, hanem befelé terjeszkedett. A Kr. u. 7–10. századokba helyezhetők a háromszög belsejében épült új városok, mint Ixcún (Iskún) vagy Bonampak.

A 10. században váratlan hirtelenséggel megszakad minden építkezés. A lakosság minden erőszakos behatás nyoma nélkül elhagyta pompás palotákkal, templompiramisokkal ékes lakóhelyeiket. Néhány száz év múlva jóval északabbra kezdtek emelkedni az új maja birodalom városai, mint Mayapán vagy Chichén Itzá (Csicsen-Ica). Az Óbirodalom elhagyott városait gyorsan benőtte a vadon mindent elborító vegetációja. Amidőn 1525-ben Cortez a seregével arra vonult, egyetlen régi település nyomát sem fedezte fel a szinte áthatolhatatlan sűrűségű dzsungelben.

A maja Újbirodalom a 15. sz. közepéig fejlődött, majd belvillongások sietteték hanyatlását, míg 1546-ban a terület végleg az európaiak kezére került. Az ott élő néhány százezres indián nép ma is az egykori maják nyelvét beszéli, de az újkori feltárásokig nem is sejtette, hogy dicső őseinek csodálatos építményei a szomszédságában rejtőznek.

A közép-amerikai indián kultúrák közül talán a maják értek a legmagasabb szintre a csillagászatban. Naptáruk vitathatatlanul a legtökéletesebb volt az Újvilágban, és pontossága nemcsak az ókori európai és ázsiai kultúrnépekét, hanem a ma is használt Gergely-naptárunkat is felülmúlja.

A maja napéveket eredetileg december 23-án, vagyis a téli napfordulókor kezdték, de a spanyolok Yucatánba érkezésekor az újévet november 13-án tartották. Ennek a 40 napos elcsúszásnak az oka a papok gondatlansága volt, mert a szertartásokkal idővel többlet törődtek, mint magával a naptárral.

A maják is a 20-as számrendszert használták, és a napok számában náluk is 18 volt az alap szorzója. Ismerték és a napév mellett ők is használták a 260 napos időkört. Ennek neve azonban náluk nem *tonalamatl*, hanem *tzolkin* (colkin) volt.

A szakértők egy része csillagászati okokat tételez fel a colkin 260 napjának eredetére. Az egyik szerint a Mars ún. szinodikus keringési ideje csaknem pontosan 780 nap, és ennek éppen harmada a colkin. Egy má-

sik csillagászati eredet-magyarázat szerint a Vénusz – akár esti, akár hajnali – láthatósági ideje megközelítőleg 260 nap. A Vénusz a majáknál éppúgy, mint Mezopotámiában, a Nappal és a Holddal együtt háromságot alkotott.

Az 52 éves – náluk *xiuhmolphilinek* (siuhmolphilli) nevezett időkor igen fontos szerepet játszott a maja nép életében. Minden siuhmolphilli végén – azaz minden újnak kezdetén – a városok új piramist kezdtek építeni, vagy – gyakrabban – a régiekre nagyobb burkolópiramis került. Találtak olyan maja teokallit is, amely hét rétegből áll.

A városok közelében többnyire 20, de néha 10, sőt 5 évenként egy-egy nagy méretű, egyetlen kőtömbből faragott – azaz monolit – díszes emlékoszlopot, sztélét állítottak fel. Ezeket a régészek találóan kalendárium-köveknek nevezték el. Mindegyiken megtalálható ugyanis a felállítás pontos dátuma.

Azt gondolhatnánk, hogy a maják minden időadatot a colkinok, siuhmolphillik, hónapok és napok segítségével fejeztek ki. De a sztéléken más időadatokat találunk. A maja dátumok ugyanis kivétel nélkül napoknak milliós nagyságrendű számát adják meg.

Manapság a csillagászok jelölnek meg ilyen módon időadatokat az ún. Julián-napok (JD) segítségével. Tudjuk, hogy a 16. században Josephus Justus Scaliger olasz származású francia tudós teológus azt javasolta, hogy a különféle naptári kezdőpontok helyett az időt egy önkényesen kiválasztott, távolmúltbeli időponttól kiindulva napokban számoljuk és adjuk meg. Kiindulópontként a Kr. e. 4713. (–4712.) január első napját jelölte meg, mert szerinte ez előtt nem történt semmi – vagyis ez lehetett a Teremtés időpontja –, így minden esemény idejét pozitív számmal lehet megadni.

(A Julián nevet Scaliger az apja, Julius C. Scaliger után adta az általa javasolt módon kifejezett napoknak.)

Persze ezek a napokban kifejezett idők ma már igen nagy számokat adnak. Például e könyv megjelenésének évében a január 1-ét 2 454 102 fejezi ki Julián-napokban.

Sokáig nem volt ismeretes a maja naptár kezdő napja. Hiába olvasták el például az egyik maja naptárkövön a felállítás dátumát: 1 386 112 nap, nem tudták elhelyezni a mi naptárunk szerinti időrendbe. Ma már kijelenthetjük, hogy a maják a napokat Kr. e. 3114. (–3113.) augusztus 13-tól számították. Bizonyos, hogy ebben a távoli múltban még maja nép sem létezett, így ennek az időpontnak kiválasztása valamilyen általunk még nem ismert kultikus, mitikus okra, például az ennek a világnak vélt kezdetére vezethető vissza. (A fenti naptárkö-példa Kr. u. 682-re utal.)

Az 52 éves siuhmolpilli éve kerek 365 napos. Azt gondolhatnánk, hogy a maják megelégedtek ezzel a napév-értékkel – akárcsak az egyiptomiak a maguk közönséges, szintén 365 napos éveikkel. De nem így volt. A természet nagy megújulási periódusát, a tropikus napév hosszát bizonyára hosszú időközön át tartó megfigyeléseik útján nagyon pontosan ismerték. Bizonyos időnként szökőnapokat iktattak az évek napjai közé, és ezek segítségével a napév átlagos hossza náluk 365,242129 napnak adódott*.

Ez az érték a csillagászt nagyobb csodálatba ejtheti, mint akármelyik óriási méretű, tökéletes technikával felépített és páratlan művészettel kifaragott szobrokkal díszes piramistemplom. Hasonlítsuk össze az egykor pontosnak tartott tropikus éveket:

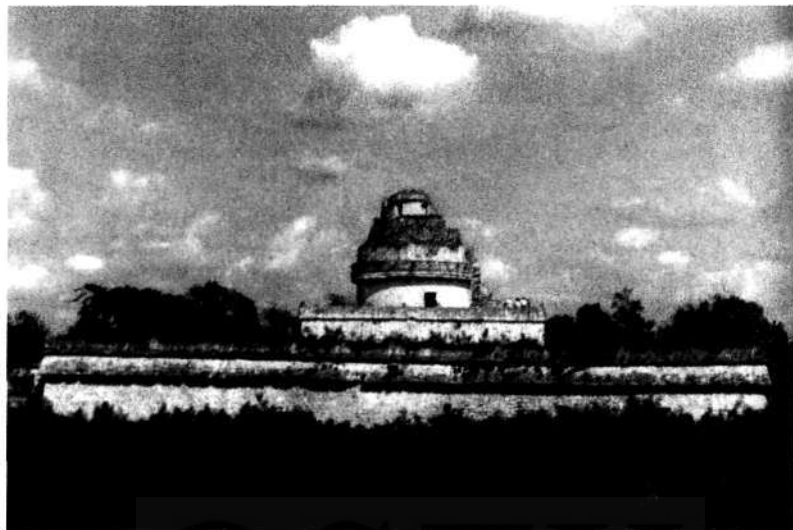
A Julián-év hossza	365,250000 nap
A Gergely-naptár évhossza	365,242500 „
A maja év hossza	365,242129 „
A mai pontosnak vett érték	365,242199 „

Másként kifejezve ez azt jelenti, hogy a Gergely-naptár (a mi naptárunk) évének hibája kb. 3300 év alatt nő fel egy teljes napra, a maja évek viszont mintegy 15 000 évig lennének használhatók minden kiegészítés nélkül.

Még egy érdekesség: a maja számjegyek között megtaláljuk a nullát. Ennek feltűntetésével és helyes használatával a maják mintegy ezer évvel előzték meg a felfedezőknél tartott indiaiakat, és mintegy kétezer évvel az európai matematikusokat.

A maják megalkották a világ eddigi legpontosabb naptárát – de ugyanakkor annak rabjai lettek. Számukra a naptár volt minden tettük elsődleges megszabója. Épületeiket nem a szükségletnek, hanem a naptári szabályoknak megfelelően létesítették. És ez nemcsak a munkák

* Meg kell jegyeznünk, hogy a maják nem ismerték a törteket. Egy példán bemutatjuk, hogy miként adták meg egész számokkal az olyan időtartamokat, amelyeket mi hosszú tizedes törtekkel fejezünk ki. Egy Palenkében talált feliraton a Hold 81 szinodikus – alakváltozási – hónapjának hosszára 2392 napot találunk feljegyezve. Ez azt jelenti, hogy egy maja holdhónap hosszára 29,530864 nap adódik a mai helyesnek vett 29,530588 nap helyett. A kettő közti különbségből megtudható, hogy a maják csak 24 másodperccel mérték a helyes értéknél többnek a holdhónap hosszát. Egy másik felirat 149 holdhónapra 4400 napot ad meg.

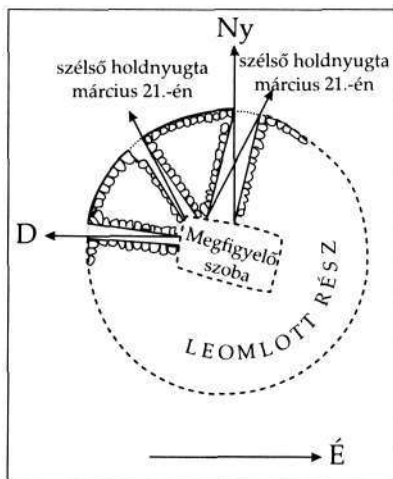
28. ábra. A Chichen-Itzá-i Caracol

megkezdésének időpontjára, hanem az építés módjára is vonatkozott: az emeletek és lépcsők számára éppúgy, mint a díszítő motívumokra. A számunkra nemcsak szokatlan, de olykor rettenetet keltő sok torz ember- és állatalak többnyire számjegy, hónap- vagy napnév, amelyekről a maja naptárrendszer ismeretében ma már leolvashatjuk az építmény korát.

Az észak-yucatáni egykori maja vidék éghajlata teljesen száraz volt. A települések csak úgy tudtak fennmaradni, hogy ciszternákba gyűjtötték az év közben lehullott gyér esővizet. A víz adta a nevét az egyik legnevezetesebb maja városnak: Chichén Itzá (Csicsen Ica; ui. *Chi Chén Itzá* jelentése: Itzá forrásánál v. kútjánál). Az ica maja törzs fedezte fel azt a ciszternát – valószínűleg forrást –, amely köré az 5. sz. közepén várost építettek. A hódítások korában az indiánok azt mesélték a spanyoloknak, hogy – az európai időszámítás szerinti – 10. és 11. század fordulójára körül egy idegen vezér, Kukulkán érkezett Csicsen Ica-ba Mexikóból, ahol Quetzalcoatl (Kecalkoatl: Tollas Kígyó) volt a neve. Mexikóba viszont valahonnan nyugatról jött. A maják is később istennek tekintették. Templomot is emeltek a tiszteletére. Ez a város egyik nevezetessége, a spanyolok által Caracol-nak (Csiga) nevezett épület, amely távolról meglepően hasonlít egy csillagvizsgálóhoz (28. ábra). Az érdekesség az, hogy

29. ábra. A Caracol tornya

30. ábra. A Caracol felső észlelőszobájának vízszintes metszete

a maja időkben valóban csillagászati obszervatórium volt. A közelítőleg gömbfelülettel fedett rész valamikor hengernek épült, csak a későbbi omlások tették obszervatórium-kupolává hasonlóknak (29. ábra).

A legfelső hengert belülről egy – az épület spanyol elnevezését adó – csigalépcsőn lehetett elérni. Ez volt az észlelő helyiség, amelynek igen vastag falába alkalmazott lőrészerű ablakok külső és belső függőleges éleik segítségével érdekes csillagászati irányokat jelölnek ki a horizonton: a nyugatra néző például a nyugati és a déli irányon kívül a tavaszi napéjegyenlőség napján a Hold két szélső nyugtának helyzetét (30. ábra). Sajnálhatjuk, hogy a helyiség északkeleti oldala ledőlt, mert azon is csillagászati szempontból különleges érdekességű irányokat meghatározó ablaknyílások lehettek.

Ugyancsak figyelemre méltó Csicsen Icában az *El Castillo* elnevezésű piramis (31. ábra). A főpiramisként ismert kilenc emeletes építmény négy oldalán széles lépcsőfeljárt vezet a piramis tetejére épített templomba. A feljáratok lépcsőfokainak száma egyenként 92, a négy feljáraton tehát összesen 364 lépcső számolható meg. A napév 365. napját nyilván a legfelső színre épített templom jelképezte. A templom rendeltetését másutt a helyette található Nap-kép vagy dombormű árulhatja el. A „Nap arcú” maja uralkodók egyikének, Pakalnak ismeretes a halotti

31. ábra. Az El Castillo piramis Chichen Itzában

piramisa. Ezt „A feliratok templomának” nevezték el, ugyanis a kőszakofág fedőlapján igen sok írásjegy található. Ezek Pakal hatalmát a Napéval, és halálát a Nap téli napfordulójával vetik össze. A piramis tájolása olyan, hogy a téli napfordulókör éppen mögötte nyugszik le a Nap.

Csicsen Icában hét nagy labdajáték-pálya is volt. Az ezeken lefolyt labdajátékok ugyanúgy függtek össze a Nappal, mint az aztékoknál (lásd a 26.,27. ábrákat).

Nem túl sok, amit a maja csillagászatról, ezen belül a Nappal kapcsolatos ismeretanyagról megtudhattunk. De ennyi is elegendő ahhoz, hogy a maják vallási képzeletvilágából és tudományából megismerjünk és nagyra értékeljünk néhány jellegzetességet. Az épületek irányított-sága, egymáshoz viszonyított elhelyezkedése, továbbá a kőbe vésett tengernyi fantasztikus írás- és számjel sokat elárul a maják vallásáról, Nap tiszteletéről. Itt nincs mód végigvenni a hódítások korában és az után kódexekbe, könyvekbe írt csillagászati vonatkozású gondolatokat, számításokat, rajzokat. Ezek nagy része a Nap, a Hold és a Vénusz járására, periódusaiknak összefüggésére, a fogyatkozásokra és a csillagászati megfigyelésekre vonatkoznak. Mindössze négy eredeti, a hódítások előtti korból származó maja kódex maradt ránk, azok is töredékesek. A legteljesebb és a legszebb köztük az 1739-ben megtalált ún. Drezdai Kódex.

Inkák (kecsuák)

Dél-Amerika kecsua indián népe sem volt szerencsésebb a közép-amerikaiaknál a hódítások korában. De a kultúrája sem volt alacsonyabb azokénál.

Az inkák (szűkebb értelemben: a kecsua uralkodók) népe a 12. sz. végén nyomult a mai Peru felföldjeire. Legyőzte az ott talált, magas fokú kultúrával rendelkező aimara indiánokat. Több száz évig tartó háborúskodással meghódította Ecuador, Peru, Bolívia és Chile csendes-óceáni, sok ezer km hosszú partvidékét

A 16. sz. első negyedében Huayna Capac volt az inka. Mint minden addigi uralkodó, ő is a Nap Fia volt. Halála után idősebb fia, Huascar a perui Cuzcóban, kedvenc fia, Atahualpa az északabbra eső Quitóban székelte.

Ekkoriban, 1532 szeptemberében érkezett a birodalomba 110 gyalogsával és 67 lovasával a spanyol Francisco Pizarro, hogy meghódítsa a perui, kulcsfontosságú helyen fekvő Cajamarca városát. Atahualpának 50 000 felfegyverzett katonája táborozott a közelben.

Az inkának már jelentették, hogy a fehér embereknek villámló, mennydörgő fegyverei és félelmetesen nagy hatásállatai vannak. A papok szerint ők *Huiracocha* (Virakocsa) istennek, az ég és föld, az égítetek és az emberek teremtetőjének küldöttei lehetnek. A kecsua teremtetéstörténet szerint Virakocsa észak felé távozott, és eltűnt a tengerben. Az idegenek ugyancsak észak felől érkeztek, méghozzá a tengeren. Atahualpa kijelölt számukra egy palotát Cajamarcában, és fogadta őket a palota közelében. Pizarro papja feszülettel és Bibliával a kezében üdvözölte az inkát, felszólítva őt, térjen a keresztény hitre, és ismerje el urának a spanyol királyt. Atahualpa megütközött a beszéden, és azt mondta, hogy ő Intihez, a halhatatlan Naphoz imádkozik. Alattvalója sem óhajt lenni senkinek, de hajlandó a spanyol királlyal szövetségre lépni. Pizarro intésére katonái foglyul ejtették az inkát. Atahualpa felismerte a spanyolok arany utáni mohó vágyát, és felajánlotta, hogy a palota 22 láb hosszú és 17 láb széles termét egy hónap múlva fele magasságig megtölteti arannyal, ha szabadon engedik. Pizarro ígéretére szétküldte követeit, hogy gyűjtsék össze a váltságdíjat. Titkon viszont megbízta embereit, hogy bátyját, Huascart öljék meg – attól tartva, hogy az szövetséget köt ellene a spanyolokkal. Meggondolandó, hogy a birodalom észak-déli irányban 4800(!) km hosszú volt, de oly jól kiépített úthálózat és oly kitű-

Az egykori inka birodalom térképe

nően megszervezett hírszolgálat állt az inka hírvivők rendelkezésére, hogy a határidő nem volt túl rövid.

A terem a határidőre megtelt arannyal. Atahualpa természetesen követelte szabadon bocsátását. Pizarro sejtette, hogy ez esetben az inka hadat gyűjt az európaiak ellen. Ezért 1533. augusztus 29-én (éppen 7 évvel Mohácsunk után...) testvérgyilkosság vádjával elítélte és nyomban kivé-

geztette: megfojtatta az utolsó inkát. Ekkor lett vége a magas kultúrájú inka birodalomnak – noha ma is mintegy hárommillió kecsua él ősei földjén.

Az inkák földjén a legfőbb isten a mindent teremtő Inti, a Nap volt. Az inka Inti Fia volt, korlátlan hatalommal felruházva. Senki nem léphetett eléje anélkül, hogy lehúzta volna saruját, és alattvalósága jeléül valamilyen terhet ne vett volna a vállára. Senki nem nézhetett a Nap Fia arcába. Az inka azonban méltóságának szolgája volt. Nem mutathatta jelét semmiféle emberi gyengeségnek. Az egyik inkát például, aki megfutott a csatából, az udvari méltóságok azonnal megfosztották trónjától és száműzték.

Noha száz és száz asszony állt az inka rendelkezésére, csak az egyik volt „Coya” (Csillag), főfeleség, akinek urával azonos tisztelet járt ki.

A nagyobb városok kolostoraiban fiatal lányok, a „Nap-szüzek” nevelkedtek. Csak néhányukat tartották a Nap és az inka szolgálatára, a többiit nővé érésük után az inka a főtisztviselőinek és kegyeltjeinek ajánlódta.

A Nap tisztelete megkövetelte, hogy az inkák gondosan figyeljék a Nap naponkénti és évenkénti útját. A kecsuák ismerték a napévet és a holdévet is, és igyekeztek ezeket összhangba hozni. Csillagászati megfigyelőhelyeket létesítettek a napéjegylenlőségek és napfordulók napjának megállapítására. Egy ilyen „obszervatórium” Cuzcótól mintegy 120 km-re észak-keletre, az Urubamba völgye feletti magaslaton épített Machu-Picchu (Macsu Piksu) romvárosban maradt meg. Itt egy nagy sziklatömbön áll a kerek toronyszerű megfigyelőhely, bizonyára a Nap tiszteletének egyik fő szertartáshelye. E torony két ablakából lehetett megfigyelni a Nap téli, ill. nyári fordulóját. Egy lépcsősor vezet ahhoz a magaslatához, amelyen egykor egy kis templom állt. A papok innen egész éven át végezhetek Nap-megfigyelést. A magaslat közepén a sziklából egy ülőhelyet, trónt véstek ki, amelyen egy 66 cm magas, négyszögletes oszlop állt. Ez az ülőhely az *Intihuatana* (Nap-csapda) nevet viselte (32. ábra) A napfordulók alkalmával az oszlop árnyéka pontosan az *Intihuatana* két fő élén haladt végig. Akkor – nyilván látványos ünnep keretében – könyörögtek a Naphoz, hogy ne térjen ki tovább, menjen vissza évi pályájához.

A legnagyobb ünnepet a napévben a téli – nálunk nyári – napforduló napján, június 21-én rendezték. Ez volt az *Inti Raymi*, amelyre már három nappal előbb, böjtöléssel készült a nép is. Maga az inka már kora hajnaltól várta a napkeltét. Amint a Nap feltűnt, térdre hullt a tömeg, és csókokat dobott feléje. Az inka két kehely rizsbort (sört?) nyújtott égi

atyjának. A bal kezében tartottból maga is ivott, hogy részesüljön a Nap erejéből. A vidékek küldöttei elhelyezték a naptemplomban az arany vagy ezüst ajándékaikat, többnyire állatszobrokat.

Felbecsülhetetlen az az arany- és ezüstmennyiség, amit a hódítók a kecsuák földjén zsákmányoltak. Ahol ma Cuzco katedrálisa, a *Santo Domingo* – vagyis a Szent Vasárnap – áll, emelkedett hajdan a főváros

hatalmas Nap-temploma. Ennek falait aranylemezek borították, a nyugati oldalon elhelyezett nagy arany Nap képének sugarait smaragdból és más ritka drágakövekből rakták ki. A leírás szerint ez az óriási arany felület a téli (nálunk nyári) napforduló napján a Nap visszatükröződő sugaraival az egész templomot beragyogtatta. Körben az addigi uralkodók múmiáinak arany trónszékei álltak.

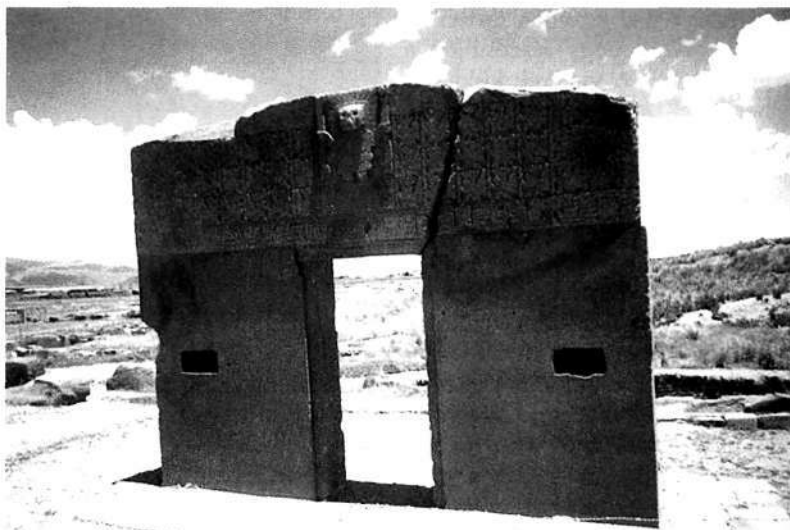
A naptemplom udvarán öt szökőkút állt, természetesen arany vezetékeken át folyt a víz. Még megvan az egyik kút (arany nélkül), amelynek egykor Inti emberi arccal ábrázoló arany lap volt a fedele. Egy katonának sikerült magához venni ezt a kincset, de még aznap szerencsejátékon elvesztette. Azóta sincs hír a fedőlap felől.

Mint az azték Tenocstitlánban, a naptemplom közelében itt is nagy méretű – 200 m hosszú és 100 m széles – kertet létesítettek, amelyben a fűtől a virágokon át a fákig a növények, sőt az állatok: a kígyók, a madarak, a bogarak, de még a lepkék is mind páratlan művészettel kidolgozott aranyból voltak. Ugyanez vonatkozik az edényekre, vázákra, és az azokat hordozó emberalakokra is. A hódítók válogatás és minden irgalom nélkül összeszedték, beolvasztották, és Spanyolországba szállították az anyagukat. A mennyiségre jellemző, hogy bizonyos reális számítások szerint ma már nincs olyan újabb korú aranytárgy a világon, amelyben nem volna ezrelékekben kifejezhető indián arany. Ma is fáj az emberiséget ért veszteség, ha a tárgyakról a beolvasztás előtt készített jegyzékekben ilyesmit olvasunk: „Nőalak aranyból, életnagyságú, mintha élne.”

Helyenként még állnak a híres inka épületfalak. Ezeket többnyire nagy méretű, olykor tíz tonnát is felülmúló tömegű, különféle alakú, egymáshoz faragott és csiszolt sziklatömbökből építették, amelyek közé ma sem lehet sehol beerőltetni egy vékony késpengét. A szállításra és ki-faragásra csak emberi erő állt rendelkezésre. A kereket, és így a kocsit és

32. ábra. A Machu Picchu-i Nap-megfigyelő, az Intihuatana

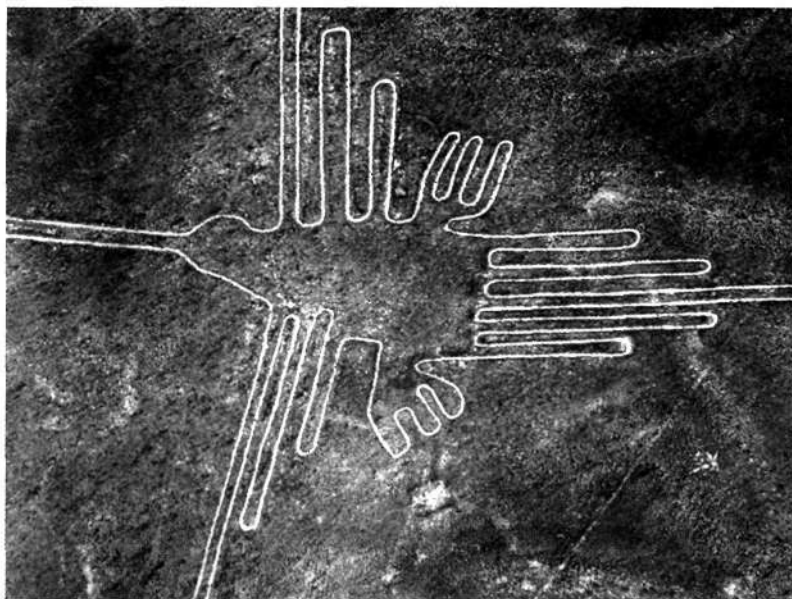

33. ábra A Tiahuanacu-i Nap-kapu az inkák előtti korból (Bolívia, kb. 6. sz.)

más teherhordó járművet nem ismervén, a kecsuák legfeljebb lámák hátára tudtak rakni kisebb terheket. A Cuzco feletti erődítményt, Szacsahuamánt 1438 táján kezdték építeni. A képzelhetetlenül nehéz munkát 30 000 ember mintegy 70 éven át végezte. Az eredmény a világ egyik leghatalmasabb építménye. A külső falat támasztó kőoszlopok magassága több mint 20 m. A különféle alakú és méretű sziklatömbök között van egy kb. 400(!) tonnás is. A megmunkáláshoz a kőszerszámokon kívül réz-őn ötvözetű, vagyis bronz eszközöket is használtak. A bronz volt különben az egyetlen fém, amelyből készítették ékszert közönséges alattvaló is viselhetett a testén.

34. ábra A Nap-kapu fő alakja: a teremtvő Nap-isten

35. ábra Egy óriási Nasca alakzat. A madár csőre a nyári napfordulókör a kelő Nap irántába mutat

Különös, hogy a kecsuák nem ismerték a gondolatok közlésének és megörökítésének más civilizációk által kifejlesztett és használt módszerét: az írást. Egy emlékeztető eszközük volt csupán: a *quipu* (kipu). Ez rúdra vagy keretre erősített színes zsinórok sora volt, amelyeken különböző helyeken és más-más távolságra egymástól csomókat alkalmaztak. Általános vélemény szerint ezek a csomók alkalmasak voltak számszerű adatok rögzítésére, de nincs kizárva, hogy bizonyos események emlékeztetésére is szolgálhattak.

Dél-Amerika földjén még számos indián kultúra nyoma található. Ezek közül megemlíthető a nahua, a chimu (csimu) és az ica-nazca (ika-nazka) kultúrákat, ahol ugyancsak felfedezhető lenne a Nap-kultusz néhány nyoma, de a gyér nyomokon kívül (mint a tiahuanakui Nap-kapu, a Nazca fennsíki ábrái stb.; 33., 34., 35. ábra) nem ismerünk erre határozottabb, biztos dokumentumokat. Az viszont tény, hogy a Kr. e.-i századoktól a spanyol hódításokig terjedő időkből több indián kultúra virágzott, és ezekben mindenhol megtalálható a rendezettebb nap-tár, és az ezzel összefüggő, ezt megalapozó rendszeres Nap-megfigyelés

nyoma. Írás, pontosabb képi ábrázolás híján nem sokat mondhatunk a sokáig teljesen feledésbe merült indián kultúrák szoláris mítoszairól. Ha voltak ilyenek, egykor talán napfényre kerülnek.

KÖZEL-KELET

Perzsia (Irán)

Ahura-Mazda

Perzsia száraz, szubtropikus tájain nemcsak a földműveseknek, hanem a pásztornépeknek – az árjáknak – is keserves volt az életük. A nappali forró időszakban lehetőleg árnyékba húzódtak, és csak napnyugta után vállalkoztak a gyaloglásra. Éber életük nagy részét tehát a csillagos égbolt alatt töltötték, így jól megfigyelhették az égitesteket, azok sajátságait, elsősorban mozgásaikat. Nyomon követhették a hét „bolygónak” pályáját, elsősorban a Napét.

Az ókori Irán vallása kezdetben a természeti erők tisztelete lehetett, de a Kr. e. 7–6. sz.-ban keletkezett vallásreform megsemmisíthette a régi vallás nyomait. A Zarathusztra – más néven Zoroaszter – vallásalapító nevéhez és személyéhez kötött vallás fő tételeit szent könyvek is rögzítették, amelyek közül a legrégebbi és a legjelentősebb a *Zend-Aveszta*. Nincs kizárva, hogy az *Aveszta* több részletét maga Zarathusztra írta. A vallás az akhaimenidák korában (Kr. e. 6–4. sz.) terjedt el. Zarathusztra kultusza a dualista világnézeten alapult. E szerint a világot két erő küzdelme jellemzi. A teremtő isten, Ahura Mazda – a későbbi, párthus időkben Ormuzd vagy Ohrmazd – volt a jóindulatú, ikertestvére Angra Mainju – Ahriman (Ármány!) – pedig a gonosz szellem. Küzdelmük vége a jónak a jövőben bekövetkező győzelme lesz.

Feltételezhető, hogy a küzdelem mítosza a termékeny földön letelepedő földművesek és a terméketlen szteppén állatokat tenyésztők-legeltetők közti ellentétből született.

Ilyen kettősség sok más vallásban is kimutatható, hiszen a két erő – a fény és a sötétség, a jó és a rossz – örök harca minden időben az élet jellemzőjének és meghatározójának bizonyult. A palesztinai qumráni közösségben élt esszénusok iratai között található a Fény fiainak harca a sötétség fiaival. A kereszténységben a Teremtő-Gondviselő Isten Ahura Mazdának, ellenfele a Sátán viszont Ahrimannak szerepét vette át.

Természetes, hogy Ahura Mazda mindenkor a fénnel, a Nap tisztelével állt kapcsolatban. Mint Napot ábrázolták, amint szárnyakkal repül az égen (36. ábra).

36. ábra. Ahura Mazda mint Nap az égen

A perzsa uralkodók – legalábbis az akhaimenidáktól kezdve – valamennyien a szárnyas Nap-képpel ábrázolt Ahura Mazda védelme alá helyezték magukat. Fel is vették a Nap Fia – vagy a Fény Fia – címet, amelyet még az utolsó perzsa sah, Mohammed Reza Pahlavi (ur. 1941–1979) is viselt.

Ahura Mazda nem volt az egyedüli isten. Hérodotosz (Kr. e. 5. sz.) szerint a perzsák tisztelték a Napot (Mithra), a Holdat (Máh), a földet (Zám) és néhány természeti jelenséget és erőt. A fő isten azonban Ahura Mazda volt, de nem maradt a csúcson. Még az akhaimenida korban helyébe az indiai-perzsa eredetű napisten, Mithra („Barát”) lépett. Mithra eredetileg a fény és a tűz, majd a Nap istene volt, közvetítő a földi és az isteni világ között.

Mithra

Az Ahura Mazda kultusz kialakulása korában a világ vagy még a Bika korszakában élt, vagy továbbra is használta ennek jelképeit. A tavaszi (Bika) és az őszi (Skorpió) napéjegyenlőség közötti félév Ahura Mazdáé volt, amidőn a Bika békésen legelt a csillagok rétjén. A világ nyugalomban, ártatlanságban élt. Ez volt az aranykor, az általános boldogság kora. Ám Ahriman megirigyelte a teremtestvéréétől, és skorpió alakban rágni kezdte a bika nemzőszervét. A bika belepusztult a sebébe. Kialudt az élet, eljött Ahriman uralma. A látszólag legyőzött Ahura Mazda azonban a Hold arany edényébe

mentette a Bika erejét, hogy alkalomadtán annak magjából élet születhessen.

De nemcsak Ahriman, hanem maga a Nap is veszélyes a Bika számára. Amikor ugyanis a Nap a tavaszpontban eléri a Bikát, az láthatatlanná válik, vagyis egy időre meghal. A Nap öli meg őt, aki maga is Bika lett. Asztrálmitológiai elképzelés szerint ugyanis a Nap azzá a csillagképpé változik, amelybe évi útja során belép. A csillagkép maga viszont „meghal”: „megöli” a Nap, vagyis Mithra. Ő, a fiatal ta-

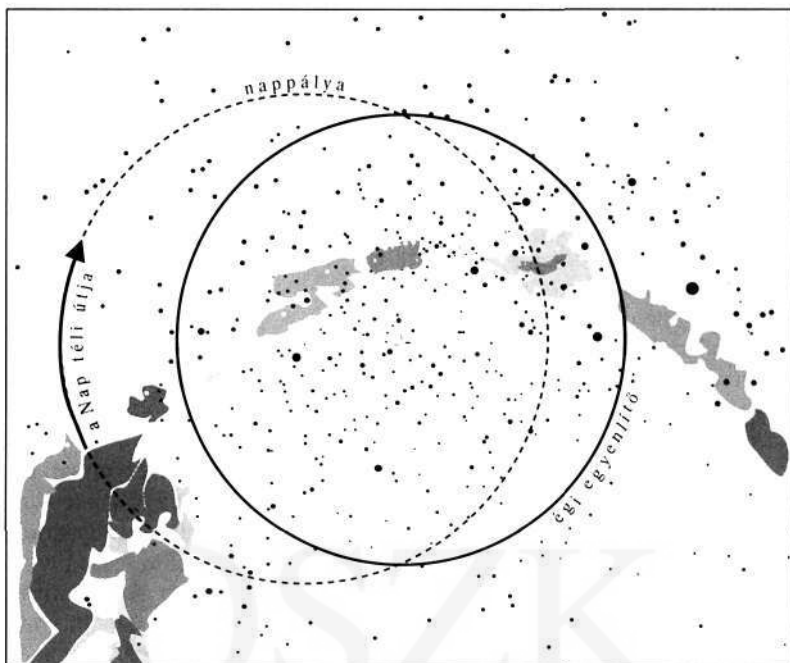
37. ábra. Mithra megöli a bikát

vasz- és napisten az alvilágba szorította ugyan gonosz vetélytársát, de csak úgy tudja átvenni a hatalmat, hogy a Bikába lépve „megöli” azt – vagyis saját magát. Így lesz Mithra a Világ Megváltója, az elpusztult természet életre keltője, vagyis annak kibékítője a teremtetőjével.

Igen sok Mithra-ábrázolás maradt ránk, amelyen ez az önfeláldozás látható (37. ábra).

Ezek az égbolt általában egy barlangot alkot. Mithra perzsa ruhában, fején fríg sapkával az égi bikán térdel, amely súlya alatt összeroskad. Az isten egyik kezével a bikát orrlyukánál megragadja, a másik kezében rövid karddal annak oldalába döf. A bika farka kalászokban végződik. Egy skorpió a bika nemzőszerjét falja. Elöl egy kutya szürcsöli a sebből áradó vért. A földön egy edény, mellette egy oroszlán. Egy hosszú kígyó tekereg a talajon. A bika két oldalánál egy-egy fáklyatartó: az egyik emeli, a másik lefordítja a magáét. A jelenetet fent az Állatöv tavaszi-nyári csillagképei veszik körül. A Nap és a Hold az ábrázolás két felső sarkából figyeli a jelenetet. Számunkra világos lehet a mítosz asztrális eredete:

Az őszi napéjegyenlőség idején, a Bakon, a Koson és a Bikán átvezető nappálya a Tejút által alkotott „téli barlang”-ba esik (38. ábra). A Skorpió csillagkép a horizont fölél emelkedik. Ugyanakkor a Bika az ég tulsó felén a horizont alá nyugszik: Ahriman megöli a Bikát. Vége a fény korszakának, a termékenységnek, a nyári vígságnak. Ám fél év múltán, a tavaszi napéjegyenlőség idején a Nap ismét a Bikába lép, akkor a Skorpió képében Ahriman nyugszik le. Győz a Nap a Bika csillagképben Ahrimanon és annak démonjain, az alvilágba űzve őket. Amint a Hold a Bikába ér és

38. ábra. A Tejút alkotta "téli barlang"

találkozik a Nappal, a Bika magja a földre ömlik, megtermékenyítve a növényeket. Eljön a világos, a szép, a termékeny évszak. Az ábrázoláson lent az edény a Bika-korszak téli napfordulójának csillagképére, a Vízöntőre, az oroszlán pedig a nyári napforduló jegyére, az Oroszlánra utal.

A Bika-kori tavaszi napéjegyenlőségkor este látszó csillagos égbolt szemléletessé teheti az ábrázolt mítosz minden részletét. Nyugaton lenyugszik, vagyis meghal a Bika. Felette a Perseus, „a perzsa”, azaz Mithra, aki a Bikán térdel, és átszúrja annak szívét. A bika farkán a kalászos az ég túlsó felén levő Szűzre, ill. annak kezében levő kalászcsonlóra utalnak. A Szűz kelte az aratás hónapjának kezdetét jelentette. Ekkor gyűjtötték be a termést az aratólányok, ezért hozták kapcsolatba az Arató Születet a Bikával. A Bika sebéből kiömlő vér a horizontot akkor körbevevő Tejútba ömlik. A Nagy Kutya is ott van az ég alsó felén, hogy a bika vérével felnyalja. Magasan látszik az Oroszlán. Alatta a kis Serleg és a Holló

csillagkép. A Vízi Kígyó, a Hydra olyan hosszan húzódik az égen, mint a kígyó a Mithra ábrázolásokon. Végül ott van a Bika közelében a két fáklyavívó, a perzsa fényistenhez tartozó Cautes és Cautopates. Az égen őket az Ikrek csillagjegye képviseli: Castoré – Cautopatesé – a lefordított, Polluxé – Cautesé – a felemelt fáklya. Ezért ábrázolták Cautest többnyire bikafejjel, Cautopatest viszont skorpióval, amely a Bikának, vagyis magának Mithrának halálát okozta. Ők voltak általában a jó, ill. a rossz, a nappal és éjszaka, a nyár és a tél jelképei.

Az isten önfeláldozását a hívők a Mérleg jegyében, vagyis a Kos korszakban az őszi napéjegyenlőség idején ünnepelték. Ekkor metszette a nappálya az égi egyenlítőt, és a Nap kezdett az égi egyenlítő alá, az alvilágba süllyedni. Ezt a hónapot *Mihir*-nek nevezték, ez volt ui. Mithra perzsa neve. Mithra a Mérlegben, tehát ősszel meghalt, de mint Bika a tavaszi napéjegyenlőségkor újjá született. A két napéjegyenlőség ünnepét egyenlő fontosságúnak tartották. Mint a régi vallásokban oly gyakran, a két eseményt: az isten halálát és röviddel utána történő feltámadását egyidőben, a tavaszi napéjegyenlőség körüli napokban ünnepelték.

A kis-ázsiai Attiszt is frígiai sapkában ábrázolták. Ő is természet-isten volt. Anyját, Kübelét a rómaiak csak *Magna Mater* (Nagy Anya) néven emlegették. Kübelé jelképe és tiszteletének tárgyi megnyilvánulása egy fekete meteorkő volt. (Ez volt különben az első keleti kultusztárgy, amely Rómába kerülve köztiszteletnek örvendett.) Attisz, minthogy Astart istennő üldözte szerelmével, kasztrálta magát, és ebbe pusztult bele. Egy természet-isten azonban növényként egy idő múlva újra élni kezd, így ő is „feltámadt”. Meghaló és feltámadó isten volt még a sumér Dumuzi örököse, Tammuz, továbbá Adónisz (*adon*=úr) is. Adóniszt is megszerette Astart istennő, de ennek férje, Arész vadkan képében megölte vetélytársát. Az asszonyok úgy siratták Adóniszt, az ifjút, hogy az három nap után feléledt. Mindez a napéjegyenlőségek táján történt, így ezeknek a meghaló-feltámadó isteneknek tisztelete lassan beleolvadt a legjelentősebb keleti napisten, Mithra kultuszába.

Mindkét fontos csillagászati jelenség – a két napéjegyenlőség – idején a Nap a két nagy égi kör: az ekliptika és az égi egyenlítő egymást metsző pontjába ér. Ez a „kereszt” a mithraizmusban a halálból az új életre kelés jele volt (lásd a 11. ábrát). A régi perzsák szerint az ördög kígyó alakban menekült a kereszt elől. Mithra hívői ezért használták a keresztet mint amulettjelet a gonosz szellemek, betegségek és minden más baj ellen – már jóval a kereszténység fellépése előtt. Szokás volt ezt a jelet kézfejre, homlokra karcolni vagy festeni, ruházatra varrni vagy szőni, és az áldo-

zati szertartáskor a kenyérbe vágni. Ez a jel a Napot jelképezi a tavaszi keresztben, ahol az a téli gonosz hatalmasságokon győzedelmeskedik. A Bika, ill. később a Kos csillagképben az égi egyenlítő fölé kerül, és a horizont alatti sötét alvilágba taszítja a Sárkányt és minden csatlósát. Ő maga is az őszi keresztben túlhaladva a téli sötétbe kerül, de ott csak ideiglenesen tartózkodik, mert minden tavasszal győz. Ezért kapta Mithra Rómában a „*Sol Invictus*” („Legyőzhetetlen Nap”) nevet.

A Napistent gyakran két kulccsal a kezében ábrázolták. A Nap évi útjának ugyanis két „kapu”-ja van: a tavaszi és az őszi napéjegyenlőség. Ezeken kell átjutnia, odaérésekor ezeket kell kinyitnia a kulcsokkal, hogy továbbhaladhasson.

Mint a napistenek általában, Mithra is a téli napfordulókor – az akkori római naptár szerint december 25-én – született. Ekkor érte el a Nap a pályája legalacsonyabb pontját, ahonnan emelkedni kezdett. A Mithra-mítosz ismeri az isten születése helyét: ez barlang. Minden jelentősebb Nap-istenség, mint Dionüszosz, Tammuz, de maga Zeusz is barlangban született. Ezt a helyet nem valami meghatározott földi helyen, hanem az isteneket megillető égbolton lehet és kell is keresnünk. Ilyen égi hely a Tejút-barlang. A Tejút ugyanis az ősztől a tavaszi napéjegyenlőségig terjedő íven, tehát a téli hónapokban mintha üregben, barlangban haladna.

A mítoszok ismerik Mithra szüleit is. Anyjának – mint napistent szülőnek – szűznek kellett lennie, hiszen amidőn a Nap a Bak jegyében a legalsó helyzetébe ért a téli napforduló éjszakáján, akkor kelt a Szűz csillagkép. Ezért tartották szűznek Apollón és Artemisz anyját, Létót, vagy Dionüszosz anyját, Perszephonét, az egyiptomi Hórusz anyját, Iziszt és a többi napisten-anyát.

Mint már tudjuk, a frígiai Attisz kultusza összeolvadt Mithráéval. Egyik mondaváltozat szerint Attisz szűzlánytól, a földi Manától született, aki egy ölébe hullt mandulától esett teherbe.

Mithra apja és tulajdonságainak átadója Ahura Mazda – Ormuzd – volt. Őt azonosnak vették az időistennel, a világ építőmesterével, az égi kováccsal és áccsal. Ezért látunk az ábrázolásaiban a lábainál kalapácsot és fogót. A szíriai Adónisz apja is kézműves volt, aki a legendája szerint feltalálta az emelőt, a kalapácsot és a bányászatot. A babilóniai Marduk apját, Éát a kovácsok, kőfaragók és ácsok isteneként tisztelték.

Az asztrálmitológiában a Tejút nemcsak folyó és barlang, istálló, fa és híd, hanem olykor sziklatömb, amelyet a Napnak tavasszal át kell törni. Több olyan ábrázolás maradt ránk, amelyeken Mithra vagy emberi test, vagy fa alakjában egy sziklából tör elő. Ezért nevezték őt *petrogenész*-nek,

vagyis „sziklából született”-nek. is. Néha neki magának is Szikla volt a neve. Többnyire azonban „barlangban” született.

A nagy perzsa terjeszkedés folyamán Mithra a meghódított népek napistene lett. Mezopotámia leigázása, Kr. e. 6. sz. közepe után átvette Assíria és Babilónia napisteneinek – Marduk, Samas, Nebo stb. – szerepét, viszont a mithraizmusba sok asztrológiai és asztrálmitológiai elem hatolt. Nagy Sándor hódításai (Kr. e. 4. sz.) után a frígiai Attisz és Kübelé kultusza is beleolvadt.

A Mithra-kultusz nemcsak terjedt, hanem – mondhatni – divatba jött. Egyre többen vették fel és adták fiaiknak a Mithrával összefüggő neveket.

Mint azt Plutarkhosz írásából tudjuk, Kr. e. 70-ben VI. vagy Nagy Mithridatész pontusi király megvert seregének menekültjei tengeri kalózok révén megismerték, majd hazaérkezésük után elterjesztették Mithra – a görög kultúrvidékeken Mithrász – vallását. Pompeius győzelme (Kr. u. 38) után a kultusz Rómába került, és meglepő sebességgel terjedt el az egész Római Birodalomban. Érdekes módon eleinte nem a keleti tartományokban, hanem főként Nyugat-Európában.

A római katonák terjesztették a Dunán és a Rajnán fel Galliáig, sőt a tengerszoroson túl Britanniáig és Skóciáig. A „Győzhetetlen Nap”, Mithras tisztelete a kereskedői hálózatban a Földközi tengeren át eljutott Észak-Afrikába is.

Különösen nagy közkedveltségnek örvendett az új kultusz a római középosztály tagjai körében. A régi vallás összeomlott. A polgároknak élénk vágy gyulladt egy olyan átfogó vallás iránt, amely az emberi érzelmevilágot éppúgy kielégíti, mint a tudományos követelményeket. A Mithrász-kultusz éppen ezt nyújtotta (a lassan terjedő kereszténységről most ne szóljunk). A divatba jött kultusz emelkedett etikája, férfias, sőt olykor aszkétikus jellege, az olyan katonai erények magasztalása, mint a bátorság, az önfegyelem, az önmegtartóztatás, továbbá az őszinteség, az adott szó megtartása, a tekintély tisztelete és a kötelesség feltételek nélküli teljesítése nagyon is vonzó volt elsősorban természetesen a katonák és a tisztviselők körében.

Nem képeztek kivételt a filozófiával foglalkozók sem. Tekintélyes filozófiai iskolák – pl. a sztoikusok – tanították, hogy minden élet forrása a Nap. Benne keresendő a világ isteni értelme. A mithraizmus nem üzte el a régi isteneket, csak más néven emelte őket az égre. A lakosság konzervatív tagjai is megnyugodhattak: a régi vallás is belefért ebbe a szoláris panteizmusba.

Az istent gyakran ábrázolták báránnyal, minthogy a kultusz kialakulása korában a tavaszi napéjegyenlőség idején a Nap a Kos – a perzsáknál a Bárány – jegyébe lépett.

Mithras – és általában a napistenek, mint Apollón – tisztelete nem maradt meg a köznép körében, hanem a legfelső uralkodó réteget is meghódította. Augustus (ur. Kr. e. 44 – Kr. u. 14) egyenesen magát tette meg Apollónak, és neki még templomot is emeltek életében. Aurelianus (ur. 270–275) Mithras sugárkoronájával díszített arcképét verette a pénzeire. A római birodalomban az időszámításunk kezdete utáni egy-két század folyamán a *Mithras Sol Invictus* kultusza a virágkorát élte. Aquincumban három Mithras-szentélyt is feltártak. Ismert több nyugat-magyarországi – pl. a soproni – szentély.

Mithra, Mithrász, Mithras – szentélyei, a *Mithraeum*ok homályosan megvilágított barlangszerű helyiségek voltak. A barlang boltozata a Tejút ívét jelképezte az égen. A csillagokat a mennyezeten alkalmazott lyukakon átszűrődő lámpafény jelenítette meg. A misztikus félhomályban a hívők előtt felsejlett a világosság és a sötétség küzdelme, a fény lenyugvása az őszi, dicsőséges visszatérte a tavaszi napéjegyenlőség idején. Megláthatták a csillagokat, a bolygókat, a Tejutat és az Állatövet, amelynek csillagképei megmutatták az utat a durva, anyagi földi való világból a felső, lelki szférák világába.

A hétköznapi szertartásokon megemlékeztek a megváltó-isten önfeláldozásáról. A vacsoraáldozatokon teste, ill. kiömlött vére jelképeként kenyeret és bort vagy vizet ettek-ittak. „Kiontott vére vált meg minket” – mondták, imádkozták, és nyilván énekelték is a hívők.

Mithra mint Nap végighaladt az Állatöv csillagképein. Ezt az évenként megismétlődő eseménysorozatot dramatizált formában ismételték meg nagy hatású rendezvényeken. A kozmikus színjáték résztvevői úgy érezték, hogy kiemelődnek a hétköznapi közönségességéből, és belelátnak, beleérnek a természeti jelenségek titokzatos összefüggéseibe. A Mithra-misztériumban a hívők a csillagos ég jelképes ábrázolása útján egy magasabb világba érezték felemelni magukat. Az előttük lejátszódó események megmutatták nekik az égi erők, elsősorban a Nap és megszemélyesített alakja, Mithra hatalmát, és azokat a kötelékeket, amelyek összekötik őket a csillagokkal, az egész világegyetemmel.

Mithras szorosabb közösségbe, a beavatottak közé csak férfiakat vettek fel. A nők a Mithrával összeolvasztott Attiszt és ennek anyját, Kübelét tisztelték. A zárt közösségbe való felvétel, a beavatás egyfajta szigorú vizsga volt, amelynek során valódi vagy képzelt veszélyeknek és

nélkülözéseknek tették ki a jelentkezőt. Ezek a próbák közel állhattak a szigorú szerzetesrendekbe való felvételhez.

Az a hívő, aki elegendő felkészültséget és elhivatottságot érzett magában a beavatáshoz, jelentkezett az ehhez szükséges próbatételekre. Ha a papok erre alkalmasnak találták, elkezdődött a titkos beavatás. Tudjuk, hogy ilyenén számos ókori jeles és neves tudós, művész, költő átesett, de írásaikban, alkotásaikban nem árulták el a misztérium benső, rejtettebb részleteit, tartva magukat az akkor tett hallgatási fogadalmukhoz.

Amint a jelentkező áthaladt a termen és a lépcsőkön át valódi szentélybe lépett, meglepő fényjátékok kápráztatták el. Állatmaszkos alakok vették körül: az Állatöv megszemélyesített tagjai. Rejtélyes, ringató dalamok zenéjét hallotta. Váratlanul lepte meg egy-egy vadállatfejű istenség képe vagy alakja, hogy próbára tegye bátorságát, állóképességét. Lehetetlen nem gondolni a Varázsfuvola Taminójára, akit Paminával együtt különféle veszélyek fenyegetik a próbatétel útján. Mintha Mithra kultusza egyfajta szabadkőművesség lett volna az antik korban, amelyben az Időisten-apa kőművesként, a kézművesség szerszámaival és jelképeivel jelenik meg.

A templom túlsó végén állt a magát feláldozó bikaistem elfedett kép-mása, amelyhez a jelölt csak lassan, fokozatosan közeledhetett. Csak a sikeres próbatételek után húzták félre az istenség elől a függönyt. Miután meglátta őt az újonc, akkor számították az isten kiválasztottjai, a beavattottak közé. Akkor érezte meg, hogy ettől kezdve az isten oldalán küzd, és vele győz a gonosz felett. És vele áldozza fel magát gondolatban. Érzései az istennel kozmikussá tágultak, ő maga is a csillagok közé emelkedve vándorolt az örök pályán. Eggyé vált istenével, akinek a gonosz elleni küzdőtársává lett, és átérezte annak fenségét és boldogságát.

A beavatás – nyilván a bolygók számának megfelelően – hétfokú volt. Minthogy nem volt könnyű Mithras szolgálatába állni, a mitraizmus hátterbe szorult a kereszténységgel szemben, amelyet bárki, tehát a gyenge, a beteg és a nő is minden nehézség nélkül felvehetett. A mithraizmus az erős, edzett férfiak vallása volt, amely bátorságot, vitézséget követelt meg híveitől. Természetesnek tartható, hogy a mithraizmus pozitív vonásai utat találtak a keresztény hívők egy részéhez is.

A 3. sz. végétől azonban az európai történelmi viszonyok Mithras ellen fordultak. A barbár északi népek sorozatosan betörték a Római Birodalom területére. Elveszték a mithrashívő katonák által megszállt és védett dunai tartományok. Constantinus (ur. 306–337) egyszerű politikai okokból a kereszténység felé fordult, és azt 313-ban államvallássá tette az

egész Római Birodalomban. Az egykori zsidó eredetű szombat helyett Mithras napja, a vasárnap lett a heti ünnepnap. Ezt a keresztények könnyen fogadták el, hiszen Jézus ezen a napon támadt fel. Még fontosabb ünnep-áthelyezés volt Jézus bizonytalan dátumú tavaszi születésnapját a téli napfordulónak – akkori római naptár szerinti – napjára, december 25-ére helyezni. Ez a tett egyik ragyogó példája a pogány eredetű ünnepek keresztényesítésének. Addig igen sok keresztény is vonult a téli napforduló előtti éjszakán a szabadba, hogy megünnepelje a kelő „új Nap” születését. Így lett Mithra egykori születésnapja Jézusé, és heti napja, a vasárnap kereszténnyé. Ez utóbbit különben – mint láthattuk – a legtöbb indogermán nyelvben Nap-napnak nevezik.

Több mint valószínű, hogy maga Constantinus is a Mithras-kultusz híve volt. Még 313 után épített diadalívén is megjelenik a *Sol Invictus*, a Legyőzhetetlen Nap alakja. Constantinus idejében vert fémpenzeken mindvégig megmaradt a Nap képe. Az új fővárosban, Konstantinápolyban a császár felállította a Napisten szobrát, amelynek arcvonásai az övét viselték. A hívő keresztények sem tettek éles különbséget Jézus és Mithras között, hiszen azt tartották Jézusról, hogy az égen hajtja a kocsiját. Trója püspöke nyíltan megvallotta a császárnak, hogy mindig a Naphoz imádkozott. A nagy vallási átalakulás korában az új keresztények egy részének nem okozott nagy nehézséget Mithrasról Jézusra való áttérés. A heti pihenőnap a vasárnap, a Nap napja maradt, amelyen nem volt szabad munkát végezni, és a törvényszékek is zárva maradtak.

361-ben Julianus császár, hajlamait követve, felújította és újból általánossá tette Mithras kultuszát. A Legyőzhetetlen Nap papsága ujjongott, és hamar helyreállította istene templomait, szertartásának helyeit. Újra megindultak bennük a Mithras-szertartások, misztériumok, beavatások. De nem sokáig.

Julianus, aki a keresztényektől az *Apostata* – Hitehagyott – melléknevet kapta, túl hamar (363-ban) halt meg ahhoz, hogy a kultuszt megszállárdíthatta volna. A sors fintora, hogy a perzsák elleni harcban perzsa nyílvevő okozta halálát, noha Mithras épp ellenfeleinek hazájából származott. A rómaiak jelet láttak ebben: a perzsa isten nem kívánja részükről a tiszteletet, az imádatot. Megkezdődött a perzsa isten kultusza, az „ördögi bálványimádás” nyomainak barbár megsemmisítése. A varázsolás és a csillagjósolás vádjával illették Mithras híveit. Sikerral égették el a papok minden szertartáskönyvét, felkutattak és megsemmisítettek minden mithraista írásművet. Csak a kövek álltak ellen a vad „pogányellenes” tombolásnak. De nagyon is érthető, hogy a kereszténység és a Mithra vallás közti nyilvánvaló hasonlóság miatt is a keresztények min-

den lehetőséget megragadtak, hogy meggátolják a veszélyes pogányság összehasonlítását az egyedül igaznak tartott keresztény tanításokkal.

Amit ma a Mithra-kultusból ismerünk, azt az isten szobraitól, dom-borműveiről, képeiről, továbbá kultushelyeinek, templomainak ma-radványaiból rakhattuk össze.

Hogy Mithrának már a kereszténységet megelőzőleg is milyen erős volt a kultusza Rómában, bizonyítja Mithra egykori vatikáni temploma, akit ott Attisszal és Kübelé isteni szűzzel és anyával együtt tiszteltek. Ez a Mithra-Attisz szentély volt az ókor vége felé ezeknek az isteneknek fő kultushelye nyugaton. Főpapjuk az egykori pápai tiarához hasonló sü-veget viselt. Mithras szoboralakjára a katonai jelleg hangsúlyozása céljá-ból vörös katonacipőt adtak – ami később a pápákra hagyományozódott. Szent Ágoston beszámol arról, hogy Mithras egy papja ezt mondta iste-néről: *Et ipse pileatus Christianus est*, vagyis (Mithras) maga süveges ke-resztény.

A fő Mithra-(Attisz-) szentély helyén ma a Szent Péter székesegyház magasodik a római Vatikán-dombon.

Palesztina

Természet-istenek

A Földközi-tenger keleti partvidékének, a héberek Kánaánjának ókori népei, mint a hettiták, ugaritaiak, föníciaiak, szírek és a többiek mind sokistenhívők voltak. Amelyik hatalom politikai vagy katonai szem-pontból meghódította szomszédait, annak legfőbb vagy legkedveltebb istenét tisztelték az alávetettek is – természetesen a sajátjaik mellett. Baál, Dagón (Dágon), Attisz, Adon(isz), (az egykori sumér eredetű Dumuzi, héber-arámi változatban) Tammuz, Astaróth (Istar, Astart, Astarte), később Mithra és Jahve kultuszát egyaránt megtaláljuk a meg-felelő helyen és időben. Különösen Tammuz-Adónisz kultusza virág-zott. Tammuz minden őszi elején az alvilágba szállt, de nem maradt a sötétség, a halál birodalmában: az asszonyok gyásza, sírása, jajveszékélé-se feltámasztotta. Nagy volt ekkor az öröm, a vidám ünneplés. Tammuz ugyanis nem volt más, mint a tavasszal kiújult természet, a növényzet, az elvetett és látszólag meghalt mag, amely aztán tavasszal új életre kelt. A szírek Adónisz, a frígek Attisz és az egész Közel-Kelet Tammuz istene nemcsak a növényzet volt, hanem maga a Nap. Kultuszaikat még évszá-

zadokkal Jézus fellépése után is ki lehet mutatni. A szírek Adónisz, a frigei Attisz halálát, majd feltámadását ünnepelték. Firmicus Maternus (4. sz.-i szicíliai helytartó) állítása szerint a Mithrásszal azonosnak vett Attisznak köszobrát éjszaka egy ravatalra, majd egy sírba helyezték és meggyászolták. Egy idő után kiemelték onnan az isten-képmást, mire a hívők hangos örömkialtásba törtek ki. Mécseseket, fáklyákat vittek oda, a szertartást vezető pap a jelenlevők ajkait olajjal kente meg, miközben ezeket a szavakat mondta: „Megvigasztalódtunk, minthogy az isten meg van mentve, ezáltal mi is mentesültünk gondjainktól.”

A Kr. e. 12. sz. végén megjelent zsidó törzsek magukkal hozták ábrázolhatatlan és név-kimondási tilalom alá eső Jahve (JHWH, helytelenül Jehova) déli, sivatagi istenségüket, aki eredetileg a Hold, a természeti erők: szelek, viharok, földrengések, tűzhányók ura volt. A honfoglalás után Jahve összeolvadt a kánaáni Él – régies többes számban Elóhim – antropomorf istennel. Kr. e. 1. évezred elejétől Jahve-Elóhim volt hivatalosan a zsidóság egyetlen istene, bár a próféták szüntelenül ostromozták a más hittel kacérkodó, az egyistenhívést el-elvető zsidókat. A jeruzsálemi szentély papsága többnyire nem sok eredménnyel harcolt a helyi istenekben, a Baálokban (is) hívők vallási elhajlásával. Közvetett adatokból biztosra vehetjük az egyre terjedő Mithra-kultusz meglétét és hatásait Kánaánban a Kr. e.-i 1. sz.-tól Jézus fellépését követően is a 4. sz.-ig.

A zsidó naptárban két újév szerepel: Tisri 1-e, ill. Niszán 1-e. Tisri az őszi, Niszán a tavaszi napéjegyenlőség hónapja. Noha Jahve eredetileg a Hold istene lehetett, a naptárban a Nap járásához igazított hónapokra tették a hivatalos állami és a vallási újév kezdetét. Ezt a hagyományt mindmáig követi a zsidó egyház.

Héber napmítoszok

Teremtés

A héber nyelvű Tóra a Teremtés (Mózes 1.) könyvével kezdődik. Ebben részletes leírás található arról, hogy az Úristen milyen ütemezésben teremtette a létezők világát, méghozzá hat nap alatt. Elgondolkodtató, hogy az első napon megszületett a világosság, a harmadik napon pedig előálltak a „zöldellő növények”, noha még nem volt napfény. Nap ugyanis csak a negyedik napon tűnik fel új teremtményként:

Akkor megint szólt Isten: „Legyenek világító testek az égbolton s válasszák el a nappalt az éjszakától.

Ezek határozzák meg az ünnepeket, a napokat és az éveket.
Fényeskedjenek az égbolton s világítsák meg a földet.”
Úgy is lett. Isten megteremtette a két nagy világítót.
A nagyobbik világítót, hogy uralkodjék a nappalon és a
kisebbik világítót, hogy uralkodjék az éjszakán...

Világos tehát, hogy régi héber teremtésmítoszban az égitestek szerepe kizárólag az ember szolgálata volt: világítottak, ill. lehetővé tették az időbeosztás rendszerének, a naptárnak megalkotását. A szövegben említett ünnepek elsősorban a napév kiemelt fontosságú napjai: a napégyenlőségek és a napfordulók napjai lehettek, másodsorban az újholdak és a holdtölték megszabta holdhónapok, amelyek mindvégig szerepet kaptak a zsidó naptárakban.

Illés

A Kr. e. 9. sz.-ban uralkodott Ahaszja (Ahazjá), Izrael királya, amikor leesett a palota tetejéről és betegen feküdt, követeket küldött Moádba, hogy kérdezzék meg Ekron istenét, Baal-Zebubot (Baalzebúbot), felépül-e a bajából. A követek találkoztak Illés prófétával, aki visszaküldte őket a királyhoz, hogy mondják meg neki: meg kell halnia, mert nem Izrael istenéhez fordult. A király haragjában ötven embert küldött „Isten emberéért”, aki egy hegy csúcsán ült. A parancsnok felszólította Illést, hogy jöjjön le onnan, de a próféta ezt mondta neki:

„... ha Isten embere vagyok, szálljon alá tűz az égből,
és pusztítson el ötven embereddel együtt.” Ekkor tűz
szállt le az égből, és elpusztította az ötvennel együtt.

(2Kir 1; 10)

Az eset ugyanígy megismétlődött további ötven emberrel. A harmadik ötvennel azért nem, mert azok parancsnoka kegyelmet kért a tömeges halált is előidézőni képes varázstudománnyal rendelkező prófétától.

Visszaemlékezve a földhöz túl közel került, pusztító tűzű hélioszi napszekérre, jogosan vélhetjük, hogy a héber mítoszokba az azoknál régebbi görög Nap-mítosz elemei kerülhettek be.

De vannak egyértelműbb jelek is a próféta és a görög napisten szoros hasonlóságára, szellemi rokonságára. Illés úgy tudta, hogy őt az Úr forgószéllal fogja az égbe ragadni. Amikor próféta-társával, Elizeussal járkálva beszélgetett, egyszer csak egy tüzes lovak vontatta sugárzó szekér

39. ábra. Illés próféta szekere, amely az égbe ragadta

jött (39. ábra), elválasztotta őket egymástól, aztán Illés a forgószéllal „fölment az égbe” (2Kir 2; 11).

A próféta nevééről annyit, hogy eredeti héber nyelven Élihu, vagy Élia, a Jeromos-féle latin fordításban, a Vulgatában Helias. Ezek rokon hangzása Hélios-szal, a görög napistennel valóban szembeszökő, és aligha tekinthető véletlen hasonlóságnak.

Országos Széchényi Könyvtár

Sámson.

Sámson – héberül Simson – történetét a Biblia a Bírák könyve 13–17. fejezetében mondja el. A név a sémi Semes, Samas, Samsz stb. tulajdonévre utal, ami Napot jelent. Már a név alapján sejthetjük, hogy valami Nappal összefüggő mitológia rejlik Sámson története mögött. (Életét ugyanúgy a Napnak az Állatövön át vezető évi útjával lehet összemérni, mint Héraelészt.)

Sámson Izrael egyik bírása lett. Akkor volt a testi ereje, hogy pusztán kézzel képes volt széttépni egy oroszlánt. Abban az időben Izrael ellenséges viszonyban állt a filiszteusokkal (akikről később Palesztina kapta a nevét). A családban, sőt a népben is nagy megütközést keltett, amikor Sámson filiszteus lányt szemelt ki magának feleségül. A filiszteusok is tartottak tőle, ezért a nép vezetői ottani esküvőjére harminc embert rendelt ki, hogy biztonságul a közelében legyenek. Sámson még az egybekelés előtt összekülönbözött velük, elhagyta őket, és egy időre

visszatért szülei házába. Amikor aratás idején meg akarta látogatni feleségét, kiderült, hogy azt közben egyik barátjához adták, és Sámsonnak helyette annak húgát ajánlották fel. Sámson nagy haragra gerjedt,

... elment, fogott háromszáz rókát s szerzett egy csomó csóvát. Az állatokat farkuknál összekötötte egymással, és minden két fark közé tett egy csóvát. Aztán meggyújtotta a csóvákat, és nekieresztette a rókákat a filiszteusok vetéseinek. Így meggyújtotta a kénéket meg a lábon álló vetéseket, aztán a szőlőket és olajfákat is.

(Bír 15; 4–5)

Ilyen általános tűzveszélyről a Phaethón-legendában olvashattunk, amelyet a földfelszínhez közel került Nap-szekér okozott.

Sámson aztán beleszeretett egy filiszteus nőbe, Delilába. A filiszteusok fejedelmei fejenként 1100 ezüst sékelt ígértek Delilának, ha kitudja Sámsonról ereje titkát.

Delila így szólt Sámsonhoz: „Mondd meg nekem, miben rejlik nagy erőd, mivel kellene téged megkötnözní, hogy tehetetlenné tegyenek?”

(Bír 16; 6)

Sámson háromszor mondott erre egy-egy módot, de egyik sem vette el az erejét. Delila aztán egész nap gyötörte Sámson szavaival, és addig zaklatta, amíg az halálra fáradt. Feltárta hát előtte egész szívét, és így szólt:

„Borotva sose ért a fejemhez... Ha megnyírnak, elhagy erőm, gyenge leszek, olyan, mint a többi ember.”

(Bír 16; 16–17)

Delila elaltatta a hőst, levágta hét hajfürtjét, és jeladására a filiszteusok rátörtek Sámsonra, elfogták, kiszúrták a szemét, fogságba vetették és malmot hajtottak vele.

Idők folyamán Sámsonnak kinőtt a haja. Amikor a filiszteusok fejedelmei áldozatot mutattak be istenüknek, Dágonnak, előhozatták Sámson, hogy mulatságukra legyen. Sámson az épületet tartó két oszlophoz vezette magát, és hajával együtt visszanyert erejével ledöntötte őket. A rászakadt épület vele együtt mindenkit megölt: háromezer férfit és asszonyt.

Ha a „Napfi” nevű hős történetét elmásult, ősi Nap-mítosznak fogjuk fel, a hajszálak csakis a Nap sugarait jelenthetik, amelyek a Nap erejét adják. Amikor a Nap elveszti sugarait, elvesz az ereje is. Ha visszanyeri őket, visszakapja erejét.

Bizonyos óvatossággal annak a gyanúnknak is hangot adhatunk, hogy a Nap sugarainak elvesztése nem a napi mozgás okozta esti, sem a hideg évszabbeli fénycsökkenés, hanem valami rendkívüli jelenség eredménye lehetett (még vakságot is okozott!). Ilyen esemény a napfogyatkozás, amikor a Nap nem tűnik el, csak a sugarait veszti. Kellő fenntartással még arra a fogyatkozásra is lehet következtetni, amelynek segítségével nemcsak „Sámson hajszálainak” elvesztését tudjuk megmagyarázni, hanem meghatározhatjuk Sámson bíró élete utolsó szakaszának korát is.

Sajnos a történészek – ha egyáltalán ténylegesen létezett és nem kitálat, mitikus személynek tekintik Sámson –, nem tudják évre pontosan behatárolni tevékenysége időszakát. Annyi bizonyos csak, hogy a bírák korának második felét lehet számításba venni, és ez a Kr. e. 1070 és 1030 közti évekre tehető. Ebben az időszakban öt napfogyatkozás volt észlelhető Sámson lakhelyeiről. A legnagyobb fokú, legfeltűnőbb sötétséget („napugár-vesztést”) a Kr. e. 1041. november 23-án a reggeli órákban beállt, 94%-os napfogyatkozás okozta. Ilyen nagyságú, reggeli napfogyatkozás igen feltűnő, mert nagyfokú sötétséget okoz. Ennek időpontja nemcsak a zsidó őstörténelem egyik érdekes eseményének, hanem egy héber Nap-mítosz keletkezésének idejét is lerögzítheti.

Eszter könyve.

A Kr. e. 5. sz. elején uralkodott iráni I. Xerxész király idejére visszavezethető elbeszélést, a bibliai Eszter könyvét tekinti a zsidóság a *purim* ünnep eredetére szolgáló magyarázatnak. A történet röviden a következő:

Ahasvérus (Ahasvérós, vélhetőleg I. Xerxész) király elűzte feleségét, Vástit. A helyébe keresett és megtalált szűz a zsidó Hadassza vagy Edissza (Mirtusz) lett Eszter néven. Eszter Mardokeus (Mordokaj) nevű nagybátyjának fogadott lánya volt. Mardokeus meghagyta neki, hogy ne árulja el zsidó nemzetiségét.

A király magas méltóságra emelte egyik főemberét, Amánt (Hámán). A beiktatási ünnepségen Mardokeus nem borult le előtte. Amán megtudva, hogy Mardokeus zsidó származású, elhatározta, hogy minden zsidót kiirtat a birodalomban. Már sorshúzást (*pur-t*) is tartottak a királyi udvarban a harmadik, vagyis Sziván hónapban a nagy népirtás napjára,

ami az utolsó – Adar – hónap 13-án lett volna. Eszter merész közbenjárására a király az ellene tervezett merénylet megghiúsítása miatt Mardokeust fő királyi emberévé tette, Amánt pedig felakasztatta. A *pur* rettegett napja nagy vigalomba csapott át a zsidóságnál.

Eszter könyve a bizonyosság arra, hogy a Biblia szövege az átírások és módosítások ellenére is megőrizte az egykori babiloni (Nap-)isten Marduk tavaszi születésnapjának ünnepét, az újévet. Az elbeszélésben jól felismerhetők az istenek nevei: Marduk (Mardokeus) és Istár (Eszter). A zsidók mindmáig megtartott Purim ünnepében visszatükröződik a babiloni újév kettős jellege, hiszen a régi *pur* gyásszal kezdődött és örömünnepként végződött.

Marduk (sumér néven „A Nap Bikája”) maga volt a tavaszi Nap. Születésnapján – újévkor – ünnepelték Marduknak Tiámat feletti győzelmét. Ünnepe kezdetekor az őskori történetet, a Marduk misztériumot mint színdarabot el is játszották. Ám az egykori mítoszban Tiámat legyőzése után Mardukot börtönbe zárták, a sötétben több sebtől vérezve sínylődött. A színjátékban a főistent Marduk földi mása, a király személyesítette meg. A papok sorra elvették tőle hatalmi jelvényeit, arcon ütötték, meghúzták fülét, ostorral verték. A megalázottnak fel kellett sorolnia bűneit, amelyek a nép bűnei voltak. Aztán a régi mítoszban Istár, a misztérium-játékban annak helyettese megy az „isten” felkeresésére és felélesztésére. „Feltámadása” után főpap feldíszítette a királyt az uralkodás jelvényeivel. Az első tavaszi napkeltével kezdődött a babiloni Újév, természetesen vidámsággal teli örömnünnepként.

A tavaszi napéjegylenlőség napja – egykor március 25-e – Európában is több helyen az új év első napja volt a középkor folyamán.

Napimádás.

Az Ótestamentumban néhány nyom a zsidóságnál egykor meglevő napimádásra, legalábbis Nap-tiszteletre mutat. Ez általában össze lehetett kötve a Hold tiszteletével, mert e két égitestet együtt említik a szövegek.

Kr. e. 8. sz. második felében élt Ézsaiás (Izajás) próféta könyvében Isten megfeddi a júdai nőket hiúságuk miatt, és a próféta megjövendöli büntetésüket:

Azon a napon eltávolítja ékszereiket az Úr:
a lábpereceket, a napocskákat és holdacskákat...
(Ézs 35; 18)

Hogy ezek az égitesteket valamilyen formában megjelenítő kis ékszer-
rek nem csupán díszül szolgáló csecsebecsek voltak, arra egy másik bibli-
ai szövegrész utalhat:

... ha a napot néztem, miként ragyogott,
vagy a holdat, mikor méltósággal haladt,
ha a szívem titkon tán megzavarodott,
s ha csókra emeltem kezemet a szájhoz,
ez is bűn számba megy a bíró szemében,
hisz akkor fent az Istent megtagadtam volna.
(Jób 31; 26–28)

A Napra és a Holdra emelt kéz és a csókhintés nyilvánvalóan az égi-
testek egykori imádásának jele volt a Jahve-hitre áttért zsidóságnál.

Jézus és a kereszténység

A sokat szenvedett zsidó népnek csak egy-két, dicsőséget szerző és a né-
pet szebb jövőjében bizakodással töltő vezetője, uralkodója akadt. Ilyen
volt Salamon és Dávid király. A sanyarúbb századokban élt zsidó prófé-
ták igyekeztek fenntartani a reményt a nagy megszabadító, a Messiás el-
jövetelét hirdetve. Nyilvánvaló, hogy a nép mindenkor olyan vezér
érkezését várta, aki a külső ellenségtől is meg fogja szabadítani őt. Aki vi-
szont eljött, nem katonai erőt hozott, hanem a legtöbb polgár számára
nem sokat mondó lelki tartást prédikált: a bennük munkálkodó ellensé-
gek, a kishitűség, a rosszakarat, a bűnök elleni folytonos küzdelmet.
A földi élet céljául nem az evilági jólétet, anyagi sikereket, hanem a halál
utáni lakóhelyen, a mennyországban az örök boldogság elérését jelölte
meg.

Jézus születési helyéről sok vita folyt az egyháztörténészek körében.
Az Újszövetség irataiban Jézusról mindig mint „názáreti” történik emlí-
tés, még kivételesen sem nevezik „betlehemi”-nek. Ezért az életével fog-
lalkozó szakértők szerint csupán a Messiásra vonatkozó Mikeás-féle
jövendőlés igazzá tétele érdekében helyezték az evangélisták a születési
helyét Betlehembe:

Te pedig, efráti Betlehem,
bár a legkisebb vagy

Júda nemzetségei között,
mégis belőled származik az,
aki uralkodni fog Izráelen.

(Mik 5;1)

Tény viszont, hogy Betlehemben a 4. sz.-ban is mutogattak egy barlangot, amelyben Jézus született volna. És az is tény, hogy a pogányok azt Tammuzt vagy Adonisz születési helyének tartották, és ott ezeket az isteneket tisztelték. Ezt a 4. sz. közepén ott, Betlehemben született Jeromos egyházatyja is felpanaszolta. Feltételezhető, hogy ez a barlang eredetileg Tammuzé volt. Őt különben Daud vagy Dávid (am. Kedvenc) néven nevezték, és az is lehetséges, hogy Betlehemet ezért és nem a nagy királyért tartották Dávid városának. Ez volt a világ megváltójának, tehát a természet-isteneknek földi születési helye, így Mithráé is, aki egygyé forrt a régi palesztinai természet- és napistenekkel. A Bibliában sehol nincs említés betlehemi „barlang”-ról, mégis annak vette a betlehemi istállót néhány egyházatyja – pl. Origenész (3. sz.) –, továbbá egy-két apokrif evangélium.

Jézus születési hajlékát, az istállót is megláthatjuk az égen. A Tejút „téli barlang”-ja, tehát a Bakon, a Koson és a Bikán átvezető Nap-út, a barlang-„istálló” állatvilága is a csillagok között található az égen. Amidőn a Nap a téli napfordulón a Bakban éjfélkor az alsó delelési pontjára ért, akkor deelt a meridián legfelső részén a Jászol (a *Praesepe*-halmaz, M44) és a Két Szamár (az újkorban: Rák). A Ráktól délre fekvő egykori Egyszarvút azelőtt Ökörnek nevezték.

Istállóról különben csak Lukács evangéliumában esik szó, állatokról ott sem, ezekről csak a népi hagyomány tud, talán Ézsaiás alapján:

Az ökör ismeri gazdáját,
A samár is urának jászlát...

(Ézs 1;3)

Lukács említi a jászolt, amelybe az újszülött Jézust fektették. Ennek párhuzama is megvan olyan fényistenek kultuszában, mint Hermész és Dionüszosz. Ezeknél hosszúkás jászolkosár (gör. *liknon*) szerepel, amelyben a gyermek-isteneket ünnepélyes körmenetek alkalmával hordozták.

Egy ilyen jelenetet ábrázoló őskeresztény katakomba-képen három, ajándékot hozó alak látszik, akik perzsa ruhát viselnek. Valószínű, hogy ez mithraista ábrázolás. Ezt a perzsa öltözetet látjuk viszont a 6. sz.-ban épült ravennai San Apollinare Nuovo bazilika mozaikképén (40. ábra).

40. ábra. A három bölcset Betlehemben. A ravennai St. Apollinare Nuovo bazilika mozaikképe

(A „napkeleti bölcsek” azonban valószínűleg babiloni vagy szippari csillagász-papok voltak, akik a Jupiter és a Szaturnusz ritka háromszoros együttállását a Halakban értelmezték úgy, hogy „megszületett a zsidók királya”.)

Országos Széchényi Könyvtár

Voltak – és talán vannak még – olyan kutatók, akik Gilgames, Héraklész, vagy Sámson naphősökhöz hasonlóan Jézus egész életét a Napnak az állatövi csillagképeken át vezető útjára vezetik vissza. Szélsőséges esetben az egész újszövetségi történetet – beleértve Jézus személyét is! – csupán a valóságban sosem létezett mítosznak tekintik, amelynek minden mozzanatát az égről olvasták le az evangélisták. Negatív tanulságul azért érdemes végigkísérni Jézus egy évét a német Arthur Drews szerző nyomán. Ő a valószínűleg legrégebbi, Márk-féle evangélium szövegét vette alapul.

Márk Keresztelő János működésével kezdi írását. Evangéliuma elején Ézsaiás (Ézs 40;3) jóvendöléseiből idéz:

„Íme, elküldöm előtted követemet, aki elkészíti
utadat: kiáltó hangja szól a pusztában: Készítsétek az
Úr útját, tegyétek egyenessé ösvényeit!

(Mk 1;2-3)

Az említett német szerző az Úr útját természetesen az Állatövvel, Jézust a Nappal veszi azonosnak. Minthogy szerinte Jézus (a Kos korszakban) a **Bakban** született, ezt, az év legterméketlenebb időszakát értelmezi a János által említett „pusztá”-nak.

A kiáltó, János (Johannes) neve a szerzőt Oanneszre emlékeztette. A babiloni Éát ugyanis Bérosszosz (babiloni történetíró, Kr. e. 3. sz.) Jannesznak vagy Oannesznak említi. Éa viszont különös, hullőszerű isten volt. Csillagképe a **Vízöntő**, ami alatt a Déli Hal csillagkép látható. Ezzel lehet magyarázni, hogy János a Megváltót a Jordán vizében megkeresztelte.

A szerző arra is kitér, hogy Oannesz – Éa – fő kultushelye az Eufrátesz menti Eridu város volt. Innen kapta volna nevét az Eridanus égi folyó, amely nem más-, mint a Vízöntő urnájából kiömlő víz. Eridanus viszont szógyökileg azonos a Jordánnal. És minthogy a Nap évenként az égi Jordánban, az Eridanusban kezdi új életét, Jézusnak ezért kellett a Jordán folyóban megkeresztelkednie.

A Vízöntő után a Nap a **Halakba** lép. Jézus a Genezáret-tónál megpillantja a két halász-testvért: Simont (a későbbi Pétert) és Andrást. Még két halászt is hív: Jakabot és Jánost, akik hálóikat rendezgették, de első hívó szavára mindent hátrahagyva követték őt (Mt 1;16–20). A Halak nyugvásakor az Ikrek delelnek a Tejút szélén, amely mint háló, terül szét az égen.

Ezt követőleg a Nap a **Kosban** halad tovább. Elérte hát a tavaszpontot, megtörve a sötét, gonosz égi hatalmak erejét. Jézus ekkor gyógyítja meg a tisztátalan lélektől megszállt embert, továbbá Péter beteg anyósát (Mk 21;21–30).

A következő Nap-állomás a **Bika**. Jézus felszólítja Lévi vámost, Alfeus fiát, hogy kövesse. Minthogy Alfeus neve a babiloni *alpu*-ból származik, amely bikát jelent, a vámos Máté tehát – Máté evangéliuma szerint – a „Bika fia” (Mk 2;14).

Az **Ikrek**et, a Nap következő csillagképét még bonyolultabb módon köti össze a szerző Jézus életével. Jakab ősatyja minden fiáról mondott, ill. jövendölt valamit. Simeonról és Léviről nem éppen hízelt:

Simeon és Lévi testvérek,
Erőszak eszközei a fegyvereik.
Közösségükbe ne menj...
(1Móz 49;5)

Jézus ebben az időben – a farizeusok megbotránkozására – vámosok és bűnözők közé ült, és velük közös asztalnál evett-ivott (Mk 2;15–16). Ez is magyarázható az égről és a görög mitológiából: Az Ikrek – Castor és Pollux, vagyis Kasztór és Polüdeukész – vendégszeretők voltak...

A **Rák** a következő állatövi csillagkép. Amikor az kel, a Szűz – teljes névén: Arató Szűz – delel, kezében az ég legalsó pontjában levő kalással (Spica). Jézus tanítványaival akkor egy gabonaföldön kalászt tépked (Mk 2;23).

A Rákban és az **Oroszlán**ban ért a Nap a nyári napforduló pontjára, vagyis a legmagasabb helyzetébe. Jézus kiválasztotta 12 tanítványát, és felment velük a hegyre. A tanítványok száma természetesen az Állatöv csillagképeinek száma – a szerző magyarázatától függetlenül is. Drews szerint viszont Jézus azért nevezte Zebedeus fiát Boanergesnek, mennydörgőnek, mert az Oroszlán a Jupiter „háza”, Jupiter viszont a mennydörgés ura (Mk 2;13–18).

Az Oroszlán után a Nap a **Szűz** jegyében jár. A Szűz az ókorban azonos volt az istenanyákkal: Izisszel, Istárral, Démétérrel, Kübelével, akiket gyermekükkel a karjukon szoktak ábrázolni. (Ezek szinte összetéveszthetők a „Mária a Kisjézussal” elnevezésű képekkel-szobrokkal.) A prédikáló Jézushoz ekkor ment anyja, Mária, hogy hazahívja.

Következik a **Mérleg**. Amint a Nap ebbe lép, eljött az aratás ideje. Ekkor tűnik fel Perseus és sarlókardja a nyugati horizonton. Jézus a vetésről és az aratásról mond példabeszédet (Mk 4;1–29).

Jézus korában a Nap a Mérlegnél lépte át az őszi napéjegylenlőség pontját, és ez után az Állatöv nyári negyedéről a viharos őszibe jutott. Jézus hajója a tó túlsó part felé tartva nagy szélviharba került, a hullámok a hajóba csaptak, amely már kezdett megtelni. A rémült tanítványok felébresztették a hajó hátsó részén alvó Jézust, aki szavának erejével lecsillapította a szelet és a tó vizét (Mk 4;35–39).

A túlsó partra érve Jézus egy dühöngő megszállottat látott, aki egy sírban lakott, és nem lehetett megfékezni. Jézus megparancsolta a vad emberben lakó démonoknak, hogy költözzenek a közeli disznócsordába. Azok így is tettek. A csorda bevetette magát a tóba, és a disznók belefuladtak. A Nap a **Skorpió**ba lépett, ahol az égi sír – a vörös Antares – található, a halottak lakhelye. Minthogy a keletiek a Skorpiót olykor

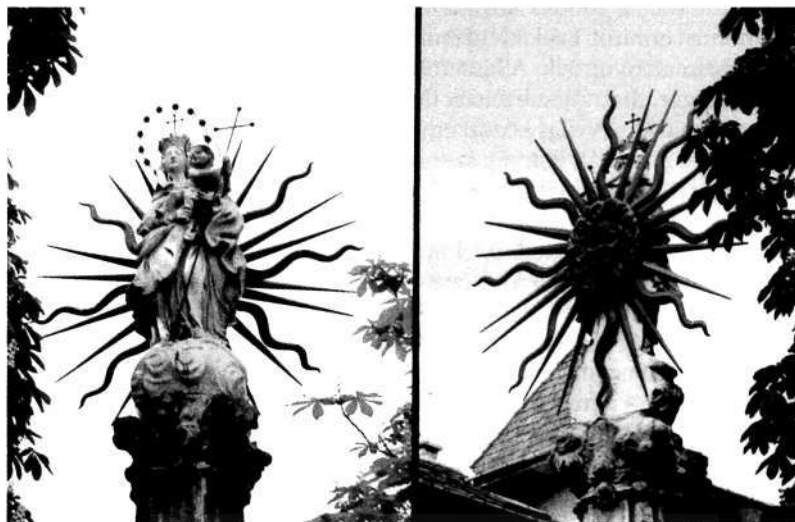
vaddisznónak, a gonosz Ahriman vagy Sátán állatának látták, tilos volt disznóhúst enniük. Ezek kívül amidőn a Skorpió kel, a Bikában a *Hyadok* csillaghalmaz nyugszik. A Hűádok neve egy népi magyarázat szerint a *hűsz*-ből (gör. disznó) származik (Mk 5;1–13).

A Skorpió és a Nyilas között egy kis égi íven a Kígyótartón (*Ophiucus*) is átvezet a Nap útja. Igazság szerint ez a 13. állatövi csillagkép lenne, de minthogy a 13-as ősidőktől fogva tökéletlen, sőt szerencsétlen szám, készakarva „kifelejtük” az Állatövből. Az *Ophiucus* a görög Aszklépiosznak, az orvos-istenségnek felel meg, érthető tehát, hogy (a Nap-)Jézus ebbe érve meggyógyítja a 12 éve vérfolyásos asszonyt, sőt feltámasztja Jairus lányát (Mk 5;25–42).

A Nyilas jegyében lépve a Nap elveszti az erejét, naponként gyengül. Jézus Názáretben, nevelkedése (szülő?-)helyére megy, de az ottlakók hitetlensége miatt nem tudott tenni egyetlen csodát sem (Mk 6;1–5).

A Nyilas után évi útja megtétele után a Nap ismét a Bakba lép, – vagyis Jézus a Márk evangéliumában befejezte első egyéves (kör)útját. A német szerző folytatja következtetéseit Jézus életének további történéseinek a Nap útjával való párhuzamba állítása terén. Az evangéliumokból Jézusnak három földi éve következtethető ki. Ezért a német szerző, ismeretek közlése szempontjából tagadhatatlanul gazdag könyvében a Nap három teljes évi útját követi és hasonlíttja össze Jézus életének történéseivel. Nyilvánvaló, hogy következtetéseit nem kell és nem is szabad komolyan venni. Keressünk inkább tényleges nyomokat az evangéliumokban, hogy Jézus személyét és a vele történt eseményeket hogyan szándékoztak követői az akkor divatos napistenek, elsősorban Mithrász vonásaival felruházni. A szándék azonban túlélte Jézust, és a napimádatból a halála utáni évszázadokban is több jel, jelenség rakódott személyére, ill. annak tiszteletére.

A születő kereszténység elé igen sok gát emelkedett. Meg kellett küzdeni Mithrász akkoriban megerősödött és egyre kedveltebb kultuszával. De meg kellett nyerni a hagyományokhoz, az Írás szavaihoz ragaszkodó zsidóságot. Meg kellett győzni a görög-római valláskör isteneiben hívőket is a Jézus által hirdetett eszmék igazáról. És egyáltalán: el kellett fogadtatni Jézus isteni voltát, tehát be kellett bizonyítani isteni eredetét. Ezért egyrészt alkalmazni kellett rá az őtestametumi jövendöléseket, másrészt hasonlóvá kellett tenni őt az akkor tisztelt „pogány” istenekhez. Ez utóbbiak közül legelőször a napistenek jöhettek számításba. Ezek közül a legalkalmasabbnak a *Sol Invictus*, a Legyőzhetetlen Nap látszott, aki akkoriban nem annyira Hélioszt, mint Mithrászt jelentette. Az

41. ábra. A „Napba öltözött” Mária egyik barokk szobra előlről és hátulnézetben

ő kultuszához volt ajánlatos alakítani a keresztény mitológiát. És ezt Jézus követői meg is tették, bár olykor talán nem is voltak tudatában e szándékuknak. És nemcsak Mithrász, hanem más, lehetőleg jelentős istenek életének mozzanatai is megjelentek a Jézus körül kialakult legendákban, majd az evangéliumokban.

A klasszikus (Nap-)istenek anyja szűz, apja isten, olykor mesterember (építő, ács, kovács stb.) volt. Jézus származása is tökéletesen összevágott Mithrászéval: anyját szűznek tartja a Biblia, égi atyját istennek, földi apját pedig mesterembernek írja le – nyilván a korabeli közhitnek megfelelően.

Júda tartomány „királya” Heródes a megszületett Kisjézust, mint vetélytársát, halálra kereste (Mt 2). A görög mitológiából jól ismert Kronosznak és fiának, Zeusznak ellentéte. Kronosznak ui. megjósolták, hogy fia fog véget vetni uralmának. Ezért aztán Kronosz lenyelte minden megszületett gyermekét – kivéve Zeuszt, akit anyja, Rheia a születése előtt biztos helyre menekített. Ezt a párhuzamot a mítosz ismerői Jézus istensége bizonyítékának vették, hiszen akkoriban, az első századokban minden, kicsit is műveltebb polgár ismerte a görög mitológia szereplőit és azok történetét. És hogy milyen istenhez hasonlították leginkább Jézust, azt az Újszövetség legutolsó, de bizonyos, hogy az egyik

legrégebben írt könyve, a Jelenések is elárulja. Ebben a szerző, „János” az égbe jutott álmában. Egyik ottani látomásáról így számol be:

...nagy jel tűnt fel az égen: egy asszony a napba
öltözve, és a lába alatt a hold, a fején pedig
tizenkét csillagból álló korona; várandós volt...
...Feltűnt egy másik jel is az égen: íme, egy hatalmas
tűzvörös sárkány... és a sárkány odaállt a szülni
készülő asszony elé, hogy amikor szül, felfalja a gyermekét...
(Jel 12;1–4)

Ámbár az újabb bibliakutatások arra mutatnak, hogy a Jelenések könyve valószínűleg még Jézus születése előtti korból származó zsidó apokaliptikus mű, a keresztyének sosem haboztak a „napba öltözött asszonyt” Jézus anyjának, Máriának, gyermekét pedig Jézusnak tartani. A „napba öltözés” magyarázatául azt vették, hogy a gyermek Jézus sugárzása „öltöztette” Mária alakját fényözönbe, napfénybe (41. ábra).

Az asztrális magyarázat igen egyszerű: az égi nőalak nem más, mint a Szűz csillagkép, amelyet a Nap, amint odaér, elborít vakító sugaraival. Így is, úgy is természetes, hogy a Jézus-képek feje körül nagyon hamar megjelent a Nap- és napisten-ábrázolásoknál megszokott, az istenalak fejét körülvevő sugársereg. Ez a glorióla aztán mint fénykarika áthagyományozódott Jézus családtagjaira, majd szent követőire. A legegységelműbb Nap-jelkép azonban bizonyára a katolikus szertartások egyik, ha ugyan nem a legjelentősebb kellé-

42. ábra. Egy arany monstrancia (szentségtartó)

ke, a monstancia vagy szentségtartó, amelyen a befoglalt, Krisztus testévé átváltozott kerek(!) ostyából arany (Nap-)sugarak áradnak ki (42. ábra).

A Jézus előtti és utáni egy-két században fellángolt a keleti, többnyire fiatal meghaló és feltámadó természetistenek kultusza. És minthogy Jézus a keleti természet- és napistenekhez: Attiszhoz, Adóniszhoz, Mithrászhoz, Tammuzhoz hasonlóan meghalt, de rövid idő után feltámadt, kézenfekvő volt napistenhez hasonlítása. Ehhez mindenekelőtt a magát a világ megváltásáért feláldozó Mithrász adta a legvilágosabb napisten-példát.

Jézus születési idejét később a Napnak, a napistenekének megfelelően azok hagyományos időpontjába, a téli napforduló idejére tették.

(Kis kitérőt téve fel lehetne tenni a kérdést, hogy valójában az év melyik napján született Jézus. Ezt a régi keresztények sem tudták. Csak az látszott biztosnak, hogy tavasszal: Szent Ambrus egyházatya (4. sz.) szerint ugyanis tél és nyár között. Alexandriai Kelemen (3. sz.) április 19-ét tartotta az igazi születésnapnak. Mások január 6-a, március 25-e vagy 28-a, április 18-a, május 20-a vagy 29-e mellett érveltek. Mint látjuk, ezeknek az időpontoknak nagy többsége nem mutat kapcsolatot a napév kiemelt fontosságú napjaihoz. A kérdést azonban Constantinus – minden addigi őskeresztény dátummal szemben – egyértelműen a napistenek születése idejére, a téli napforduló egykori, december 25-ére eső napjára helyezte.)

Jézus napisten-voltának szándékolt bizonyítási kísérletére a születési dátumának lerögzítésén kívül a leghatásosabb példa a Jeruzsálembe való bevonulása. A nép királyként, Dávid fiaként, pálmaágakat eléje hintve, hozsannázva fogadta. Ehhez a kitörő ünnepléshez hozzájárult az a körülmény is, hogy nem sokkal az előtt támasztotta fel kedves ismerősét, a három napos halott Lázárt. Ezzel hatalmas feltűnést és hírverést keltett mind hívei, mind papi ellenfelei körében. Mind a négy evangélista részletezi Jézusnak pályája legfelső csúcsára, a húsvéti szertartásra a fővárosba érkezését. Nézzük János evangélista beszámolóját:

Másnap, amikor az ünnepre érkező nagy sokaság meghallotta, hogy Jézus Jeruzsálembe jő, pálmaágakat fogtak, kivonultak a fogadására, és így kiáltottak: „hozsánna! Áldott, aki az Úr nevében jön,
Az Izráel királya!”

Jézus pedig egy számarcsikóra találva, felült rá, ahogyan meg van írva:

„Ne félj, Sion leánya,
íme, királyod jön,
számarcsikón ülve.”

(Jn 12;12–15)

Az utóbbi idézetet Zakariás könyvéből (Zak 9;9) vette János evangélista. Nyilván ezért említ számarcsikót Márk és Lukács is. De a legrészletesebben szóló Máténál más szöveget találunk:

Amikor közeledtek Jeruzsálemhez... Jézus elküldött két tanítványt, és ezt mondta nekik: „Menjetek az előttek fekvő faluba, és ott mindjárt találtok egy megkötött számarat a csikójával együtt: oldjátok el, és vezessétek hozzám... Ha valaki szól nektek valamit, mondjátok meg, hogy az Úrnak van szüksége rájuk, és azonnal elengedi azokat.” Mindez azért történt, hogy beteljesedjék a próféta mondása:

„Mondjátok meg Sion leányának:
Íme, királyod jön hozzád,
szelíden és számaron ülve,
igavonó állat csikóján.”

A tanítványok elmentek, és úgy cselekedtek, ahogy Jézus parancsolta nekik: odavezették a számarat csikójával együtt, ráterítették felsőruhájukat, Jézus pedig ráült. A sokaság legnagyobb része az útra terítette felsőruháját, mások ágakat vagdaltak a fákról, és az útra szórták. Az előtte és utána menő sokaság pedig ezt kiáltotta:

„Hozsánna a Dávid Fiának!
Áldott, aki jön az Úr nevében!
Hozsánna a magasságban.”

(Mt 21;1–10)

Egy 1852-es kiadású Károli-féle Bibliában az érdekes versek (Mt 21;6–7) a következőképpen szerepelnek:

Elmenének pedig az ő tanítványai, és úgy tselekedének,
a' mint nékik parantsolta vala Jézus.
És elhozák a' szamárt és annak vemhét, és az ő felső ruhá-
ikat azokra teríték, és Jézust ülteték azokon felül.

Ugyanezek a versek egy újabb (1933-as) kiadású Károli-féle Bibliában:

A tanítványok pedig elmenvén és úgy cselekedvén, a
mint Jézus parancsolta vala nékik.
Elhozák a szamarat és annak vemhét, és felső ruháikat
rájuk teríték, és ráüle azokra.

Végül az 1979-es kiadású katolikus Biblia szövege szerint:

A tanítványok elmentek s úgy tettek, ahogy Jézus meg-
hagyta nekik. Elhozták a szamarat és csikáját, ráterítették
ruhájukat, ő pedig felült rá.

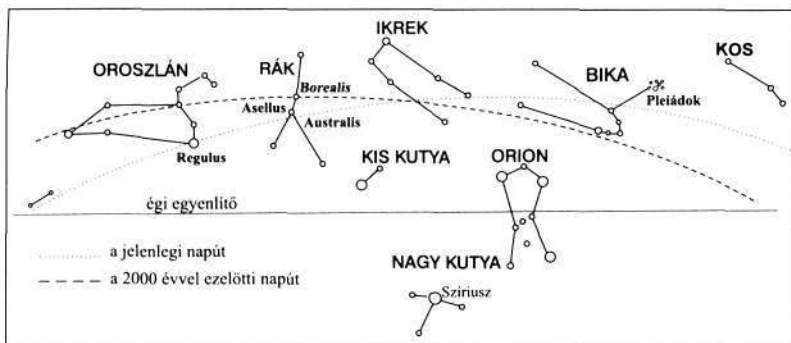
Láthatjuk, hogy ruhák és a szamarak a különféle fordítású bibliákban hol egyes, hol többes számban állnak. Ugyanezt tapasztaljuk a német, francia, angol és más nyelvű bibliákban is. Sokan fordítási hibára gyanakodtak, de akárhogy is vesszük a szöveget, az azt a furcsaságot sugallja, hogy Jézus egy időben két számaron ült. De nincs itt semmiféle tévedés. A megoldást a csillagászat adja:

A napistenek egy év során hol a sötétebb alvilágban, hol a vidámbabb tavaszi-nyári csillagok közt jártak. A legmagasabbra, hatalmuk, dicsőségük csúcsára nyilván a nappálya legfelső pontján, a nyári napfordulóban értek. Már történt említés arról, hogy a Rák csillagképet egykor Két Szamár néven is ismerték. Ennek nyoma két fényesebb csillagának máig is használatos neve: *Asellus Borealis*, ill. *Asellus Australis* – északi, ill. déli Szamárka (43. ábra).

Az evangéliumok és a bibliamagyarázatok szerint Jézus azért vonult számarháton Jeruzsálembe, mert ezt jövendölte meg Zakariás próféta:

Örvendj nagyon, Sion leánya, ujjongj, Jeruzsálem leánya!
Királyod érkezik hozzád, aki igaz és diadalmas,
alázatos és számaron ül, számarcsikó hátán.

(Zak 9;9)

43. ábra. A nappály a Jézus korában a Rák (Két Szamár) csillagképben érte el legmagasabb helyzetét

A Biblia ismerői tudják, hogy ezt a jövendölést Zakariás részben Ézsaiástól vette át, de az eredeti szövegben nincs szó szamarokról:

Mondjátok meg Sion leányának:
Jön már Szabadítód, vele jön szerzeménye,
előtte jön munkája eredménye.

(Ézs 62;11)

A Jézus korabeli Palesztinában mind a több istenben hívő pogányok, mind a hellenisztikus görög-római műveltségű polgárok előtt világos volt, hogy ha a Nap – a napisten – a Rák csillagképbe lép, elérte dicsősége tetőfokát. Ezeknek felvilágosítása, sőt megtérítése volt a célja Jézus asztrális felmagasztalásának.

Dionüszosz mítoszában találunk olyan jelenetre, amelyben a kedvelt szőlő-, bor- és napisten egyszerre két számárra ült. Neki nem volt szüksége napistenhez hasonlóvá tételre és tisztelete növelésére, Jézusnak viszont annál inkább. Tanítványainak és az evangéliumok szerzőinek el kellett látniuk őt azokkal a lényegyet érintő és/vagy külsőséges jegyekkel, amelyek a megtérítendő számárra ismerősek voltak, hogy az e jelekkel rendelkező, addig ismeretlen isten elfogadható legyen számukra. Ilyen szándékukra Pál történetében is van példa, aki az athéni polgároknak Jézust, ill. Teremtő atyját az ott látott „Ismeretlen Isten” oltárfelíratra hivatkozva mutatta be (ApCsel 17; 22–28).

Jézus jeruzsálemi bevonulásának részletes leírása hatásos érv lehetett mind az ottani zsidóság, mind a műveltebb polgárság számára. Az előb-

bieknek a Zakariás-féle jövendölés a számmal, az utóbbiaknak a napistenekkel való egyeztetés lehetett elgondolkodtató érv Jézus messiási, sőt isteni volta mellett.

Úgy látszik, a pogányoknak szánt érvek a korai századokban a keresztényekre is hatottak. Számos olyan ábrázolást ismerünk, amelyen Jézus, mint napisten, égi szekéren utazik. A későbbi egyházi himnuszokban és énekekben is vissza-visszatér a Világosság, a Fény, a Nap hasonlat Jézusra, és nemcsak átvitt értelemben. Az elsorolhatatlanul sok példa helyett elegendő itt csak a mi egyik első nyelvemlékünkre, a Mária siralomra hivatkozni, amely Jézusról mondja:

Világnak Világa...

vagyis hogy Ő a világ fényessége, a világ Napja. Ezt eredetileg maga Jézus mondta magáról:

„Én vagyok a világ világossága”
(Jn 8;12)

A Nap – és a Hold – látszó járásával beszabályozott időfelosztási rendszernek, a naptárnak nagyobb keresztény ünnepei kivétel nélkül összefüggésben állnak a Nap évi útjának, a napévnek fontos időszakaival, időpontjaival. Ezt a régebbi és a későbbi századokban élt egyházi vezetőknél köszönhetjük. Így Jézus születési idejét egyértelműen a napév egyik sarkalatos pontjára helyezték, hiszen minden napisten a téli napfordulón született. Ettől a naptól kezdve növekedett ugyanis a fény, és szorult vissza a sötétség.

Jézus megkeresztelésének – a szó eredeti értelmében: „alámerítésének” – napja a hagyomány szerint január 6-a. Ezen a napon tartották Dionüszosz ünnepét. Ezt a természet-istent Egyiptomban Ozirisszel azonosították, és ennek ünnepén – január 6-án – vizet merítettek a Nílusból. Azt tartották ugyanis, hogy az a víz idővel megédesedik. Dionüszoszról egyenesen azt hitték, hogy az általa merített víz borrá változik. Nem lehet véletlen, hogy János evangéliuma szerint Jézus is tett ilyen csodát a kánai menyegzőn, aminek ugyancsak január 6-án tartja az egyház az emléknapiját.

Minden kereszténynek illik tudni, hogy mikor van az évben húsvét. Jézus feltámadásának emléknapja, húsvét vasárnap: a tavaszi napéjegyenlőséget követő holdtölte utáni első vasárnap. Az előtte levő pénte-

ket, a nagypénteket tartják Jézus halála napjának. Ekkor feszítették keresztre. Halálakor Lukács evangéliuma szerint a Nap elsötétedett – vagyis napfogyatkozás lett volna. E különösség felett már az ókorban sok vita folyt. Jézus ugyanis a zsidó húsvétkor, Niszán hó közepén halt meg. Minthogy a zsidó hónapok mindig újholddal kezdődtek, a hó közepén telehold a holdfázis. Ekkor pedig legfeljebb holdfogyatkozás lehet, napfogyatkozás soha, hiszen a Napot napfogyatkozáskor elfedő Hold az égboltnak éppen ellenkező oldalán, a Nappal szemben található. A fanatikusok égi csodára hivatkoztak, hiszen „Isten mindent megtehet”. A józanabbak szerint semmiképpen nem lehetett napfogyatkozás, és a sötétséget például erős felhősödés vagy más természeti jelenség is okozhatta. Még földrengésről is tesz említést Máté és Lukács evangéliuma.

Lehet, hogy az evangéliumok összeállítása idején, tehát néhány évtized múltán már összekeveredett az emlékezetben három esemény: Jézus halála, egy napfogyatkozás, és egy földrengés. Jézus halála – nagy valószínűség szerint 30. április 7-e – előtt pár hónappal, 29. november 24-én volt Jeruzsálemben egy 90%-os napfogyatkozás, amely bizonyára észrevehető, sőt nyomasztó hatású lehetett, minthogy délidőben, a Nap legnagyobb fényessége idején állt be. És adatunk van arra, hogy a napfogyatkozással egy időben a kis-ázsiai Nikaiában (Nicaea) súlyos földrengés volt, amit valószínűleg Jeruzsálemben is érezhettek.

Jézus halálának ideje tehát a tavaszi napéjegyenlőséggel áll kapcsolatban. Talán fölösleges hangsúlyozni, hogy minden keleti természet- és napisten halálának – és feltámadásának! – idejét is tavasszal ünnepelték.

Az egykori tanítványok és egyházatyák számítása minden jel szerint bevált: a kortársak elfogadták Jézus istenségének érveit, és a kereszténység, az emberiség szellemi, erkölcsi, társadalmi életének bizonyítottan legerősebb összefogó ereje győzött a többi vallás felett. Így élhette át minden külső és belső ellenséggel szembeszállva az emberiség legnehezebb korszakait. És be kell látnunk: győzelmében része volt a legközelebbi csillag, a Nap egykor imádott isteneinek.

UTÓSZÓ

Az emberiség szellemi történetének három legnagyobb állomása, szellemi életének három döntő eredménye az időbeosztás, az írás és a vallások kialakulása volt. A legrégebbi írásos művek nagy része összefügg a vallással, mert isteneket szerepeltető mítoszokat dolgoz fel. És az istenek, sőt a főistenek között minden esetben megtaláljuk a Napot. Ő az, aki termékennyé teszi a földet, érleli a magot, a gyümölcsöt. Mozgása szabja meg, mikor milyen földmunka válik szükségessé. Egyszerű csillagászati megfigyelése révén jutott az ember egyre pontosabb naptár – és több termés! – birtokába.

Sok népnél a Nap volt a mindeneket teremtő erő. És ez a szerep, feladat és képesség részben átszállt a monoteisztikus égi hatalomra, az Egyetlen Istenre is. Ezért találkozunk sok ezer év elteltével is teremtő és fenntartó erejének jelképeivel, legyen szó köztereinkről vagy templomainkról. És ha ezeket közelebből, mélyebben megvizsgáljuk, felfedezhetjük, hogy eredetük a csillagos égre: az égitestekre és azok titokzatos, majd lassan megfejtett törvényeknek eleget tevő látszó és valódi mozgásukra mutat. A legnagyobb figyelem természetesen a Napot és annak égi útját kísérté. Nagy hőseiket is látni vélték mögötte. Nyilvánvaló, hogy a nép vezetői szoros kapcsolatot: közvetlen rokonságot igyekeztek látni és láttatni maguk és a legfontosabb égitest, a mindenki által elfogadható istenség között. A Nap Fiai, ha élnének még, legalább ötezer éves múlttal dicsekedhetnének.

De minden halott feléled, ha emlegetik. Ha nincsenek is már a Földön Napfiak, itt élünk mi, akik emlékezünk rájuk és Atyjukra, akitől – így vagy úgy – az életünket kaptuk. Átvitt értelemben tehát mi vagyunk a Nap gyermekei: lányai és fiai. Illik tehát megismernünk őt és leszármazottait, az őseinket, és ezeknek égi Atyjukra irányult gondolatait.

Aki részletesebb, több oldalú ismereteket óhajt szerezni a Nappal összefüggő kultúrtörténeti témakörből, olvassassa Jankovics Marcell: **A Nap könyve** című, hallatlanul gazdag művét.

Jóval szerényebb könyvecskéjét szakmai áttekintésnek szánja, az olvasáshoz sok szellemi élvezetet remél és kíván, a hézagosan felsorolt forrásmunkák nagy részét pedig gondolatébresztő olvasmánynak ajánlja.

a szerző.

Néhány forrásmunka

- BACKOFEN, JOHANN JACOB: *A mítosz és az ősi társadalom*. Gondolat. Budapest, 1978.
- BAUDEZ, CLAUDE – PICASSO, SYDNEY: *A maják letűnt városai*. Ford. Veressné Deák Éva. Park. Budapest, 1991.
- Biblia. Ford. Munkaközösség, Szent István Társulat. Budapest, 1979.
- Biblia. Ford. Károli Gáspár. Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya. Budapest, 1990.
- DREWS, ARTHUR: *Der Sternhimmel... Eine Einführung in die Astralmithologie*. E. Diederichs. Jena, 1923.
- DROSSLER, RUDOLF: *Als die Sterne Götter waren*. 3. Aufl. Leipzig, 1981.
- GHIRSHMAN, ROMAN: *Az ókori Irán*. Gondolat. Budapest, 1985.
- VON HAGEN, VICTOR W.: *Sonnenkönigreiche*. Knauer. München-Zürich, 1962.
- Q. HORATIUS, FLACCUS: *Összes versei*. Szerk. Borzák I. és Devecseri G. Corvina. Budapest, 1961.
- JACOBI, BERNHARD: *Beszélő kövek*. Gondolat. Budapest, 1968.
- JANKOVICS MARCELL: *A Nap könyve*. Csokonai. Debrecen, 1996.
- JOHNSON, PAUL: *A kereszténység története*. Európa. Budapest, 2001.
- KERÉNYI KÁROLY: *Görög mitológia*. Gondolat. Budapest, 1977.
- KRAMER, SAMUEL NOAH: *Mesopotamien. (Übertagung aus dem Englischen)*. Rowohlt. Hamburg, 1971.
- MIELKE, HEINZ: *Sonnengott und Sternenfeuer*. Neues Leben. Berlin, 1975.
- Mitológiai ÁBÉCÉ*. Munkaközösség. 2. kiadás. Gondolat. Budapest, 1973.
- MÜLLER, ROLF: *Der Himmel über dem Menschen der Steinzeit*. Springer. Berlin-Heidelberg-New York, 1970.
- OERTWIG, SIEGFRIED: *Gang durch versunkene Städte*. 3-te Aufl. Prisma. Leipzig, 1960.
- OSBORNE, HAROLD: *South American Mythology*. Hamlin Publishing Group Ltd. Feltham Middlesex, 1968.
- P. OVIDIUS, NASO: *Római naptár* (ford. Gaál László). Helikon. Budapest, 1986.
- PAPKE, WERNER: *Die Sterne von Babylon*. Gustav Lübke. Bergisch Gladbach, 1989.
- PONORI THEWREWK AURÉL: *Bibliai csodák*. Gondolat. Budapest, 1965.
- Uő. *Csillagok a Bibliában*. Tertia. Budapest, 1993.
- ROMÁN, JÓZSEF: *Mítoszok könyve*. Gondolat. Budapest, 1963.
- STINGL, MILOSLAV: *In versunkenen Maya-Städten*. (Übertragung aus dem Tschechischen). Brockhaus. Leipzig, 1971.
- Uő. *Die indianischen Kulturen Mexikos*. (Übertragung aus dem Tschechischen). Artia. Praha, 1979.
- TRENCSENYI-WALDAPFEL IMRE: *Mitológia*. (Ötödik kiad.) Gondolat. Budapest, 1963.
- VÁRADY JENŐ: *Az ókori egyiptomi naptári és csillagászati rendszer rövid összefoglalása*. Budapest, 2001. Kézirat.
- P. VERGILIUS, MARO: *Georgica*. Ford. Lakatos I. Magyar Helicon, 1981.
- WESTENDORF, WOLFHART: *Das alte Ägypten*. Holle Verlag. Baden-Baden, 1968.

A Napról, a Föld és rajta az élet létrehozójáról és fenntartójáról nemcsak érdekes szakmai tények közölhetők. Az ismert nevű csillagász és kronológus ebben a művében az egykor istennek vélt Nap színes mítoszaiból mutat be néhányat, uralkodóikat a Nap fiának tartó régi népek alkotásai közül. A könyvben sorra kerülnek a Mezopotámiában, Egyiptomban, Görögországban, a közép- és dél-amerikai indián, majd a közel-keleti kultúrák bölcsőjében született, Nappal kapcsolatos mítoszok és szertartások. Közben sok vonzó vagy taszító, vallási és világi szokást ismerhet meg az olvasó. Megtudhatja például, hogy miért oroszlánfejes sok vízköpő, miért láthatók Michelangelo Mózes szobrán szarvak, miért tépték ki az aztékok az áldozataik eleven szívét - és miért igyekeztek az Újszövetség szerzői szoros kapcsolatba hozni Jézust korának kedvelt napisteneivel.

A szakmai és művelődéstörténeti szempontból elengedhetetlenül fontos ábraanyag még azt is világossá teheti, hogy miért alapvetően tévesek az „ősi tudomány”, az asztrológia állításai.

ISBN 978-963-87597-0-2

945 Ft

9 789638 759702